

Elämä vaatii
TAIDETTA!

Kirja kulttuurihyvinvoinnista

Katri Leppisaari (toim.)

Elämä vaatii **TAIDETTA!**

Kirja kulttuurihyvinvoinnista

Katri Leppisaari (toim.)

Taiteen edistämiskeskus
Centret för konstfrämjande
Arts Promotion Centre Finland

Sisällys

Saatesanat12

Kulttuurihyvinvoinnin merkitysulottuvuuksia15

Katri Leppisaari

1. Kulttuurihyvinvointi muuttuvassa yhteiskunnassa – kulttuuripolitiikan ja kestävän kehityksen näkökulmia23

1.1 Valtion rooli kulttuurihyvinvoinnin edistämisessä24

Johanna Vuolasto

1.2 Kulttuurihyvinvointi kulttuuripoliittisissa selonteoissa26

Heli Kauhanen

1.3 Kestävyys vaatii kulttuuritekijöiden huomioimista35

Antti Huntus

1.4 Kulttuurihyvinvointi tukee sosiaalisesti kestävästä kehitystä38

Katri Leppisaari

1.5 Meille käy hyvin? Taide saa pohtimaan toivoa42

Katri Leppisaari

1.6 Polkuja toistemme luo44

Anne Niskanen ja Hanna-Leena Metsävainio

2. Taide osana elämänkaarta – taide kohtaa tarvitsijan49

2.1 Lapsuuden taidekokemukset luovat kestävän perustan kulttuurisuhteelle50

Venla Korja ja Katri Leppisaari

2.2 Harrastamisen Suomen malli57

Isto Turpeinen

2.3 Kohti saavutettavampaa ja vaikuttavampaa kulttuuria59

Heli Kauhanen

2.4 Sosiaalisen osallisuuden edistäminen edellyttää avoimempaa kulttuurikeskustelua.....63

Katri Leppisaari

2.5 Kansalaisopistot kulttuurihyvinvoinnin edistäjinä.....67

Venla Korja

2.6 Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille72

Satu Kokkonieniemi

3. Jälleenrakentamisen aika – kulttuurihyvinvoinnin yhteistyö ja yhdyspinnat 77

- 3.1 Hyvinvointialueet muuttivat kulttuurihyvinvoinnin toimintakenttää...78
Katri Leppisaari
- Kulttuurikoordinaattori hyvinvointialueella.....83**
Hanna Korhonen
- 3.2 Opetus- ja kulttuuriministeriön sekä sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön välinen Taiku-yhteistyö.....84
Isto Turpeinen
- 3.3 Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden Suomen malli86
Satu Kokkonieniemi
- 3.4 Taikusydän-alueverkostot ovat tärkeitä yhdyspintatoimijoita.....88
Anna-Mari Rosenlöf
- 3.5 Kulttuurikirjaukset hyvinvointialueiden hyvinvointisuunnitelmassa...91
Venla Korja
- 3.6 Kulttuurihyvinvointi osana elintapaohjausta.....94
Venla Korja

4. Taiteilijan polku hyvinvointialueelle – kulttuurihyvinvointi osana sosiaali- ja terveystieteiden palveluja 99

- 4.1 Taiteilijan työ hyvinvointialueen palveluissa100
Venla Korja
- 4.2 Kulttuurihyvinvointipalveluiden laatuvaatimukset
kulttuurihyvinvointitoiminnan suunnittelun tukena105
Venla Korja
- 4.3 Laatu ikääntyneiden kulttuuripalveluissa106
Satu Kokkonieniemi
- 4.4 Taiteilijaresidenssit osana psykiatrista hoitoa ja kuntoutusta107
Venja Korja
- 4.5 Tanssikummi®-palvelua kehittämällä varmuutta yhteistyöhön110
Sanna Meska
- 4.6 Luova toiminta ja taidekokemukset hyvinvoinnin ja terveyden edistäjinä.....114
Laura Huhtinen-Hildén

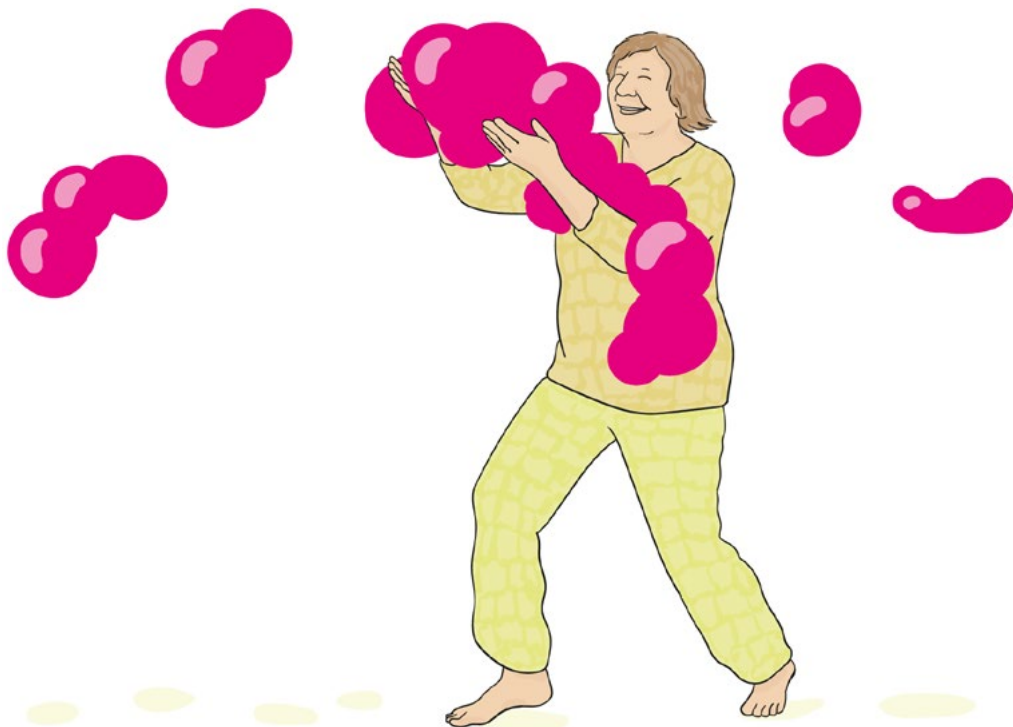
5. Miten taide vaikuttaa meihin ja miten siitä kerromme? Kulttuurihyvinvointitoiminnan suunnittelusta ja vaikuttavuudesta 121

- 5.1 Hyvinvoinnista ja taiteen vaikutuksista122
Katri Leppisaari
- 5.2 Tarpeen tunnistaminen – pohjoismainen hyvinvointi126
Isto Turpeinen
- 5.3 Tarpeista ilmiöihin – kulttuurihyvinvointi ja ihmislähtöinen kehittäminen.....130
Heli Kauhanen ja Susanna Leimio

5.4	Kulttuurihyvinvointitoiminnan taloudellinen arviointi eli ArtWell-hanke	139
	Isto Turpeinen	
5.5	Kulttuuri kuuluu kaikille – tieto rakentaa kulttuurihyvinvointia	142
	Mira Koivusilta ja Marjaana Pennanen	
5.6	Ikääntyvien kulttuurihyvinvointitoimintaa arvioimassa	144
	Satu Kokkonieniemi	

6. Arjen ymmärtäminen ja estetiikka – kirjoittajien puheenvuoroja

6.1	Olemisesta ja ihmiskäsityksestä	152
	Isto Turpeinen	
6.2	Taide avaa uusia näkökulmia itseen ja ympäröivään	154
	Katri Leppisaari	
6.3	Aistien hyvinvointi – miksi muotoilulla ja estetiikalla on väliä	157
	Heli Kauhanen	
6.4	Rakastettava idiootti – klovnin lahja maailmalle	162
	Venla Korja	
	Kirjallisuus ja lähteet	168

Saatesanat

Luettavanasi on kirja kulttuurihyvinvoinnista. Taiteen edistämiskeskuksen Kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijapalvelut (2020–2025) julkaisi vuonna 2020 kirjan *Taidetta! Kulttuurihyvinvoinnin käsikirja*. Vuosina 2020–2025 on käsikirjan lisäksi julkaistu kolme asiantuntijajulkaisua: *Taiteilija lastensuojelutyössä* (Kainulainen, 2021), *Rohkeus kohdata – Taiteilija vanhustyössä* (Kartano, 2023) ja *Pelit tekevät hyvää* (Kempainen, 2024). Tämä kirja on osa asiantuntijapalveluiden pilottivaiheen päätöstä. Se kertoo muutoksista, jotka vaikuttavat ihmisiin, rakenteisiin sekä taiteen ja kulttuurin rooliin hyvinvoinnin, terveyden ja osallisuuden osatekijänä.

Elämä vaatii taidetta!

Monialaisten palvelujen järjestämisen näkökulmasta kaiken keskiössä on elämänsä kokeva, aistiva ihminen. Koetun hyvinvoinnin tuntu ammennetaan aistien kautta. Taiteen ja kulttuurin vaikuttavuus jakaantuu eletyssä elämässä laajasti. Se on olemisessa sellaisenaan, vapaana kauneutena tai arjen muotoina. Sen voi kokea mielenkiinnon kohteena, jaettuna sosiaalisena tapahtumana ja merkityksellisenä toimintana.

Hyvinvoivat ihmiset ovat hyvinvoivan yhteiskunnan perusta. Taiteellisen toiminnan yhtenä piirteenä on yhteys ihmisen hyvinvointiin ja monissa tapauksissa terveyteen. Tämä voi olla vapaan itseisarvoisen taiteen ohella keskeinen tavoite: ylläpidämme hyvinvointia ja kohdennamme palveluja ihmisille, joille itselleen siitä on vaikuttavaa hyötyä, ja sitä kautta se vaikuttaa laajemmin koko yhteisöön.

Ihmisten elettyä elämää varjostaa parhaillaan monitasoinen kestävyysmurros. On nähtävissä materiaalisen hyvinvoinnin uhkakuvia, kuten ekologinen kestävyyskriisi ja julkisen talouden haasteet. Luvassa on myös sosiaalisiin suhteisiin liittyviä muutoksia, kuten ihmisten lähipiirien, rakkaiden läheisten, väheneminen, kun väestö ikääntyy. Taiteen tekemisen toimintaympäristön muutoksista huolimatta kulttuurin merkitystä ihmiselle kuvataan monin tavoin. Taiteen ja kulttuurin vaikutukset muutoskestävyyteen eli resilienssiin ovat olleet yhä useammin keskustelussa korona-ajan jälkeen (Arolainen, 2024). Tasavallan presidentti Alexander Stubbin mukaan ”kulttuuri on henkinen huoltovarmuustekijä” (Aaltonen, 2024). Taide on osa merkityksellistä ja mielekästä elämää.

Jälleenrakennustöitä

Hyvinvointialueet aloittivat toimintansa vuoden 2023 alussa. Sitä ennen sosiaali- ja terveystalouksista vastasivat kunnat. Tätä muutosta oli edeltänyt laki kuntien kulttuuripalveluista (2019). Lain tavoitteena on muun muassa tukea ihmisten mahdollisuuksia ”kulttuurin ja taiteen tekemiseen ja kokemiseen”. Yhtenä tavoitteena on ”vahvistaa väestön hyvinvointia ja terveyttä sekä osallisuutta ja yhteisöllisyyttä kulttuurin ja taiteen keinoin”.

Myöhemmin hyvinvointialueita koskevan lainsäädännön myötä lakiin tuli muutos, jossa painotetaan yhteistoimintaa hyvinvointialueiden kanssa. Puhum-

me yhdyspintatyöstä, jonka muodot ja toimintatavat ovat kehittyneet alueittain. Tämän kehittymisen ja muutoksen vääjäämättömyyttä kuvaa sosiaali- ja terveysministeriön virkahenkilön toteamus, jossa painotetaan lain painoarvoa: ”Kuntien ja alueiden yhteistyö on aina yhdyspintatyötä.”

Hyvinvointialueiden synty vaati lähes kahden vuosikymmenen poliittisen työn. Jotakuinkin samaan aikaan taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutukset ovat juurtuneet puheeseen ja rakenteisiin. Kansallisissa politiikkatoimissa on yli viidentoista vuoden ajan tunnustettu kulttuurin merkitys hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi sekä sosiaalisen osallisuuden ja eheyden vahvistamisessa. (Vuolasto ym., 2025.)

Osana Matti Vanhasen hallituksen (2007–2010) terveyden edistämisen politiikkaohjelmaa tilattu *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014* (Liikanen, 2010) antoi sysäyksen monialaisen yhteistyön edistämiseksi. Kulttuurihyvinvoinnin yhteistyöverkostoissa on kehitetty palveluja ja toimintamalleja, joiden toteuttamisessa on tarvittu taide- ja kulttuurialan sekä sosiaali- ja terveysalan osaamista. Käsitteenä ”kulttuurihyvinvointi” muotoutuu ja kehittyy edelleen. Sana sisältöineen on tullut asteittain mukaan rakenteisiin, poliittisiin ohjelmiin ja kirjauksiin.

Kuntien ja hyvinvointialueiden välisen yhdyspintatyön edistäminen on erään pohjoissuomalaisen kuntatoimijan sanoin ”jälleenrakennustyötä”. Hyvinvointialueiden aloittaessa taiteen ja kulttuurin asema osana sosiaali- ja terveyspalveluja sekä kuntien hyvinvoinnin edistämistä koki muutoksen. Toiminnan järjestäminen piti neuvotella uudelleen. Hyvinvointialueella oli vastapareinaan joukko erilaisia, erikokoisia kuntia (pois lukien Helsinki). Toiminnan järjestäminen ikään kuin alkoi alusta, ja taustalla oli koronapandemian aiheuttama kriisi. Tätä kirjoittaessa on nähtävissä, että hyvinvointialueiden suhdetta kuntiin rakennetaan vielä pitkään usealla hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden hallinnon sektorilla, samalla kun toimintaa leimaa taloudellisesti haastava tilanne.

Ei miksi, vaan miten ja kenelle?

Maaailman terveysjärjestö WHO:n panos tiedon tuottamisessa taiteen ja kulttuurin vaikuttavuudesta ihmisten hyvinvointiin ja terveyteen on ollut monella tapaa käänteentekevä. WHO:n katsaus (Fancourt & Finn, 2019) on laajin tutkimusraporttikokonaisuus taiteen ja kulttuurin terveysvaikutuksista (ks. Taikusydän, 2019). Raportti vastasi näytön tarpeeseen: Miksi taidetta?

WHO:n taide- ja terveysalan johtaja Christopher Bailey on kuvannut taiteen vaikuttavuutta sanomalla, että taide tekee näkyväksi sen, mitä tunnemme, mutta emme ole vielä pystyneet nimeämään. Tulemme näkyväksi ja saamme asialle muodon. Baileyn sanoja seuraten neurotieteilijä Susan Magsamen ja muotoilija Ivy Ross toteavat, että taiteen vaikutus ihmiskuntaan on kiistaton ja samoin on tieteellinen näyttö siitä, että olemme biologisesti sitoutuneita taiteeseen (Magsamen & Ross, 2023).

WHO Euroopan tutkimuskoordinaattorin Niels Fietjen mukaan on selvää, että näyttö taiteen vaikutuksesta tulee ottaa vakavasti. Miksi-kysymyksestä meidän tulee siirtyä toteuttamaan rakenteita vastaamalla kysymyksiin *miten* ja *kenelle*. Meillä on riittävästi näyttöä. Samalla on ymmärrettävä, että taideinterventiot sopivat WHO:n näkemyksen mukaan erityisen hyvin ratkaisuiksi niin sanottuihin tarttumattomiin tauteihin (NCD), jotka ovat monella tavalla kansanterveyden kriittisiä alueita muun muassa ikärakenteen muutoksen lisäksi. (ks. WHO, 2023.)

Taiteeseen perustuva toiminta on ihmisen kannalta monikanavaista. Tällöin vaikutukset ovat psykologisia, terveyttä edistävään käyttäytymiseen kannustavia ja sosiaalisia. WHO (2023) pitää taiteen etuina vähäriskisyyttä ja kustannustehokkuutta, koska sen vaikutukset purkavat terveyttä edistävän käyttäytymisen esteitä. Toisaalta toiminta rohkaisee osallistumaan ja aktivoi käyttäytymisen muutosta. Tätä voi pohtia suomalaisen yhteiskunnan tilannekuvassa: taide vaikuttaa monien tarttumattomien sairauksien kohdalla, esimerkiksi mielenterveyteen ja ikään liittyvien sairauksien.

Muutosten keskellä ihminen on edelleen nähtävä kokonaisvaltaisesti – kehollisena, tajunnallisena ja elämäntilanteidensa muokkaamana yksilönä. Ihmisellä on oikeus taiteeseen ja kulttuuriin sekä niiden hyvää tekeviin vaikutuksiin. Elämä vaatii taidetta!

Kiitokset

Kulttuurihyvinvointi ilmiönä kattaa moninaisen joukon esimerkkejä ja toimintamalleja, jotka eivät valitettavasti mahdu yhteen kirjaan. Taiteen edistämiskeskuksessa (vuodesta 2026 alkaen Taide- ja kulttuurivirasto) katsomme kulttuurihyvinvointia usein taide- ja kulttuurikentän näkökulmasta. Kulttuurihyvinvointi sekä tavoitteena että toimintana edellyttää monialaista yhteistyötä, jossa tarvitaan yhtä lailla kulttuuri- ja taidealan kuin sosiaali- ja terveysalankin asiantuntemusta.

Kiitämme kaikkia tämän kirjan kirjoittamiseen, haastatteluihin ja kommentointiin osallistuneita. Autoitte meitä tarjoamaan viraston asiantuntijuutta monipuolisemman katsauksen kulttuurihyvinvointiin ja siihen liittyviin ilmiöihin. Yhteistyö kulttuurihyvinvoinnin parissa jatkuu, ja kerrottavaa riittää seuraaviinkin kirjoihin.

Kiittäen

Heli Kauhanen, Venla Korja, Katri Leppisaari ja Isto Turpeinen

Taiteen edistämiskeskuksen kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijapalveluiden tiimi 2025

Kulttuurihyvinvoinnin merkitysulottuvuuksia

Katri Leppisaari

ilmiö – yksilön kokemus – yhteisö – yhteiskunta – rakenteet

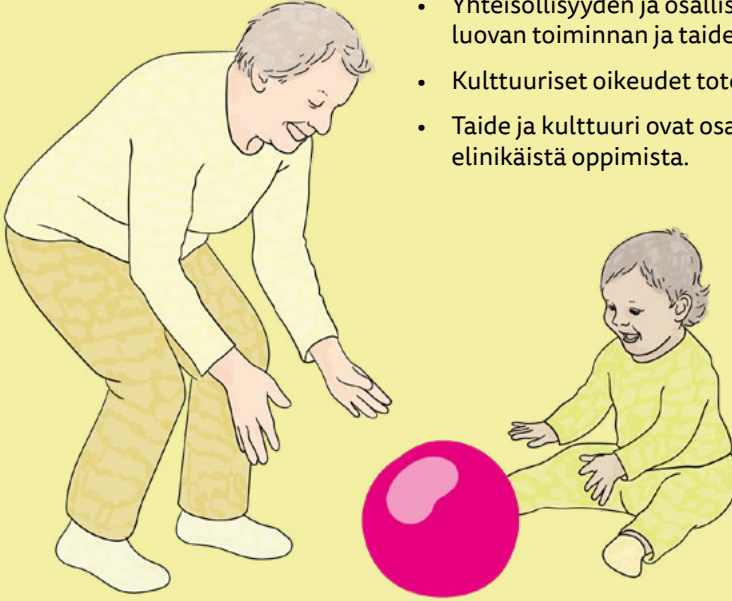
Kulttuurihyvinvointi on monimerkityksinen ja kehittyvä termi. Se otettiin käyttöön vuosina 2012–2013 osana Kulttuurihyvinvointia Turussa -verkoston toimintaa Turun ammattikorkeakoulun, Turun yliopiston, Taiteen edistämiskeskuksen, Turun kaupungin ja paikallisten järjestöjen yhteistyönä kuvaamaan taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaa (Lilja-Viherlampi, 2021, s. 74). Asiasana kulttuurihyvinvointi on ollut käytössä vuodesta 2021 alkaen (Finto, 2023).

Kulttuurihyvinvoinnilla voidaan viitata yksilön kokemukseen taiteen ja kulttuurin vaikutuksista hyvinvointiin ja terveyteen (Taikusydän, 2025) tai yhteisön kokonaisvaltaisen kulttuurisen hyvinvoinnin tavoitteluun (CuWeRE, ei pvm.). Kulttuurihyvinvointitoiminnalla (mm. Kippo ym., 2023) puolestaan viitataan osallisuuden, terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen tavoitteellisella moniammatillisella yhteistyöllä.

Kulttuurihyvinvoinnin kehitykseen ovat vaikuttaneet muun muassa soveltava taide ja yhteisötaide, joiden juuret ovat 1970-luvun kulttuuridemokratiapyrkimyksissä (Liikanen, 2010). Asia ei siis ole uusi. Jo 1960-luvulla taideopiskelijoita työskenteli sairaalaympäristöissä, ja 1970-luvulla alkanut taideterapiakoulutus on osaltaan vaikuttanut toiminnan kehittymiseen (Rankanen, 2012; Tähti, 2022). 1990-luvun Arts in Hospital -hankkeesta alkanut monialainen Terveyttä kulttuurista -verkostoyhteistyö on niin ikään vaikuttanut merkittävästi kulttuurihyvinvointitoiminnan monialaiseen yhteistyöhön (Jakonen & Lahtinen, 2020).

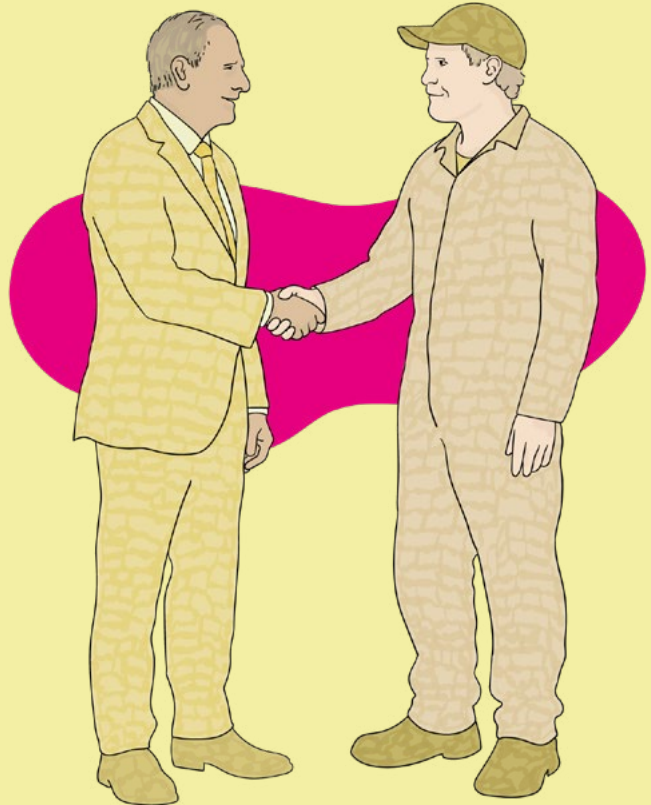
Yksilön kokemus ja yhteisön kokonaisvaltainen hyvinvointi:

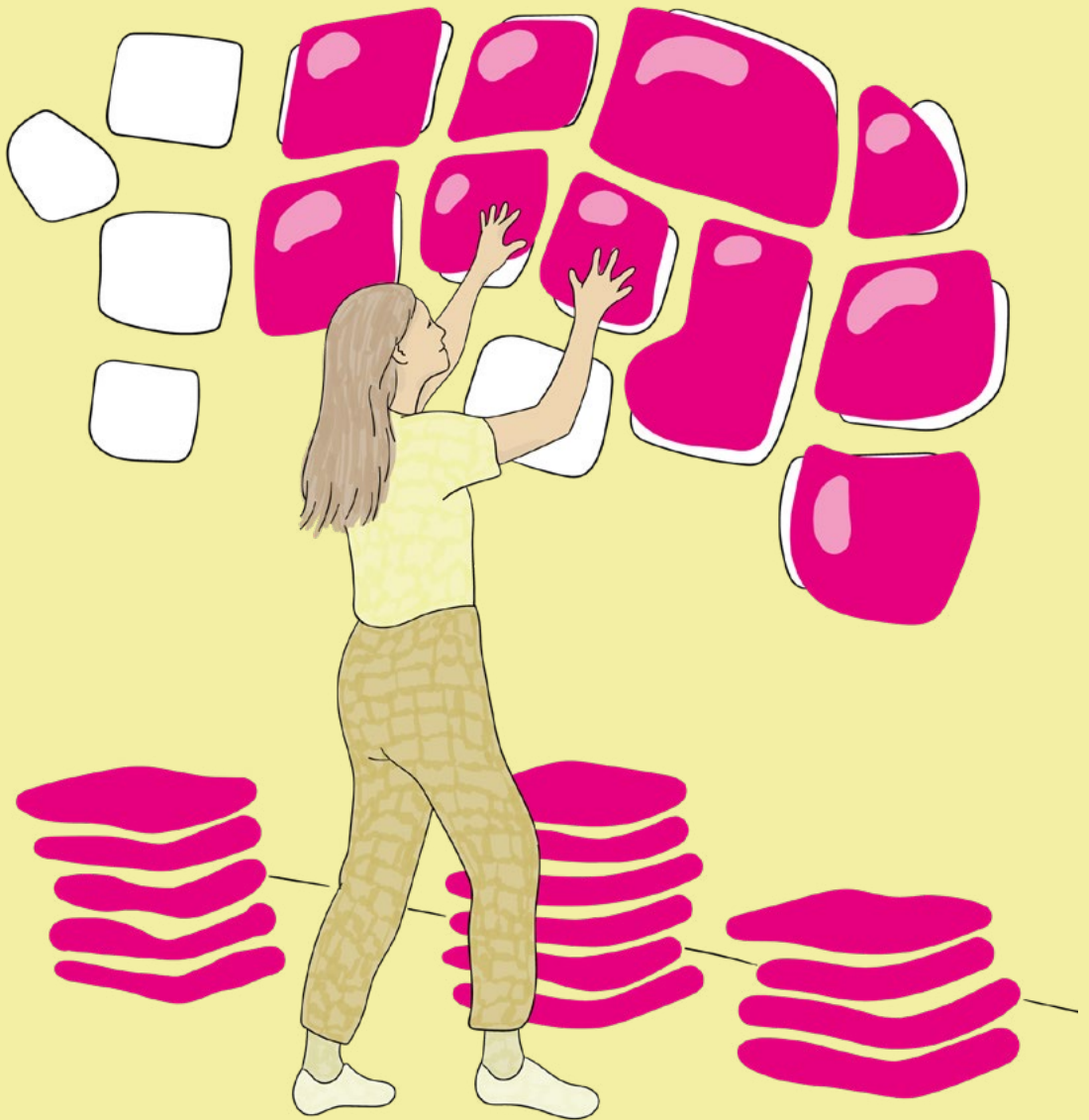
- Yksilö tai yhteisö kokee, että kulttuuri, luova toiminta tai taide vaikuttaa positiivisesti hyvinvointiin ja terveyteen.
- Yhteisön kokonaisvaltaisen kulttuurisen hyvinvoinnin edistäminen.
- Yhteisöllisyyden ja osallisuuden edistäminen luovan toiminnan ja taidetoiminnan keinoin.
- Kulttuuriset oikeudet toteutuvat läpi elämän.
- Taide ja kulttuuri ovat osa elämänlaatua ja elinikäistä oppimista.

Kulttuuri:

- Laajan määritelmän mukaan viittaa arvoihin, normeihin, tietoihin ja tapoihin, joiden varaan ihmisyyhteisöt rakentuvat.
 - kulttuuri osana arkea ja yhteisön kulttuuria, joka rakentuu vuorovaikutuksessa
 - leikki, liikunta, luonto
- Kapeamman määritelmän mukaan viittaa kulttuuriperintöön tai kulttuuri- ja taidetoimintaan, -harrastuksiin, -kohteisiin ja -tapahtumiin.

Luovuus:

- Jokaisella oleva kyky/ominaisuus
- Mielikuvitus, ongelmanratkaisu ja uudet näkökulmat
- Kokeileminen, mielen leikki, ilmaisu
- Vastavoima kaavamaisuudelle ja ennalta asetetulle
- Luovuuteen voidaan kannustaa muun muassa taiteen ja kulttuurin tai yhteisöllisen toiminnan keinoin.

Taide:

- Mahdollisuus taiteen kokemiseen ja harrastamiseen turvataan läpi elämän.
- Eri taiteenalojen, taiteilijoiden ja taidepedagogien osaaminen tunnustetaan osana kulttuurihyvinvointitoiminnan kehittämistä.
- Taidetoimintaa ja taidepedagogiikkaa hyödynnetään osana yhteisöllisyyden edistämistä ja yhteisöjen näkyväksi tekemistä.
- Taidetta tehdään ja taidetoimintaa ohjataan hyvinvointialueen palveluissa.
- Taide voi olla itse tekemistä, elämyksellistä kokemista tai osa rakennettua ympäristöä, kuten sairaalainfrastruktuuria.

Taiteen edistämiskeskus jaotteli taiteenalojen toiminta-avustukset (2025) seuraavasti:

1) arkkitehtuuri	8) musiikki
2) elokuvataide	9) sarjakuva- ja kuvitustaide
3) kirjallisuus	10) sirkustaide
4) kuvataide	11) taidejournalismi
5) mediataide	12) tanssitaide
6) monitaide	13) teatteritaide
7) muotoilu	14) valokuvataide.

Maailman terveysjärjestön eli WHO:n raportissa (Fancourt & Finn, 2019) taiteenalat jaotellaan seuraavasti:

- 1) esittävät taiteet
- 2) visuaaliset taiteet, design ja käsityöt
- 3) kirjallisuus
- 4) kulttuuripalvelut ja tapahtumat
- 5) digitaalinen ja elektroninen taide.

Kulttuurihyvinvointitoiminta:

- Asiakas- ja tarvelähtöistä ja tavoitteellista toimintaa.
- Edellyttää eri ammattiryhmien, kuten kulttuuri-, taide- ja luovan alan sekä sosiaali- ja terveysalan, yhteistyötä ja pedagogista osaamista.
- Taide- ja kulttuurialan ammattilaisten työskentelyä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen parissa, sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten hyödyntämiä taidelähtöisiä menetelmiä ja kolmannen sektorin tuottamaa toimintaa.
- Tavoitteiden toteutumista ja toiminnan laatua seurataan.

Kulttuurihyvinvointi rakenteissa:

- Kokonaisuus, jota edistetään poliittisella tasolla ministeriöiden yhteistyönä
- Monitieteinen tutkimus- ja koulutusala, voidaan puhua myös kulttuurihyvinvointialasta
- Kuntien, hyvinvointialueiden, kolmannen sektorin, kasvatusalan ammattilaisten ja taide- ja kulttuurialan yhteistyötä yhdyspinnoilla
- Kulttuuri mukana hyvinvointisuunnitelmissa, kulttuurihyvinvointisuunnitelmat
- Valtakunnallinen verkostoyhteistyö (mm. Taikusydän)

Kulttuurihyvinvointi osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä:

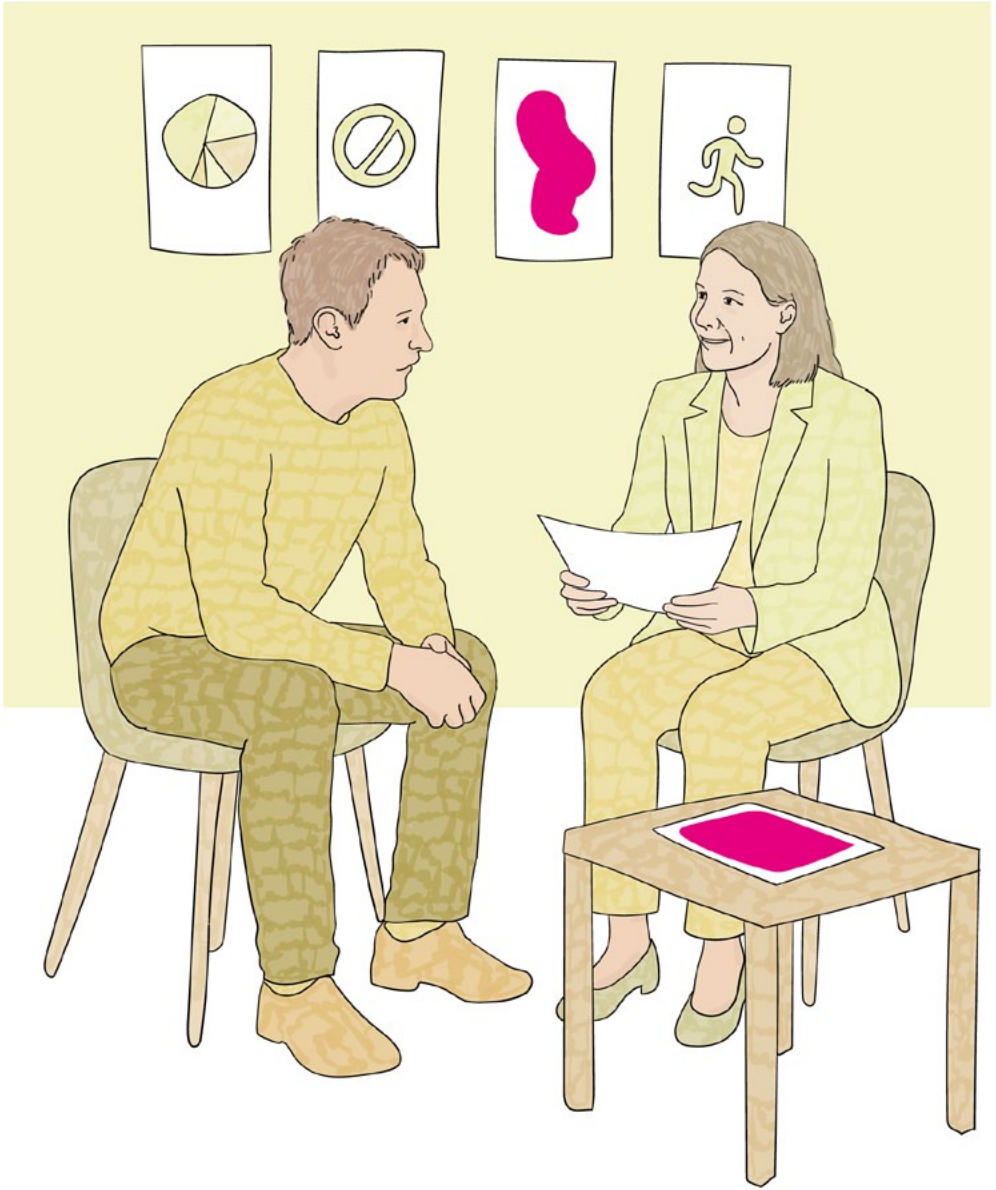
- Kulttuurihyvinvointitoiminta on osa kuntien lakisäateistä toimintaa ja painottuu hyvinvoinnin ylläpitämiseen ja ennaltaehkäisyyn.
- Kulttuurihyvinvointi on osa kuntien, hyvinvointialueiden ja kolmannen sektorin hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen (hyte) yhteistyötä.
- Kulttuurihyvinvointi on mukana elintapaohjauksessa liikunnan, ravitsemuksen, uniterveyden ja päihteiden ja riippuvuuksien rinnalla.
- Kulttuuritoiminta on mukana hyvinvointialueiden palvelutarjottimilla.

Kulttuurihyvinvointi osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa:

- Oikeus taiteeseen ja kulttuuriin toteutuu myös hyvinvointialueen palveluiden piirissä, kuten ikääntyneiden palveluasumisessa.
- Asiakas- ja ihmislähtöisyys: kohdataan asiakas yksilönä.
- Hoitohenkilökunnan työssä hyödynnetään kulttuurista työtettä, arjen kulttuuria ja taidelähtöisiä menetelmiä.
- Kulttuuri, luovuus ja taide tukevat asiakas- tai potilaskokemusta.
- Taide ja taidekokoelmat ovat osana rakennettua ympäristöä.

Lähteet: Aholainen ym., 2021; CuWeRE, ei pvm.; Fancourt & Finn, 2019; Finto, 2021; Houni ym., 2020; Huhtinen-Hildén ym., 2020; Huhtinen-Hildén & Isola, 2020; Hyppä, 2023; Isola, 2022; Jakonen, 2022; Jakonen & Lahtinen, 2020; Koivisto ym., 2020; Koivisto, 2022a; Koivisto & Tähti, 2024; Kulta ry, 2020; Kuuva, 2024; Laitinen, 2021; Liikanen, 2010; Lilja-Viherlampi & Rosenlöf, 2019; Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM), 2023; Pirha, 2025; Rankanen, 2012; Rosenlöf & Tähti, 2025; Ruokolainen & Kautto, 2025; Siltainsuu & Keskinen, 2024; Taikusydän, 2025; Tähti, 2022; Unesco, 2021.

Kulttuurihyvinvointiin liittyviä termejä avaa Taikusydämen vuonna 2025 julkaisema Kulttuurihyvinvoinnin ABC – ableismista yleisötyöhön (Rosenlöf & Tähti, 2025)..

1

Kulttuuri- hyvinvointi muuttuvassa yhteiskunnassa

*Kulttuuripolitiikan ja kestävän
kehityksen näkökulmia*

1.1 Valtion rooli kulttuurihyvinvoinnin edistämisessä

Johanna Vuolasto

Valtioneuvosto ohjaa kulttuuritoimintaa politiikkaohjelmilla, momenttiohjauksella, lainsäädännön muutoksilla ja rakenteellisilla yhteiskunnan muutoksilla. Muutokset ovat usein hitaita, sillä ne vaativat uuden tiedon omaksumista ja asian sitkeää esilletuomista.

Valtioneuvoston selonteissa, hallitusohjelmissa ja kansallisissa politiikkatoimissa on yli 40 vuoden ajalta mainintoja kulttuurin merkityksestä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä sekä sosiaalisen osallisuuden ja eheyden vahvistamisessa. Merkittävä muutos tapahtui 2000-luvulla, kun taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia alettiin tutkia laajemmin. Tämä johti siihen, että Matti Vanhasen I

2000-luvulla
taiteen ja kulttuurin
hyvinvointivaikutuksia
alettiin tutkia laajemmin.

hallituksen Terveyden edistämisen politiikkaohjelmaan (2007–2010) sisällytettiin kulttuurin hyvinvointivaikutusten toimintaohjelman valmistelu. Tästä lähtien teema, erilaisin toimenpitein, on ollut hallitusohjelmissa.

Kulttuurihyvinvointitoiminnalle on pyritty löytämään sopivaa rahoitustapaa

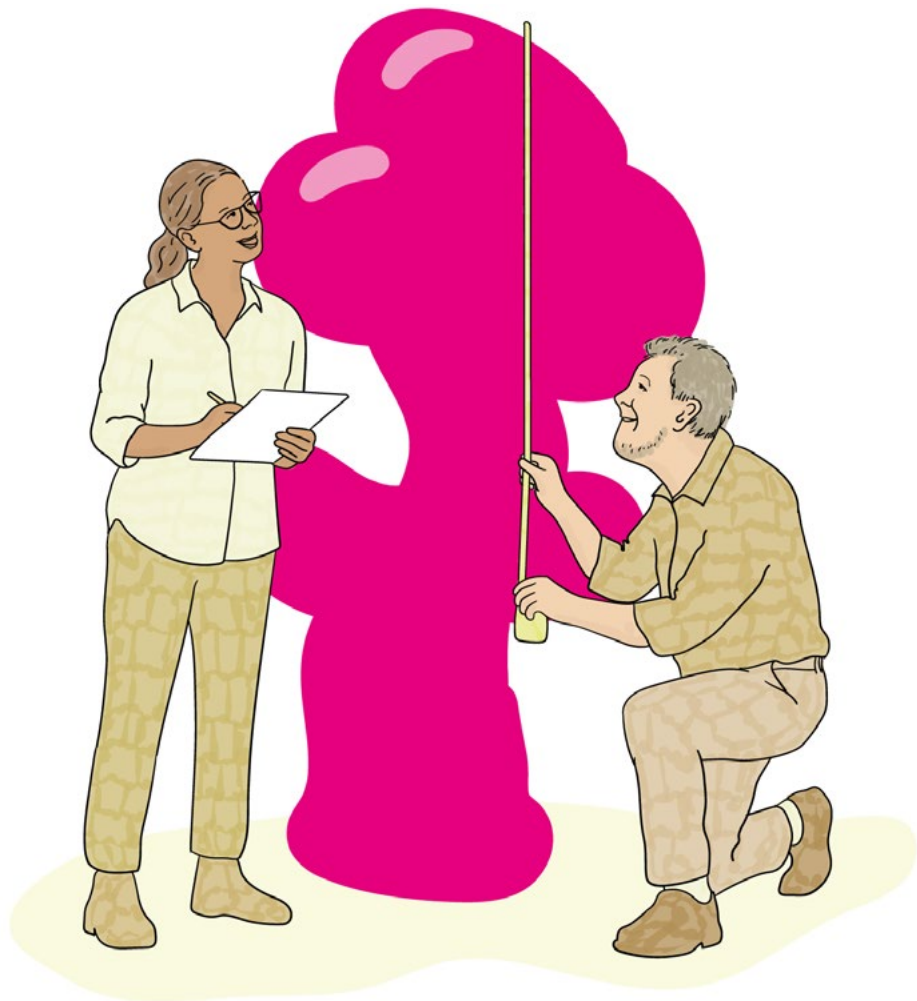
sekä opetus- ja kulttuuriministeriön että sosiaali- ja terveysministeriön momentteita. Opetus- ja kulttuuriministeriön tulosohjauksella lisättiin ensin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten (ELY) kehittämistehtävään taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -hankkeiden rahoittaminen ohjelmakaudella 2007–2013. Vuonna 2009 OKM:n omaan budjettiin lisättiin momentti ”kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistävään toimintaan”, jonka avustukset delegoitiin vuonna 2012 Taiteen keskuksitoimikunnalle (sittemmin Taiteen edistämiskeskus). Summa on vakiintunut noin 400 000–450 000 euroon.

Myös sosiaali- ja terveysministeriön kautta on rahoitettu merkittäviä kulttuurihyvinvointihankkeita, kuten kansalliseen ikäohjelmaan liittynyt Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -kokonaisuus (IKO). Kulttuurihyvinvointitoimintaa on rahoitettu myös Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEAn kautta ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL, Terveyden edistämisen määräraha) kautta. Viimeisimpänä momenttipäätöksenä kulttuurihyvinvointia vahvistettiin ottamalla ”osallisuuden kynnyksen madaltaminen” osaksi kuntien HYTE-kerrointa.

Vuonna 2019 uudistettiin laki kuntien kulttuuritoiminnasta. Tuolloin kunnan tehtäviin lisättiin kulttuurin ja taiteen edistäminen osana asukkaiden hyvinvoin-

nin ja terveyden, osallisuuden sekä yhteisöllisyyden parantamista. Vuonna 2022 tehtiin täsmennys, joka velvoittaa kuntia edistämään lain tavoitteiden mukaista toimintaa yhteistyössä hyvinvointialueiden kanssa. Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä puolestaan velvoittaa hyvinvointialueita tukemaan kuntia hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä.

Politiikkaohjelmat, rahoitus ja lainsäädäntö ovat edesauttaneet kulttuurihyvinvoinnin juurtumista kuntien ja sosiaali- ja terveystalveluiden rakenteisiin. Kulttuuripalvelujen järjestäminen ja kulttuuritapahtumiin osallistumisen tukeminen ovat aiempaa vahvempi osa kuntalaisten hyvinvointia ja terveyttä edistävää toimintaa. Vuonna 2023 tehdyssä Kulttuurin TEAviisari-tiedonkeruussa neljä kuntaa viidestä kertoi asettaneensa hyvinvointikertomuksessaan ja -suunnitelmasaan konkreettisia tavoitteita kulttuuritoiminnalleen. Valtaosa kunnista kertoi myös nimenneensä hyvinvointia ja terveyttä edistävästä kulttuuritoiminnasta vastaavat tahot tai henkilöt.

1.2 Kulttuurihyvinvointi kulttuuripoliittisissa selonteoissa

Heli Kauhanen

Kulttuurihyvinvointi on kasvanut vuosien saatossa yhä keskeisemmäksi osaksi kulttuuri- ja hyvinvointipolitiikkaa. Alalla on nykyään monitasoista poliittista ohjausta aina lainsäädännöstä strategioihin sekä rahoitukseen. Eri hallinnonalojen välinen yhteistyö mahdollistaa kulttuurihyvinvoinnin kirjaamisen asiakirjoihin, jotka edistävät hyvinvointia. Tätä kautta kirjaukset voivat ohjautua toimenpiteiksi ja lopulta käytäntöön, arkiympäristöön ja ihmisten hyödyksi. Kulttuuripoliittiset selonteot ovat tärkeimpiä kulttuuripolitiikkaa ohjaavia asiakirjoja. Tämä artikkeli käsittelee sitä, kuinka kulttuurihyvinvointi, tai pikemminkin taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten näkökulma, on ollut mukana taide- ja kulttuuripoliittisissa selonteoissa.

Kulttuuripoliittiset selonteot

Selontekoja valmistellaan Suomen hallituksen aloitteesta virkamiestyönä. Ne ovat laajoja asiakirjoja, joissa käsitellään merkittäviä yhteiskunnallisia kysymyksiä, linjataan tulevaisuuden suuntaviivoja ja esitellään hallituksen tavoitteita eri politiikan alueilla. Kulttuuripoliittinen selonteko käsittelee nimensä mukaisesti kulttuuria, kulttuuripolitiikan nykytilaa ja pitkän aikavälin tavoitteita. (OKM, ei pvm.)

Selontekoja yhdistää ajatus, että vahvalla kansallisella kulttuuri-identiteetillä on suojaava vaikutus epävakassa turvallisuustilanteessa ja että taiteella ja kulttuurilla on keskeinen rooli hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisessa. Toisaalta niissä nousevat esiin rahoitukseen, alueelliseen yhdenvertaisuuteen sekä monialaiseen yhteistyöhön liittyvät haasteet. Viime vuosikymmeninä selonteoissa on asetettu taiteelle ja kulttuurille kasvavassa määrin terveyttä, hyvinvointia ja osallisuutta korostavia tavoitteita. Kulttuuripoliittiset selonteot ovat vahvistaneet kulttuurihyvinvoinnin roolia kulttuuripolitiikassa ja sen mahdollisuuksia osana kestäväen yhteiskunnan rakentamista.

Varsinaisia kulttuuria ja taidetta käsitteleviä selontekoja on tehty vuosien varrella viisi. Selontekojen lisäksi 2000-luvun alussa valtioneuvoston kulttuuripoliittista linjausta määritteli valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapolitiikasta (Opetusministeriö [OM], 2002). Vuoden 2011 selontekoa edelsi *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014* (Liikanen, 2010).

Taide (hyvinvoinnin) välineenä ja osana politiikkaa

Ensimmäiset selonteot käsitelivät taiteen ja kulttuurin mahdollistamaa hyvinvointia ennemminkin yleisenä sivistyksellisenä itsestäänselvyytenä. Mitä lähemmäksi nykypäivää tullaan, sitä enemmän hyötynäkökulma on esillä. Hyötynäkökulma on liittynyt luovaan talouteen, kasvuun sekä kansan yhtenäisyyden ja hyvinvoinnin teemoihin. Välineellisen arvon käsite kuvaa tilanteita, joissa taidetta

ja kulttuuria käytetään välineenä joidenkin muiden tavoitteiden saavuttamiseksi ja/tai lisäarvon tuottamiseksi (Bennet, 1999). Näitä tavoitteita talouden näkökulmasta voivat olla esimerkiksi elinkeino ja matkailu. Sosiaali- ja terveysalalla puolestaan tavoitteet liittyvät hyvinvoinnin, terveyden ja osallisuuden edistämiseen. Tällöin puhumme kulttuurihyvinvoinnista. Jos tavoitteena on edistää hyvinvointia tai muita päämääriä taiteen ja kulttuurin keinoin, tarvitaan tueksi toimivia rakteita ja rahoitusta. Tämä edellyttää selkeää sanoitusta ja perusteluja päättäjille.

Hyötynäkökulma on saanut osakseen myös kritiikkiä. Vuonna 1999 kulttuuripolitiikan tutkijat Anita Kangas ja Juha Virkki kyseenalaistivat kulttuuripolitiikan välineellisiä tavoitteita. Heidän mukaansa taiteella ja kulttuurilla ei voi olettaa olevan ennalta asetettuja vaikutuksia, koska tällöin meillä täytyisi olla myös yhdessä jaettu käsitys ”hyvästä kulttuurista”, jota kansalaisille levittämällä asiat olisivat paremmin. Kangas ja Virkki huomauttavat, että kulttuuri on myös kamppailun ja erottautumisen keino. (Kangas & Virkki, 1999.)

Välineellistäminen ja hyödyn näkökulma herättävät usein keskustelua taiteen itseisarvosta ja vapaudesta. Itseisarvoinen taide rikastuttaa monin eri tavoin yhteisöjen ja yksilöiden elämää, ja sillä voi olla sekä ennalta määriteltyjä että ennalta määräämättömiä vaikutuksia. Itsearvoisella taiteella on oma paikkansa, ja taiteen tekijöillä on omat motiivinsa teostensa tekemiseen. Kulttuurihyvinvoinnin näkökulmasta puolestaan painottuu ajatus siitä, että kaikilla tulisi olla yhdenvertaiset mahdollisuudet kokea taidetta.

Kulttuurihyvinvointi kulttuuripoliittisissa selonteoissa eri vuosikymmeninä

1978 Taidepoliittinen selonteko

Vuoden 1978 Taidepoliittinen selonteko oli ensimmäinen varsinainen taidetta ja kulttuuria koskeva selonteko. Selonteko oli tietoisesti rajattu koskemaan vain taidepolitiikkaa. Se valmisteltiin virkamiestyönä, eikä alan muilta asiantuntijoilta pyydetty selontekoon kommentteja tai artikkeleita. (OM, 1977.)

Taiteen ymmärrettiin olevan olennainen osa henkistä hyvinvointia ja hyvää elämää:

Taidepolitiikan perimmäisenä pyrkimyksenä on turvata yhteiskunnan jäsenille tilaisuus henkiseen kasvuun sekä sisällöltään rikkaaseen ja tietoiseen elämään. Taidepolitiikan avulla voidaan osaltaan parantaa kansalaisten mahdollisuuksia ja lisätä heidän kykyään ja välineitään hallita itseään ja ympäröivää todellisuutta sekä aktiivisesti vaikuttaa ja osallistua yhteiskuntaan.

Taiteen omaehtoisen harrastamisen mahdollistaminen ja sen myönteiset vaikutukset tuotiin esiin:

Omakohtainen kulttuuritoiminta ja taideharrastus eri muodoissaan tarjoavat harjoittajilleen mahdollisuuden kokemuspiirin avartamiseen, ilmaisun kehittämiseen ja henkiseen kasvuun. Kulttuuritoiminta tarjoaa lisäksi monia tilaisuuksia sosiaalisen vuorovaikutuksen ryhmien ja yksilöiden kesken.

Vaikka selonteossa korostui yleinen sivistyksellinen ymmärrys taiteen ja kulttuurin merkityksestä, näiden vaikutuksia ei kuitenkaan edistetty tavoitteellisesti hyötymielessä. Varsinaisia toimenpiteitä ei esitetty.

Taide- ja muu kulttuuritoiminta syventävät ja laajentavat sosiaalista kanssakäymistä ja vuorovaikutusta yhteiskunnan sisällä. Taidepolitiikan avulla voidaan välillisesti poistaa ja lieventää sitä yhteiskunnallista vieraantumista ja henkistä turtumista, joka johtuu mm. laajan muuttoliikkeen aiheuttamasta juurettomuudesta, asuin- ja työympäristöjen virikkeettömyydestä, työelämän automatisoitumisesta ja työtahdin kiristymisestä, työttömyydestä tai vajautyöllisyydestä sekä heikkotasaisen kaupallisen massaviihteen tarjontapaineesta. Taidepolitiikan merkitys ja vaikutukset yhteiskunnassa säteilevät näin ollen huomattavasti laajemmalle alueelle kuin pelkästään taide-elämään ja kulttuuritoimintaan.

1982 Kulttuuripoliittinen selonteko

Vuoden 1982 selonteko ulottui taidesektoria laajemmalle. Sen valmistelu alkoi virkamiestyönä ja jatkui myöhemmin poliittisella tasolla. Mukana oli kulttuuripoliitiikan asiantuntijoiden, kuten Erik Allardtin ja Matti Klingen, kirjoittamia artikkeleita. Myös tässä selonteossa taiteen ja kulttuurin nähtiin olevan osa sivistystä ja hyvinvointia edistävää toimintaa:

Kulttuuripoliitiikan keinoilla voidaan parantaa elämänlaatua, rikastuttaa sosiaalisia suhteita ja luoda edellytyksiä toimivalle ja yhteistykykyiselle yhteiskunnalle...

Selonteossa mainittiin myös elämänlaadun parantaminen ja arjen rikastaminen taiteen ja kulttuurin keinoin:

Päivähoidon ja vanhustenhuollon sisältöä voidaan toiminnalla rikastaa.

Työvoimapolitiikassa ja työpaikkojen suunnittelussa kulttuurinäkökohtien huomioon ottaminen lisää viihtyvyyttä ja työmotivaatiota.

Matti Klinge pohti kulttuuriperinnön välittymisen tärkeydestä osana henkistä hyvinvointia:

Henkisen ja aineellisen kulttuuriperinnön merkitys kansallisen identiteetin kannalta on ratkaisevaa, ja on ilmeistä, että elintason nousun ja materiaalisen edistymisen ohella tullaan tulevaisuudessa yhä enemmän tarvitsemaan henkisiä, itsetuntoon ja itseluottamukseen liittyviä motivaatiotehokkaita.

Erik Allardt kirjoitti kehittävän ja rentouttavan harrastustoiminnan yhdistämisen välttämättömyydestä seuraavasti:

Tutkimuksissa on kuitenkin myös varsin selvästi ilmennyt, että kehittävien ja rentouttavien toimintojen esiintyminen samoissa yhteisöissä ja yksilöissä on sekä yhteisön että yksilön kannalta toivottavaa ja edullista. Ei ole vain niin, että ihminen tarvitsee molempia toiminnan muotoja. Ilmenee myös, että ne, jotka harrastavat tai osallistuvat sekä kehittäviin että rentouttaviin toimintoihin ovat vain jompaankumpaan harrastustyyppiin keskittyviä yksilöitä demokraattisempia, muita rohkaisevampia ja muille tukea antavampia: sama koskee yhteisöjä ja ryhmiä. Vain sekä kehittäviä että rentouttavia toimintamuotoja tarjoavat yhteisöt takaavat rikkaan ja täysipainoisen elämän. Kulttuuripolitiikan kannalta sekä vain tunteisiin vetoavan viihteen että pelkän tosikkomaisen informatiivisuuden yleistymisen on kauhistus.

Allardt avasi Suomen kulttuurielämän kehityksen yhteiskunnallisia edellytyksiä. Hänen mielestään yhteiskunnassa tarvitaan erilaista kulttuuria ja yksipuolisuutta olisi ”visusti varottava”. Tarvitaan siis seuraavia:

1. **Korkeakulttuuria** tyydyttämään ihmisten syvähenkisiä tarpeita, edustamaan Suomea maailmalla ja motivoimaan ihmisiä pitkäjänteisiin suorituksiin.
2. **Matalakulttuuria** auttamaan ihmisiä rentoutumaan ja suhtautumaan ymmärtäväisemmin toinen toisiinsa.
3. **Kansallista kulttuuria** takaamaan yhteiskunnan toiminnan vaatimaa solidaarisuutta sekä auttamaan ihmisiä muodostamaan identiteettiään ja löytämään juurensa.
4. **Kansainvälistä kulttuuria** opettamaan suomalaisia toimimaan maailmassa ja oppimaan uusia asioita.

(OM, 1982.)

1993 Kulttuuripoliittinen selonteko

1990-luvulla yhteiskunnallinen muutos ja kuntien kulttuuritoiminnasta laadittu väliaikainen laki vaikuttivat selonteon taustalla. Selonteossa nousi esiin taiteen ja kulttuurin taloudellinen hyöty ja sen laatu. Taloudellisen tuloksellisuuden ja laadun välinen ero tunnistettiin. Tavoitteissa ja toimenpiteissä ei varsinaisesti mainittu hyvinvoinnin näkökulmaa, mutta vähemmistöjen identiteettiin ja integroitumiseen liittyen kulttuuriset tarpeet ja moninaisuus tuotiin esiin.

Selonteossa tunnistettiin taiteen ja kulttuurin mahdollisuudet olla osaltaan edesauttamassa vähemmistöryhmien identiteetin säilyttämistä sekä suomalaiseen yhteiskuntaan integroitumista. Ajatus taiteen saatavuudesta ja saavutettavuudesta toistui selonteossa, ja sen rinnalla ”kulttuuri kuuluu kaikille” -tematiikka.

Pakolaisten ja ulkomaalaisten kulttuuri-, liikunta- ja nuorisotoiminnan ja organisoitumisen tukeminen on tärkeää uusien vähemmistöryhmien identiteetin säilyttämisessä ja samalla suomalaiseen yhteiskuntaan integroitumisessa ja vierasvihan torjumisessa.

7. Huolehtia erityisryhmien ja kulttuuristen vähemmistöjen kulttuuritarpeiden täyttämisestä ja kielellisestä moninaisuudesta.

Kulttuurin omaehtoinen kuluttaminen ja harrastaminen osana sosiaalista hyvinvointia nousi esiin monessa kohdassa.

Omakohmainen taiteen ja kulttuurin harrastus sekä kulttuuritilaisuuksiin osallistuminen virkistää monen suomalaisen arkipäivää.

Selonteossa mainittiin useasti liikunnan rooli osana kulttuuria.

Liikunnan avulla ihmiset elävät rikkaampaa ja täysipainoisempaa elämää. Se tuottaa elämyksiä ja luo edellytyksiä nauttia muusta kulttuurista.

Nuorisokulttuurin osalta mainittiin, että ”nuorisolla on yhteiskunnassa muuta väestöä heikompi asema”. Selonteon mukaan nuorten syrjäytymiskehityksen ehkäisystä oli muodostumassa eri hallintoyksiköitä yhdistävä yhteistyön alue. Jo käytössä olevina yhteistyömuotoina mainittiin muun muassa nuorten työpajatoiminta ja etsivä nuorisotyö.

Laaja-alaisen kulttuurin ymmärretään olevan ”lähtökohta tulevaisuuden yhteiskunnan rakentamisessa: kulttuurin avulla rakennetaan arvoja, identiteettiä, luovaa ongelmanratkaisukykyä, valmiuksia monipuoliseen osaamiseen ja vuorovaikutukseen. Kulttuuri luo ja ylläpitää yksilön ja kansakunnan henkisiä selviytymisstrategioita entistä monitahoisemmassa maailmassa.”

2011 Kulttuuripoliittinen selonteko

Vuoden 2011 selonteon tavoitteena oli vahvistaa kulttuurin roolia osana laajempaa yhteiskuntapolitiikkaa, kuten hyvinvointia, taloutta ja aluekehitystä. Se pyrki edistämään kulttuurista osallisuutta eli varmistamaan kaikille yhtäläiset mahdollisuudet kulttuurin ja taiteen kokemiseen. Selonteko korosti kulttuurin ja taiteen merkitystä ihmisten hyvinvoinnille. Termi ”hyvinvointi” esiintyykin dokumentissa kymmeniä kertoja. Tähän varmasti vaikutti saatesanoissa mainitun Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelmaehdotuksen (Liikanen, 2010) toteuttaminen. Toimintaohjelmaa edistettiin, ja sen jatkuminen varmistettiin myös ohjelmakauden jälkeen.

Taiteella ja kulttuurilla on todettu olevan merkittäviä hyvinvointia lisääviä vaikutuksia. Ne tuovat merkityksellisyyttä elämään, voimauttavat, osallistavat ja vahvistavat arjen toimijuutta, edistävät sosiaalista koheesiota ja ehkäisevät syrjäytymistä. Taidetta ja kulttuuria voidaan hyödyntää menestyksellisesti esimerkiksi hoito- ja hoivatyössä, terveydenhuollossa, työelämässä, terapiassa ja kotouttamisessa. Kun tuotetaan taiteen ja kulttuurin sovelluksia näillä toiminnan alueilla, edistetään kulttuuristen oikeuksien toteutumista, lisätään kulttuurin omaehtoista harrastamista ja säädetään kustannuksia muilla yhteiskunnallisen toiminnan alueilla. Erityisen merkittäviä vaikutukset voivat olla ikääntyvän väestön toimintakyvyn ylläpidon sekä nuorten yhteiskuntaan ja työelämään kiinnittymisen sekä syrjäytymisen ehkäisyn kannalta.

Selonteossa käsiteltiin omassa kappaleessaan ”Kulttuuri ja hyvinvointi” taidetta ja kulttuuria osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä ja sen merkitystä koko yhteiskunnalle.

Myös osallisuutta ja kulttuuristen oikeuksien toteutumista edistettiin toimenpitein:

Edistetään läpäisevästi eri väestöryhmien (ikä-, kieli-, vammais-, seksuaali- ja sukupuoli-, kulttuuri-, romani- ja saamelaisvähemmistöt, katsomukset, kulttuuriset viiteryhvät ym.) kulttuuristen oikeuksien toteutumista, saatavuutta, saavutettavuutta ja osallisuutta kulttuurisessa merkityksenannossa.

Lisäksi selonteko toi esiin vahvan kulttuuri-identiteetin merkityksen terveelle itsetunnolle ja henkiselle kriisinkestävyydelle.

Taiteen ja kulttuurin välineellistäminen nousi keskusteluun yhä vahvemmin 2000-luvulla. Selonteko toi esiin myös taiteen ja kulttuurin itsearvon. Lisäksi se korosti niiden merkitystä niin yhteiskunnallisesti kuin taloudellisesti.

Yhteiskunnallisessa keskustelussa asetetaan usein vastakkain kulttuuri ja taide itsessään arvokkaana toimintana ja hyötyä tuottavana välinearvoisena toimintana. Ristiriidan sijaan ne kuitenkin edellyttävät toisensa ja niiden välillä on jatkuva vuorovaikutus. Päämäärätön, kokeileva taide on uusiutumisen edellytys. Taide tavoittaa ihmiset sovelluksien kautta, ne ovat osa jakelua, saata- vuutta ja yhteisön kommunikaatiota. Yhteiskunnallisessa kulttuuripoliittisessa päätöksenteossa tehdään käytännöllisiä valintoja taiteen, kulttuurin ja luovuuden edellytysten, mahdollisuuksien ja rakenteiden resursoinnista. Valinnat, ratkaisut ja toimenpiteet eri jännitteiden välillä riippuvat siitä, mitä eettisiä arvoja kulloinkin painotetaan.

2024 Kulttuuripoliittinen selonteko

Maailma on muuttunut merkittävästi koronapandemian ja geopoliittisten kriisien myötä. Koronapandemia nosti esiin taiteen ja kulttuurin merkityksen ihmisten hyvinvoinnille ja yhteiskunnan resilienssille. Selonteko pyrkii vahvistamaan tätä roolia pitkäjänteisesti. Tavoitteena on luoda yhteinen visio, joka ohjaa kulttuuripoliittista ylläpidon ylläpitämistä ja hallituskausien aina 2040-luvulle saakka. Selonteon laatimiseen otettiin mukaan laajasti kulttuuri- ja taidealan toimijoita.

Selonteko käsittelee kulttuurin perustan säilyttämistä, uudistumista ja elinvoimaisuutta sekä kulttuuri- ja luovien alojen toimintaedellytyksiä niiden yhteiskunnallisen vaikuttavuuden lisäämiseksi.

Kulttuurihyvinvointi on yksi selonteon kantavista teemoista, vaikka termiä ”kulttuurihyvinvointi” ei juurikaan selonteossa esiinny. Sen sijaan taiteen ja kulttuurin yhteydestä terveyteen ja hyvinvointiin mainitaan useassa kohdassa. Yksi selonteon tavoitteista on varmistaa, että eri sektorien politiikkatoimet tukevat toisiaan ja muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden.

Kulttuurihyvinvoinnin osalta tavoitteina ovat muun muassa seuraavat:

- Tunnustetaan kulttuurin merkitys osana sosiaali- ja terveyspalveluita sekä ennaltaehkäisevää toimintaa yksinäisyyden ja segregaaation vähentämiseksi. Hyvinvointialueiden ja kuntien rahoitusjärjestelmään sisältyvien hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen HYTE-kertoimien painoarvoa lisätään ja kriteereitä ja mittareita tarkistetaan paremmin vaikuttavaa ennaltaehkäisyä tukeviksi.
- Vahvistetaan kulttuurin hyvinvointivaikutusten hyödyntämiseen liittyvää moniammatillista erityisosaamista ja vakiinnutetaan se osaksi kaikkien hyvinvointialueiden toimintaa.

– Laaditaan toimenpideohjelma, jonka tarkoituksena on edistää lasten ja nuorten hyvinvointia ja osallisuutta. Kiinnitetään erityistä huomiota lasten ja nuorten luku-, kieli- ja mediataitoihin.

Selonteossa tunnistetaan, että kulttuurihyvinvoinnin jatkuvuuden kannalta on tärkeää lisätä taide- ja kulttuurialan tuntemusta sekä vahvistaa niiden hyödyntämisen osaamista osana nuoriso-, sosiaali- ja terveysalan koulutusta.

Myös kulttuuri-osallisuuden talousvaikutuksia on tarkasteltu hyvinvoinnin näkökulmasta:

Hyvinvointi lisääntyy kulttuuriharrastamisen lisääntymisen myötä. Keskimääräinen kulttuuritoimintaan osallistumisen tuottama vuosittainen nettohyöty on 1 312–3 465 euroa toimintaan osallistuvaa henkilöä kohti. Laskennassa ei ole huomioitu koetun hyvinvoinnin parantumisen mahdollisia vaikutuksia sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden käyttötarpeen vähentymiseen.

Kulttuurin hyötyarvo tunnistetaan ja se nostetaan esille tekstissä seuraavasti:

Kulttuurialaan investoiminen tuottaa taloudellisia kerrannaisvaikutuksia esimerkiksi hankintojen ja palveluiden ostoina, maksettujen palkkojen tuottamana ostovoimana ja verotuloina sekä synnyttämällä kysyntää muiden alojen palveluille. Investoidun pääoman tuottoa arvioitaessa on otettava huomioon taloudellisen arvon lisäksi myös mm. hyvinvoinnin kasvu, sosiaalisen, kulttuurisen ja sivistyspääoman kasvu sekä yhteiskunnalle ja väestölle tuotettujen palveluiden ja hyötyjen arvo. Tätä kokonaisuutta ja luovien alojen arvoketjua ei kuitenkaan aina tunnisteta Suomessa, vaan julkisessa keskustelussa kulttuurialaa pidetään herkästi vain menoeränä.

Selonteosta toimintasuunnitelmaan

Sivistysvaliokunta sai selonteon käsiteltäväkseen mietinnön antamista varten keväällä 2025. Asia lähetettiin lisäksi maa- ja metsätalousvaliokuntaan, talousvaliokuntaan ja ympäristövaliokuntaan lausunnon antamista varten. Selonteon pohjalta laaditaan toimenpidesuunnitelma, jonka toimenpiteet tulee valmistella eri hallinnonalojen yhteistyönä. Sivistysvaliokunta kannatti selonteon ehdotusta, jonka mukaan kulttuurin hyvinvointivaikutusten hyödyntämiseen liittyvä moniammatillinen erityisosaaminen vakiinnutetaan osaksi kaikkien hyvinvointialueiden toimintaa.

Kulttuuriala tuottaa henkisen hyvinvoinnin näkökulmasta keskeisiä palveluja, joiden kehittäminen on olennaista mielekkään elämän, työn tuottavuuden ja myönteisen yhteiskuntakehityksen kannalta. Kulttuurilla on merkittävä rooli vaikeiden kysymysten käsittelyssä ja positiivisten näköalojen luomisessa. Valiokunta

korostaa, että lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja osallisuuden edistämisestä kulttuurin avulla tulee huolehtia riittävän vaikuttavin toimenpitein.

Eduskunnan kanta ei vielä ole selvillä artikkelin kirjoittamisen ajankohtana kesällä 2025. Työ kuitenkin jatkuu, ja syksyllä 2025 eduskunta käsittelee vuoden 2024 kulttuuripoliittisen selonteon sivistysvaliokunnan mietinnön mukaisesti.

Valiokunta korostaa asiantuntijalausunnoissa todettuun yhtyen, että kulttuuri ei ole yhteiskunnan erillinen saareke, vaan peruskallio, jonka päälle yhteiskuntamme monilta osin rakentuu. Kulttuurilla ja taiteella on paitsi itseisarvo myös monia positiivisia vaikutuksia ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin sekä yhteisten arvojemme vaalimiseen. (Sivistysvaliokunta, 2025.)

Kulttuuripoliittisten selontekojen visioiden toteutuminen

Kulttuuripoliittinen selonteko ei ole yksin valtion tai julkisen sektorin asia – sen hyödyntäminen ja mahdollisuudet ovat yhteisiä ja meidän kaikkien käytettävissä. Uusimman selonteon visio voi toteutua vain, jos sitoudumme yhdessä sen toteuttamiseen ja tavoitteisiin. Kysymys kuuluukin: kuinka selonteon kunnianhimoinen visio muutetaan toiminnaksi, prosesseiksi, teoiksi ja lopulta hyväksi tulevaisuudeksi?

Uusimman selonteon saatetekstissä lukeekin: ”Kulttuuripoliittinen selonteko haluttiin valmistella mahdollisimman osallistavasti johtamaan parempiin ja kestävämpiin ratkaisuihin, jotka palvelevat mahdollisimman laajasti koko yhteiskunnan, ei vain kulttuurikentän etua.” (OKM, 2024.)

1.3 Kestävyyden vaatii kulttuuritekijöiden huomioimista

Antti Huntus

Suomi on valittu kahdeksan kertaa peräkkäin maailman onnellisimmaksi maaksi. Valtioiden välisessä kestävä kehityksen vertailussa Suomi on saavuttanut YK:n ykkössijan viisi kertaa. Kilpailemme vuosittain muiden pohjoismaiden kanssa lehdistönvapauden, korruption vähyyden ja demokratian tila -mittausten tilastokärjen paikasta¹. Kulttuuri on olennainen mutta usein aliarvioitu osa kestävä kehitystä. Suomessa kulttuuripolitiikka nähdään keinona vahvistaa demokratiaa, sivistystä ja yhteiskunnallista kestävyttä sekä mahdollisuutena vauhdittaa kestävyysasteiden ratkaisemista.

Niin kuin käsityksemme muista kestävyden ulottuvuuksista myös käsitys *kulttuurisesta kestävydestä* on syventynyt ja tarkentunut tiedon ja ymmärryksen lisääntyessä. Käsite avautuu parhaiten, kun tarkastelee Unescon kulttuuriin liittämiä kestävyysasteita ja näitä ratkaisemaan laadittuja kansainvälisiä sopimuksia. Tällöin puhutaan muun muassa kulttuuristen ja kielellisten oikeuksien turvaamisesta, aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta, kulttuurin yhdenvertaisesta saavutettavuudesta, vähemmistöjen oikeudesta omaan kulttuuri-identiteettiin sekä eräiden perusvapauksien turvaamisesta (esim. taiteilijoiden ilmaisuvapaus ja tekijänoikeudet).

Kulttuurisen kestävyden edistämässä on yksinkertaistaen kyse kulttuurisen moninaisuuden turvaamisesta, jota on osuvasti verrattu luonnon moninaisuuden suojeluun. Toinen tapa tarkastella kulttuurin ja kestävä kehityksen suhdetta on yrittää hahmottaa sitä, kuinka monin eri tavoin kulttuuri on kietoutunut osaksi muiden politiikkasektorien toimintaa ja ihmiskunnan elintapoja. Tällöin kulttuuri erilaisine ilmiöineen ja ilmentymineen voi sekä tarjota ratkaisuja ongelmiin että toimia positiivisen muutoksen jarruna, puhummepa sitten maanviljelystä, maahanmuutosta, energiarakentamisesta, koulutuksesta, elonkehän suojelusta – tai hyvinvoinnista.

Kulttuurin ytimessä ovat yksilöiden ja yhteisöjen omaksumat arvot, jotka viime kädessä ohjaavat käyttäytymistämme ja valintojamme. Vanha sanonta ”olemme ympäristömme tuotteita” kuvaa hyvin sitä, kuinka meihin ovat vaikuttaneet saamamme kasvatusta ja ympäröivistä yhteisöistä siirtyneet toimintamallit.

1 Vuonna 2024 Suomi oli lehdistönvapauden tilaa mittaavassa Toimittajat ilman rajoja -järjestön (RSF) indeksissä sijalla 5 ja kansalaisjärjestö Transparency Internationalin vuosittaisessa korruptiota mittaavassa indeksissä sijalla 2. Demokratian tilaa mittaavan International IDEA -instituutin saman vuoden tilastoissa Suomi oli sijalla 4.

Kulttuuri tunnistettiin kestävyystyön mahdollistajaksi ja kestävyysmurrosta vauhdittavaksi tekijäksi jo Agenda 2030 -toimintaohjelman laadintavaiheessa. Tunnistamisesta huolimatta se rajautui pois varsinaisen toimintaohjelman tavoitteista. YK:n kasvat-, tiede- ja kulttuurijärjestö Unesco on kuitenkin pitänyt jatkuvasti yllä keskustelua kulttuurin merkityksestä kestävyydelle. Lopullisena tavoitteena on saada kulttuurille oma kestävyystavoite, kun Agenda-toimintaohjelmaa seuraavan kerran päivitetään. Esityksen valmistelussa on noussut esiin kulttuurin ratkaiseva merkitys myös muiden kestävyystavoitteiden saavuttamisessa. (Mondiacult, 2022.)

Suomalainen kulttuuripolitiikka ja kestävä kehitys

Aktiivisella kulttuuripolitiikalla huolehdimme sivistysvaltion arvoista, jotka voidaan viime kädessä johtaa paitsi perustuslaista myös erilaisista kansainvälisistä sopimuksista ja julistuksista, joihin Suomi on sitoutunut. Arvot eivät siirry automaattisesti sukupolvelta toiselle, ja toisaalta niistä on kyettävä käymään myös kriittistä keskustelua. Tasavallan presidentti Stubb on määritellyt Suomen siirtyneen ”arvopohjaisen realismin” aikakaudelle, jossa arvopohjaa luonnehtii halu edistää muun muassa vapautta, demokratiaa ja ihmisoikeuksia. Presidentti on myös korostanut kansainvälisten instituutioiden, kestävä kehityksen ja vähemmistöjen puolustamisen merkitystä. (Kangas, 2024.)

Yhdysvaltojen ilmoitus irtautumisesta YK:n kestävä kehityksen tavoitteista oli ennakoitavissa olevaa jatkoa maan aiemmille päätöksille vetäytyä muun muassa Pariisin ilmasopimuksesta sekä maailman terveysjärjestö WHO:n rahoituksesta (Helsingin Sanomat, 2025). Yhdysvaltojen muuttuneessa ulkopolitiikassa 2020-luvulla kansainvälinen yhteistyö kestävämmän planeetan saavuttamiseksi tulkitaan amerikkalaisten kansallisen edun vastaiseksi. Huolestuttavinta kehityksessä on, että myös ympäristökysymyksiä on ryhdytty politisoimaan ja sijoittamaan arvoliberaali-kansalliskonservatiivi-akselille. Suunnanmuutos oli takaisku valtioiden kestävyystyölle, mutta ei sen suurin haaste. Ongelmaksi on muodostumassa Agenda 2030 -toimintaohjelman yleinen hidus eteneminen, sillä vain joka viides asetetuista tavoitteista ollaan nykyvauhdilla saavuttamassa määräaikaan mennessä.

Kulttuuripolitiikka ei ole Suomessa poliittisesti yhtä kahtiajakautunutta kuin Yhdysvalloissa, jossa kulttuurin laajasta ilmiökentästä ja ihmisten henkilökohtaisesta kulttuuritaustasta nousevat ajoittain myös yhteiskunnallista epävakautta ja polarisaatiota kiihdyttävät kulttuurisodat. Kulttuurisodat saavat alkunsa yksilöiden ja yhteisöjen kulttuurisidonnaisista eroista maailmankatsomuksessa, arvoissa ja ideologioissa. Kulttuurista ja sosiaalista kestävyystyötä vastustavat voimat liittyvät Yhdysvalloissa poliittiseen liikehdintään, jossa moninaisuus, tasa-arvo ja inklusio koetaan suoranaiseksi uhaksi yhteiskunnan kehitykselle.

Suomessakin on ollut tunnistettavissa heikkoja signaaleja kulttuuripoliittisesta jakautumisesta. Tämä käy ilmi esimerkiksi Taiteen edistämiskeskuksen laajasta

kyselytutkimuksesta, jossa tarkasteltiin kansalaisten suhtautumista julkiseen taiteeseen. Tutkimuksesta selviää, että erityisen vahvaa tuki julkiselle taiteelle on vihreiden, SDP:n ja vasemmistoliiton kannattajien keskuudessa (Taike, 2025). Myös vähiten julkista taidetta kannattavissa puolueissa kannatusprosentti on kuitenkin yli 60, mitä voidaan pitää harvinaisen korkeana lukuna.

Kulttuuri osana kestäväää hyvää elämää

Suomi on yksi harvoista maista, joilla edelleen on realistinen mahdollisuus saavuttaa kaikki Agenda 2030 -ohjelman tavoitteet, mutta ennen kaikkea edellytykset muuttaa kulttuurisia ja systeemisiä rakenteita niin, että maassa voisi tulevaisuudessa elää kestävästi hyvää elämää. Kulttuuripoliittisessa selonteossa (Valtioneuvosto, 2024a) ehdotetaan konkreettisten toimenpiteiden laatimista kulttuurin edistämiseksi kestäväen kehityksen kontekstissa osana kansallista kestäväen kehityksen strategiaa sekä kulttuurinäkökulmien integroimista osaksi ilmastopolitiikan ja luonnon monimuotoisuuden turvaamisen toimia. Erityisen vahvasti kestävyys näkyy ehdotetun kulttuuripolitiikan tavoitteessa saavuttaa ”ekologisesti, sosiaalisesti, taloudellisesti ja kulttuurisesti kestävä tulevaisuus”.

Kaudella 2024–2027 Suomen kestäväen kehityksen toimikunnan tehtävänä on kestävyysmurroksen vauhdittaminen sekä entistä tiiviimpi kytkeytyminen osaksi kansallista politiikkaa. Toimikunta on valmistellut toimenpidesuunnitelman. Suunnitelman ensimmäinen toimenpide liittyy Suomen taide- ja kulttuuritoimijoiden kokoamiseen yhteen laatimaan tiekarttaa ja toimintamallia sille, miten kulttuuria edistävät ja aktiivisesti toteuttavat tahot sitoutetaan edistämään kestävyysmurrosta. Toisella toimenpiteellä haastetaan kansalaisia vahvistamaan kykyään empatiaan taiteen avulla. Kampanja kohdistetaan erityisesti kaunokirjallisuuteen, ja siitä vastaavat yleiset kirjastot.

1.4 Kulttuurihyvinvointi tukee sosiaalisesti kestäväää kehitystä

Katri Leppisaari

Kriisit, kuten ilmastokriisi ja sodat, aiheuttavat epävarmuutta ja koettelevat yhä useammin kulttuurin ja taiteenkin yhteydessä mainittua ”resilienssiä”. Resilienssi on sekä yksilön että yhteisön toimintakyvyn ylläpitämistä muuttuvissa olosuhteissa. Miten voimme taiteen ja kulttuurin keinoin vaikuttaa siihen, että kriiseihin liittyviä tunteita ja epävarmuuksia voidaan käsitellä ja tuoda näkyviksi?

Sosiaalisesti kestäväää kehitystä tuetaan edistämällä osallisuutta

Tämänhetkinen hyvinvointijärjestelmämme on sidottu kulutukseen ja kasvuun, vaikka kestävyuden näkökulmasta keskustelu tulisi ohjata elintason tavoittelusta elämänlaadun lisäämiseen. Hyvinvointiimme sisältyy kokemus osallisuudesta ja yhteenkuuluvuudesta. Sosiaaliset suhteet lisäävät elämänmyönteisyyttä ja hyvinvointia. Kun kohtaamme ennakoimattomia tilanteita, kuten kriisejä, yhteisöjen ja yhteisöllisen tekemisen merkitys korostuu. (Jaaksi ym., 2020, s. 62, 71; Isola, 2022.)

Kulttuurin ja taiteen saavutettavuus ja osallisuuden tukeminen niiden keinoin ovat osa sosiaalisesti kestäväää kehitystä. Sosiaalisesti kestävä kehitys tarkoittaa tasavertaisia mahdollisuuksia hyvinvointiin ja niiden säilyttämistä myös tuleville sukupolville. Sosiaalisesti kestäväään kehitykseen sisältyvät perusoikeudet, joihin kuuluu oikeus kulttuuriin. Siihen sisältyvät elämämme perusedellytykset ja muun muassa demokraattiseen päätöksentekoon osallistuminen. (Kestävä kehitys, ei pvm., Valtioneuvosto, 2022.)

Koulutuksella, tieteellä, kulttuurilla ja taiteella on avainasema identiteettimme ylläpitäjinä. Lisäksi ne tarjoavat välineitä ja tapoja käsitellä suhdetta toisiin ja ympäristöön – myös epävarmoihin olosuhteisiin. Etenkin lasten ja nuorten huoli tulevaisuudesta tulee ottaa vakavasti, ja heille tulee tarjota mahdollisuuksia osallistumiseen sekä toivoa luovaa puhetta. Vapaa sivistystyö sekä kulttuuri ja taide voivat tarjota mahdollisuuksia oppimiseen myös kestävään kehityksen teemoissa. (Valtioneuvosto, 2022, s. 27.)

Sosiaalisella kestävyydellä tarkoitetaan kokonaisvaltaista hyvinvointia, jolla on fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen ulottuvuus. Kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin kuuluu hyvä ja merkityksellinen arki, jonka turvaamisessa kunnilla on tärkeä rooli. Kunnan toiminnassa sitoutuminen sosiaalisesti kestäväään kehitykseen tarkoittaa huono-osaisuuden ennaltaehkäisyä, hyvinvoinnin edistämistä ja eriarvoisuuden vähentämistä. (Kuntaliitto, 2024.)

Osallisuus on mahdollisuutta elää omannäköistä elämää omin ehdoin: mahdollisuutta vaikuttaa omaan elämään sekä päättää, millaiseen toimintaan osallistuu. Lisäksi se tarkoittaa mahdollisuutta kuulua yhteisöön ja vaikuttaa sen asioihin ja päätöksentekoon. Osallisuus on yhdessä tekemistä ja yhteyden pitämistä muihin. Osallisuutta edistettäessä on huomioitava eri väestöryhmät. (Kuntaliitto, 2024; THL, 2024a.) Kunnissa osallisuutta voidaan edistää tukemalla tasavertaisia mahdollisuuksia osallistua myös kulttuuri- ja taidetoimintaan elämän eri vaiheissa. Luvuissa 2 ja 3 paneudumme siihen, miten näitä mahdollisuuksia voidaan tukea monialaisella yhteistyöllä taidealan, järjestöjen, kasvatustieteen ammattilaisten, kuntien ja hyvinvointialueiden yhdyspintatyössä.

Nuorille kulttuuri- ja taidetoimintaan osallistuminen voi tarjota väylän yhteiskunnalliseen osallistumiseen.

Gloaalista lähiympäristöön – resilienssi ja yhteisön merkitys muutosten keskellä

Henkinen kriisinkestävyys on yksi seitsemästä yhteiskunnan elintärkeästä toiminnosta (Turvallisuuskomitea, ei pvm.). Kulttuurin merkitykseen henkisen kriisinkestävyyden vahvistajana on kiinnitetty yhä enemmän huomiota, kun Venäjän Ukrainaan kohdistuvan hyökkäyssodan myötä Venäjän kansalliselle turvallisuudelle muodostama uhka on korostunut. Kulttuuriin viitataan Huoltovarmuuskeskuksen *Kulttuurin huoltovarmuus* -julkaisussa ”henkisenä kotivarana”. Selvityksen mukaan koronapandemian aikana kulttuurin merkitys henkiselle kriisinkestävyydelle ja jaksamiselle tuli selvästi ilmi, kun osallistumista kulttuuri-tapahtumiin rajoitettiin. (Arolainen, 2024.) Kulttuurin ja taiteen on todettu myös lisäävän jatkuvuuden hallintakykyä ja kykyä oppia, vahvistavan mielenterveyttä sekä parantavan kuvittelukykyä ja kykyä sietää epävarmuutta eli resilienssiä (Kulta ry, 2024).

Resilienssi ei liity pelkästään huoltovarmuuteen. Resilienssi on psyykkistä selviytymiskykyä, uudelleen suuntautumista ja joustavuutta – kykyä pärjätä arjessa haasteista ja stressistä huolimatta. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta resilienssi tarkoittaa kykyä sietää vallalla olevia häiriö- ja kriisitilanteita ja toisaalta mukautua elämään niiden jälkeen. (Arolainen, 2024; Mieli, 2024; Hyvönen ym., 2019.)

Gloaalien ja planetaaristen mullistusten keskellä voi olla viisasta kääntää katse omaan lähiyhteisöön, vertais- ja paikallisyhteisön toimintaan, esimerkiksi kaupunginosaan – ympäristöön, jossa on mahdollista vaikuttaa. Arkeamme kannattelevat vuorovaikutus- ja ystävyyssuhteet. Näissä voimme kokea hyväksymistä, kiintymystä, riippuvuutta, luottamusta ja kunnioitusta. Yhteisöllisessä toiminnassa olemme vastavuoroisissa suhteissa muihin. (Jaaksi ym., 2020, s. 71, 101.)

Yhteisöön kuulumisen tarkoittaa sekä symbolista yhteenkuuluvuuden tunnetta että kommunikaatiota. Osallisuuden kokemus on osa tätä yhteenkuulumisen tunnetta. Kun yhteisö on resilientti, se on aktiivinen ja sillä on yhteinen näkymä tulevaisuudesta ja se pystyy tarvittaessa vastaamaan mahdollisiin haasteisiin. Tätä resilienssiä ei voi tuoda yhteisöön ulkoapäin, vaan se rakentuu arjessa ja yhteisön vuorovaikutustilanteissa. Sen sijaan keskusteluyhteyttä yhteisössä voidaan lisätä erilaisin menetelmin. Muun muassa Sitran kehittämää Erätauko-menetelmää on hyödynnetty erilaisten yhteisöjen keskusteluyhteyden parantamisessa. Keskusteluyhteyttä voidaan luoda myös taiteen keinoin, ja keskustelua voidaan käydä osana yhteisöllistä taidetoimintaa. Kulttuuritapahtumien tuottamisen yhteisöllinen luonne voi puolestaan olla tapa lisätä yhteisöllisyyttä ja osallistuvaa demokratiaa. Esittävien taiteiden tapahtumat tarjoavat mahdollisuuden keskusteluun ja itseilmaisuun. (Kumpulainen ym., 2024, s. 78–79.)

Nykytaiteeseen keskittynyt ANTI-festivaali järjesti 60 vuotta täyttäneille kuopiolaisille monitaiteisia Jaettu tulevaisuus -työpajoja, joissa taiteilija-ohjaajat tutkivat yhdessä osallistujien kanssa asuinympäristöä ja kaupunkitilaa niihin liittyvien haaveiden ja tarpeiden näkökulmasta. Toiminnan tavoitteena oli lisätä taiteen saavutettavuutta ikäryhmän piirissä. Osana työskentelyä syntyi teos, joka esitettiin osana vuoden 2022 ANTI-festivaalin ohjelmistoa. (ANTI, ei pvm.)

Kulttuuri osallistumisen vauhdittajana

Kuten edellä on todettu, on taiteen ja kulttuurin vaikutukset hyvinvointivaltion rakentamiseen ja kansalaisten hyvinvointiin huomioitu poliittisissa ohjelmisissa jo 1970-luvulla (ks. artikkeli 1.2.). Taiteella ja kulttuurilla on katsottu olevan mahdollisuuksia edistää demokratiaa ja osallisuutta. Kuntien julkisilla kulttuuripalveluilla ja niiden saavutettavuudella on tässä merkittävä rooli. Opetus- ja kulttuuriministeriön strategiassa kulttuuri vaikuttaa yhteiskuntaan laaja-alaisesti. (Kumpulainen ym., 2024, s. 81–82.)

Kulttuuri voi lisätä sitoutumista omaan asuinalueeseen ja osallistumista sen kehittämiseen. Sillä voidaan vaikuttaa alueen viihtyisyyteen ja asukkaiden hyvinvointiin. Lähiöiden kulttuuriosallistumista kartoitettaessa on huomattu, että kulttuuri on syytä ymmärtää laajasti, jolloin mukaan mahtuu kaikkea ruokakulttuurista liikuntaan. Tällöin tavoitetaan paremmin erilaisia osallistumisen tapoja, jotka jäävät huomioimatta, mikäli tarkastellaan pelkästään osallistumista kulttuuritapahtumiin ja käyntikertoja vaikkapa museoissa. (Luonila ym., 2022.) Palaamme tähän teemaan seuraavassa luvussa.

Kulttuuri-, taide- ja kansalaistoimintaa yhdistämällä voidaan lisätä osallisuutta ja resilienssiä ja saada aikaan muutosta paikallisyhteisöissä. Kulttuuri houkuttelee ihmisiä yhteen ja voi olla tapa innostaa mukaan sellaisia yhteisön jäseniä, jotka eivät muuten osallistuisi. Kulttuuri- ja taidetoimintaan panostaminen on osa kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukemista. (Kumpulainen ym., 2024, s. 83; BSR Cultural Pearls, 2024, s. 13.)

Nuorille kulttuuri- ja taidetoimintaan osallistuminen voi tarjota väylän yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Esimerkiksi ottamalla nuoret mukaan kulttuuritapahtumien toteuttamiseen voidaan madaltaa kynnyistä myös toisenlaiseen osallistumiseen ja ehkäistä syrjäytymistä. Osallistuminen tarjoaa mahdollisuuden itseilmaisuuksiin ja voi lisätä nuoren itsetunnetusta ja hyvinvointia. (Kumpulainen ym., 2024, 82.)

Yhteisöllisen ja osallistavan taidetoiminnan vaikutuksia:

- Auttaa ystävyssuhteiden ja sosiaalisten kontaktien luomisessa.
- Vähentää yksinäisyyden tunnetta.
- Tukee mielen hyvinvointia ja mielenterveyttä.
- Tukee omien vahvuuksien, kykyjen ja kiinnostuksen kohteiden tutkimista ja tunnistamista.
- Tarjoaa voimaantumisen kokemuksia.
- Edistää toimijuutta ja tunnetta siitä.
- Lisää itsetunnetusta ja rohkeutta.

Arjessa pärjäämistä tukevia valmiuksia, joita taidetoiminta voi parantaa:

- oppimisvalmiudet
- kognitiiviset ja sosioemotionaaliset taidot
- ryhmätöitä
- itsesäätely
- itseilmaisutaidot
- kyky tunnistaa ja hallita mielialoja ja tunteita.

Lähde: Laitinen, 2017

1.5 Meille käy hyvin? Taide saa pohtimaan toivoa

Katri Leppisaari

Kunnan kulttuuripalvelut ja taidelaitokset, kuten teatterit ja museot, voivat olla paikkoja sellaisten teemojen kuin ilmastoahdistuksen käsittelyyn. Ne tarjoavat eri ihmisryhmille areenan näkyviksi tulemiseen ja kulttuurihyvinvoinnin parissa työskenteleville taiteilijoille mahdollisuuden tuoda uudenlaisia tulokulmia toimintaan. Yhteisötaiteilija voi toimia välittäjänä yhteisön, taidelaitoksen ja yleisöjen välillä.

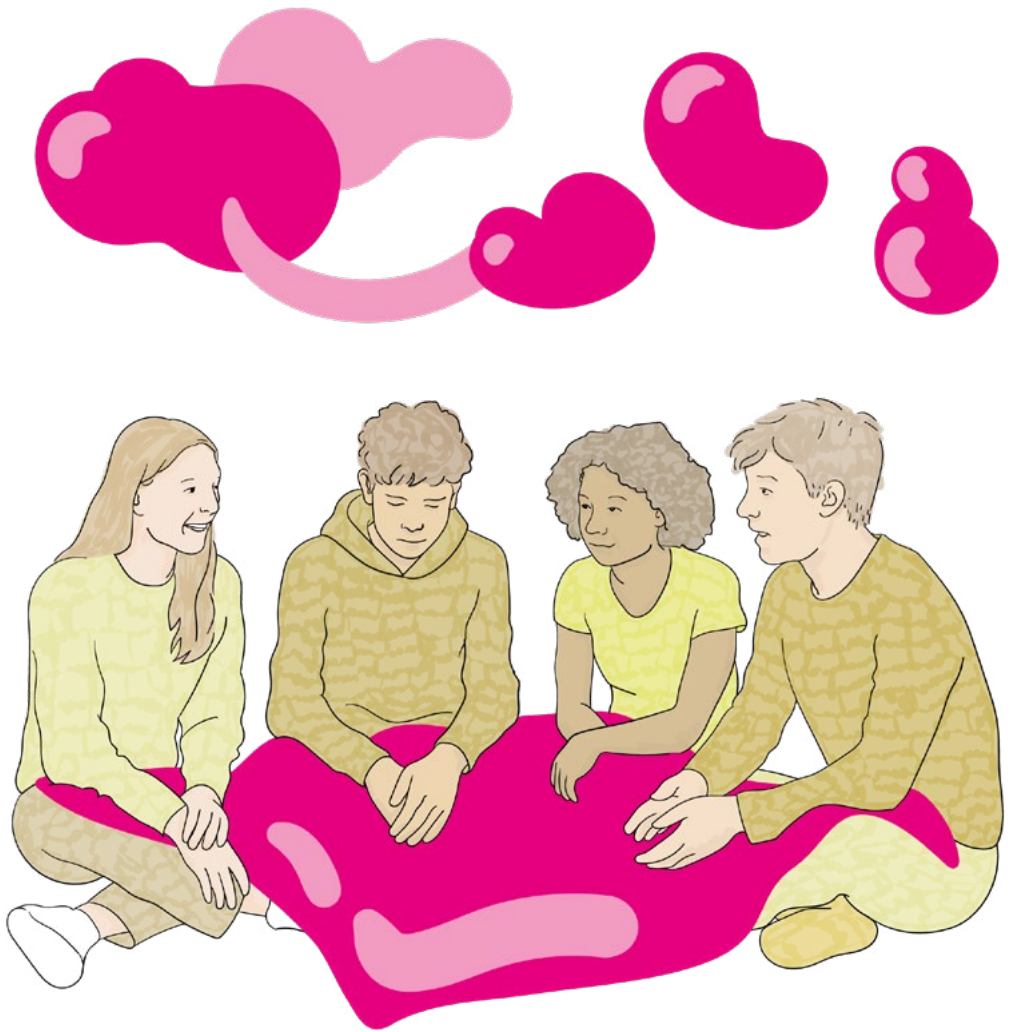
Yhteisötaiteilija työskentelee usein instituutioissa, kuten kouluissa, ikääntyneiden palveluyksiköissä tai vankiloissa, ja tekee taidetta ei-taiteilijoiden kanssa. Toimintaa voidaan järjestää mainittujen lisäksi julkisessa tilassa tai muutoin avoimissa ympäristöissä. Yhteisössä toteutetulla toiminnalla voi olla lopputuloksena teos tai esitys, mutta on mahdollista, että toiminta jää vain ryhmän sisäiseksi. (Kantonen & Karttunen, 2021, s. 9–10.)

Yhteisötaide tarjoaa mahdollisuuksia yhteisön osallisuuden edistämiseen sekä tulevaisuuden pohdintaan ja sen näkyväksi tekemiseen (ks. Liikanen, 2010). Taiteen avulla voidaan tuoda esiin sellaisia ääniä, jotka eivät muuten tulisi kuulluksi, ja etsiä vastauksia yhteisöissä askarruttaviin kysymyksiin. Joensuun kaupunginteatterissa yhteisötaiteilija Merja Pennanen toimi välittäjänä ja yhteistyön raamien rakentajana alueen nuorten ja teatterin ammattilaisten välillä.

Syksyllä 2024 Joensuun teatterissa ensi-iltansa saaneen *Meille käy hyvin?* -näytelmän teksteissä käsiteltiin muun muassa Joensuun kaupungin Nuorisokeskus Whisperin kautta tavoitettujen 16–20-vuotiaiden nuorten jakamia tulevaisuuteen liittyviä pelkoja ja toiveita. Puheissa toistuivat yksinäisyys ja huoli tulevasta. Mukana keskusteluissa oli nuorisokeskuksen ”koulupudokkaiden” ryhmän toimintaan osallistuneita. Näytelmässä käytettiin devising-menetelmää, jolla tarkoitetaan työryhmälähtöistä luomisprosessia. (Välinoro, 2024; Joensuun teatteri, 2024.)

Nuorten kanssa käydyistä keskusteluista otettiin näytelmään aiheen lisäksi visuaalisia teemoja, kuten *cosplay*, jonka nuoret olivat Pennasen toteuttamissa haastatteluissa maininneet esimerkkinä tavasta kiinnittyä omanlaiseen yhteisöön.

Yhteisötaiteilija voi toimia välittäjänä yhteisön, taidelaitoksen ja yleisöjen välillä.

Nuoret pääsivät suunnitteluvaiheessa luennoimaan aiheesta teatterin ammattilaisille. Heille oli tärkeää, että lavalla nähtiin hahmoja, joille ei aiemmin ollut annettu tilaa, kuten ”turreilua” eli pörröiseksi eläinhahmoksi pukeutumista harrastava tyttö.

Pennasen mukaan nuorten kanssa toteutetussa taiteellisessa prosessissa täytyy olla avoin ja hylätä kaikki stereotyyppiset käsitykset nuorista. Hän painottaa, että tarvitaan useampia erilaisia tahoja yhteen pohtimaan ja ratkomaan tulevaisuuteen liittyviä haasteita. Meille käy hyvin? -projektiin osallistuneiden nuorten viesti oli, että he haluavat aikuiset keskustelemaan kanssaan siitä, mistä toivo syntyy.

Artikkelia varten haastateltiin yhteisötaiteilija Merja Pennasta.

1.6 Polkuja toistemme luo

Anne Niskanen ja Hanna-Leena Metsävainio

Osana sosiaali- ja terveystieteiden rahoittamaa Kulttuurista hyvinvointia ikäihmisille (IKO) -hankekokonaisuutta Piste Kollektiivi toteutti Pohjoisen uudet polut -hankkeen, jossa Sallan alueen ikäihmisille järjestettiin taidehetkiä, ryhmätapaamisia ja esityksiä. Kohtaamisemme hankkeessa ovat muuttaneet ja kasvattaneet niin meitä kuin alueen asukkaita: tuoneet iloa, liikutusta ja hämmästyttävää. Ne ovat myös tarjonneet virkistystä, merkityksellisyyttä, osallisuutta. Samalla olemme luoneet aivan uusia teoksia ihmisille – yhdessä heidän kanssaan.

Uusia elämyksiä ja yhteisöllisyyttä tutussa ympäristössä

Lapin syrjäkylillä, jotka ovat tulleet meille tutuiksi taiteellisen työmme myötä, asuu enimmäkseen ikäihmisiä. Heille kulttuuripalveluiden saavutettavuus ei ole itsestäänselvyys. Pitkien välimatkojen vuoksi taiteen ja kulttuurin pariin pääseminen ei ole helppoa, jos edes mahdollistakaan. Taideinstituutiot ja -palvelut eivät ole kaikille ikänsä sivummalla eläneille tuttuja, vaan henkinenkin välimatka voi olla melkoinen.

Pohjoisen uudet polut -hankkeessa Piste Kollektiivi järjesti taidehetkiä, ryhmätapaamisia ja esityksiä Sallan ja Posion kuntien naapuruskylillä. Kuva: Maija Koskinen

Sallassa toteutetun ikäryhmäkartoituksen perusteella ikämiehet olivat haastavin kohderyhmä tavoittaa taiteen äärelle. Kun aloitimme Poh-

joisen uudet polut -hankkeen, kunnassa oltiin huolestuneita suuresta määrästä yksinäisiä ikämiehiä, joille kynnyksellä osallistua yhteisiin tapahtumiin oli korkea. Aloimme pohtia, millaista kulttuuria ja taidetta miehet kaipaisivat ja miten se heidät saavuttaisi. Apuna työssä oli vankka paikallistuntemuksemme alueesta ja sen ihmisistä. Erään ikämiehen vinkistä valitsimme taiteellisen työskentelyn pohjamateriaaliksi erätarinat, luonnon ja luontokokemukset.

Metsästysseuran laavulla esitetty Eräiltamat oli yksi ikimuistoisimmista kohtaamisista kyläläisten kanssa. Ensi-iltaan saapui suuri määrä luonnosta, metsästyksestä ja kalastuksesta kiinnostuneita, hieman epäluuloisia katsojia, joista pääosa oli miehiä. Helpotus oli suuri, kun yleisö silminnähdessä nautti ja rentoutui tutussa paikassa tuttujen aiheiden parissa. Oli liikuttavaa nähdä yksinäisen miehen saapuvan esitykseen ja haluavan esityksen jälkeen jäädä jakamaan kanssamme tarinan metsästyskoirastaan.

Halusimme tehdä Eräiltamista lähestyttävän esityksen, mutta lisäksi halusimme sisällyttää esitykseen ”piilo-opetus suunnitelman” eli mahdollisuuden kokea erilaisia esittävän taiteen muotoja. Mukaan valittiin sellaisiakin taiteenlajeja, jotka voivat kuulostaa kohderyhmän mielestä etäisiltä tai jopa luotaantyöntäviltä, kuten nykytanssi tai runous.

Eräiltamia on myöhemmin esitetty myös muualla vastaaville yleisöille, ja kokemus on aina ollut sama: Esitys kiinnostaa, tavoittaa kohderyhmän ja luo heille mahdollisuuden nauttia

Taidepatikan iltatulet Karhujärven myllyn rauniolla.
Kuva: Maija Koskinen

esitystaiteesta sekä kokea jotain aivan uutta. Ja aina he haluavat jäädä esityksen jälkeen jutustelemaan kanssamme ja kertomaan myös toisille katsojille omia eräkokemuksiaan.

Polkuja raivaamassa

Posion ja Sallan kuntien naapuruskylillä toteutetun hankkeen lopputuotoksena syntyi yhteisöllinen taidekokonaisuus Taidepatikka. Se on yksi suurimmista ponnistuksista ja rohkeimmista taidekokeiluista, jonka hankkeiden aikana toteutimme.

Hankkeen alkaessa kolmen hiipuvan syrjäseudun naapuruskylän asukkaat eivät tunteneet toisiaan. Kylillä ei ollut mitään toimintaa eikä kohtaamispaikkaa. Alussa taiteilijoiden tuoma valmis taidenautinto toimi ikään kuin magneettina. Taiteen ”kylkiäisenä” alettiin yhdessä ideoida, mitä kylille kaivataan ja mitä voimme tehdä yhdessä.

Kyläläisten toiveesta järjestimme kesäjuhlat, joiden ohjelmaan kuului kaiken ikäisille suunnattuja taidesisältöjä. Lisäksi asukkailta kerättiin kylien tarinoita. Paikallistarinoiden innoittamana syntyi yhdessä kyläläisten kanssa suunniteltu ja toteutettu Taidepatikka, kaksipäiväinen entisaikaista kylien kyläilyreittiä kulkeva taidetapahtumien sarja. Taiteilijat ja videokuvaaja kulkivat reitin jalkaisin, polkupyörällä ja veneellä. Yleisön oli mahdollista seurata matkantekoa ja esityksiä joko paikan päällä tai etänä. Joissakin Taidepatikan esityksistä esiintyi myös kyläläisiä, ja osaan myös muu yleisö sai osallistua.

Taidepatikka-projektin aikana kylien ihmisten välille syntyi ystävyysuhteita ja tapahtui merkityksellisiä kohtaamisia. Kun vanhoilta kyläpoluilta raivattiin esteet, avautui ihan uudenlainen yhteys. Hankkeen loputtua kyläläiset ovat jatkaneet yhteydenpitoa. Heillä on oma WhatsApp-ryhmä, jonka kautta suunnitellaan yhteisiä teatteriretkiä ja tapahtumia sekä jaetaan omaa arkea ja ajatuksia.

Hanketoiminnan myötä huomattiin, että yhdessä voidaan saada aikaan paljon hyvää omalle ja yhteisön hyvinvoinnille. Osallistujat toivat esille, että tuntevat projektin jälkeen omaa kotiseutuaan paremmin ja arvostavat sitä enemmän. Tämä kertoo paikallisetunnon kohoamisesta. Historian näkyväksi tekeminen taiteen kautta koettiin hienoksi tavaksi siirtää omaa kulttuuriperintöä myös nuoremmille sukupolville.

Projektin aikana ihmisten välille
syntyi ystävyysuhteita ja tapahtui
merkityksellisiä kohtaamisia.

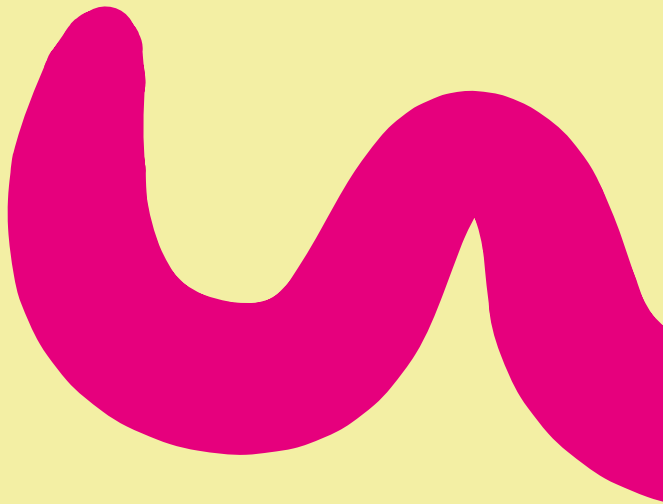

Taidepatikan tanssia Maaninkavaaran laella. Kuva: Maija Koskinen

Kohtaamisen taide

Olemme kokeneet, että taide paitsi tarjoaa koskettavia sisältöjä myös on kieli, joka tavoittaa toisella lailla kuin arkinen puhe. Taiteilijana asetamme itsemme esiintyessämme alttiiksi tavalla, joka voi riisua kokijan aseista. Osallistuja on esityksen jälkeen usein oma-aloitteisesti halukas jakamaan kanssamme ajatuksia. Alttiiksi asettuminen tekee toisesta helpommin kohdattavan ja lähestyttävän. ”Minä tykkään tästä, kun ollaan niinku ihminen ihmiselle”, tokaisi eräs taidetoimintaan osallistunut. Osana taidekokemusta ja taidekasvatusta on kohtaaminen ja avoinna olo sen äärellä, miten taidetta juuri nyt koetaan yhdessä ja millaisia ajatuksia se herättää.

Entä minkälaisen jäljen taidekokemus jättää ja mihin tunnetilaan, tunnelmaan ja ajatuksiin ihminen sen jälkeen jää? Ja kuinka paljon tähän voi ylipäänsä vaikuttaa? Taiteilijana meidän on täytynyt oppia hallitsemaan ”kohtaamisen taide” eikä piiloutua teoksiemme ja tekemisemme taakse. Kokemuksemme mukaan elämän ehtoopuoli saa ihmisen usein herkistymään ja avautumaan. On osattava olla herkällä hetkessä, kun on aika kuunnella tai kun jotakin odottamatonta alkaa tapahtua. Paras palkinto tehdystä työstä on, kun osallistuja sanoo: ”Te herätitte meijät henkiin.”

2

Taide osana elämänkaarta

Taide kohtaa tarvitsijan

2.1 Lapsuuden taidekokemukset luovat kestävästä perustan kulttuurisuhteelle

Venla Korja ja Katri Leppisaari

Kulttuurihyvinvoinnilla voidaan viitata arkeamme rikastuttavaan kulttuuriin ja inhimilliseen kanssakäymiseen. Taiteen näkökulmasta kulttuurihyvinvointi tarkoittaa mahdollisuutta päästä osalliseksi taiteen tekemisestä ja kokemisesta elämän eri vaiheissa (mm. Lilja-Viherlampi & Rosenlöf, 2019, s. 20–21). Jotta taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista pääsee osalliseksi, on oltava mahdollisuus päästä kokemaan ja harrastamaan taidetta ja kulttuuria jo lapsuudessa ja nuoruudessa.

Tätä artikkelia varten haastattelimme lastenkulttuurin, taidekasvatuksen ja taiteen perusopetuksen parissa työskenteleviä ammattilaisia. Haastatteluun osallistuivat erityisasiantuntija Elina Harlas Espoon kaupungilta, Taidetestaajat-kulttuurikasvatusohjelman päällikkö Joonas Keskinen Suomen lastenkulttuuriliitosta, projektipäällikkö Heli Lempa Turun kaupungilta, rehtori Bo-Anders Sandström Wava-opistosta ja ruotsin- ja suomenkielisestä työväenopistosta Pietarsaaresta sekä tanssitaiteen ja kasvatustieteen maisteri, muusikko Panu Varstala.

Suhde taiteeseen ja kulttuuriin rakentuu jo lapsuudessa, joten on tärkeää varmistaa kaikille lapsille tasavertaiset mahdollisuudet osallistua kulttuuritoimintaan. Vaikka suhde kulttuuriin kehittyy ja muuttuu läpi elämän, lapsena syntynyt kipinä taiteeseen luo pohjan elinikäiselle kulttuurisuhteelle.

YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen 31. artikla määrittää jokaiselle lapselle oikeuden taide- ja kulttuurielämään. Tämä tarkoittaa myös sitä, että erityisesti heikommassa asemassa olevien lasten ja nuorten osallistuminen on turvattava. Osallisuus ei tarkoita vain mahdollisuutta kokea taidetta, vaan myös oikeutta vaikuttaa siihen, millaista taide- ja kulttuuritoimintaa on tarjolla. Jokaisella lapsella ja nuorella tulisi olla mahdollisuus luoda omaehtoisesti ja valita itse, millaisia kulttuurikokemuksia haluaa.

Lasten ja nuorten taide- ja kulttuurisuhteen rakentumiseen tarjoavat välineitä oman perhepiirin ja lähiyhteisön lisäksi muun muassa varhaiskasvatus, perusopetus, nuorisopalvelut, kirjastot ja kulttuuripalvelut. Taide- ja kulttuurisuhteen rakentumista tukevat myös vapaa sivistystyö ja taiteen perusopetus, joita tarjoavat sekä kunnat että kolmannen sektorin toimijat. Lisäksi taidekasvatusta tarjoavat oppilaitokset, yhdistykset ja järjestöt edistävät tätä työtä omilla toimillaan. (Taikusydän, 2024.)

Väestörakenteemme on muuttunut ja muuttuu edelleen, mikä asettaa uusia vaatimuksia kulttuuripalveluille. Samalla resurssit ovat monin paikoin kaventuneet, mikä tekee saavutettavuuden ja yhdenvertaisuuden turvaamisesta entistä tär-

Yllä: Kahdeksaslukkalaisia taidetestaajia Oulun kaupungin museossa. Kuva: Sanna Krook

Alla: Taidetestaajat katsomassa Jyväskylän kaupunginteatterin esitystä. Kuva: Anna Tuulia Iivari

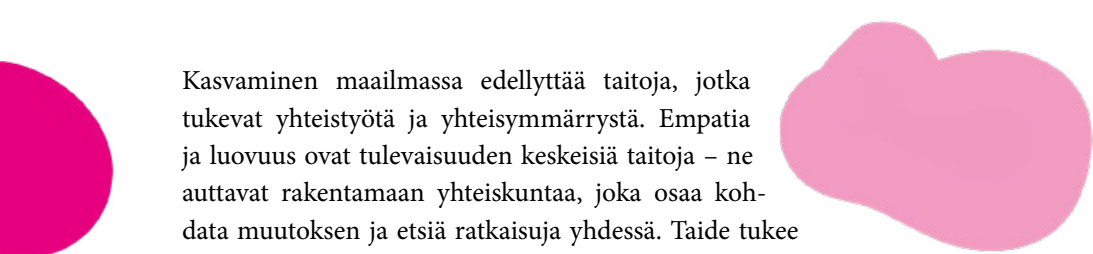
© Anna Tuulia Iivari

keämpää. Taide ja kulttuuri tarjoavat yhteisen kielen luovien menetelmien kautta ja mahdollistavat kohtaamisia yli kieli- ja kulttuurirajojen. Kun moninaisuus huomioidaan ja kaikille tarjotaan yhtäläinen mahdollisuus osallistua, voidaan ehkäistä eriarvoisuuden ja polarisaation syvenemistä jo varhaisessa vaiheessa.

Taide tarjoaa tulevaisuususkkoa ja lisää empatiakykyä

Taide tarjoaa tulevaisuususkkoa ja auttaa ymmärtämään sekä itseä että ympäröivää maailmaa. Sen vaikutukset ovat kokonaisvaltaisia: taiteen kokeminen ja tekeminen voivat lisätä empatiakykyä, vahvistaa identiteettiä ja tarjota välineitä yhteisöllisempään toimintatapaan. Taide antaa tilaa käsitellä vaikeita aiheita sekä ilmentää asioita, joiden kuvaamiseen sanat eivät aina riitä. Se luo yhteisen, universaalien kielen, joka ylittää kulttuuriset, kielelliset ja yksilölliset rajat.

Kasvaminen maailmassa edellyttää taitoja, jotka tukevat yhteistyötä ja yhteisymmärrystä. Empatia ja luovuus ovat tulevaisuuden keskeisiä taitoja – ne auttavat rakentamaan yhteiskuntaa, joka osaa kohdata muutoksen ja etsiä ratkaisuja yhdessä. Taide tukee tätä kehitystä tarjoamalla tilan leikkiä, kokeilla ja hahmottaa maailmaa uusista näkökulmista.

Taide avartaa ymmärrystä ja antaa keinoja kohdata omia tunteita sekä havainnoida ympäröivää todellisuutta. Se ei ainoastaan mahdollista yksilöllistä kasvua, vaan myös kannustaa sivistykseen ja osallisuuteen jo varhaislapsuudesta lähtien. Lisäksi taidekasvatus antaa valmiuksia taiteenalojen ammatilliseen koulutukseen. Laadukas taidekasvatus ja pedagogisesti taitavasti toteutettu taidetoiminta varmistavat, että kaikilla lapsilla ja nuorilla on yhdenvertaiset lähtökohdat kehittää luovuuttaan ja ilmaista itseään.

Lapsissa ja nuorissa on tulevaisuus, ja siksi taiteen merkitystä ei voi aliarvioida. Se antaa tilan leikkiä myös aikuisena ja luo lähestymistapoja, jotka suosivat yhteistyötä ja voivat auttaa rakentamaan kestävämpää ja turvallisempaa tulevaisuutta.

Taidetta arjessa ja sen yläpuolella

Mahdollisuuksia taiteen tekemiseen ja kokemiseen tulee tarjota lapsille ja nuorille arjessa, kuten koulupäivän yhteydessä. Lisäksi tarvitaan arjen ylittäviä taidekokemuksia. Kulttuurikasvatusohjelma Taidetestaajat tarjoaa suomalaisille kahdeksaluokkalaisille vuosittain yhdestä kahteen vierailua taiteen pariin. Nuoret myös pääsevät antamaan palautetta kokemuksistaan. (Taidetestaajat, ei pvm.) Jotta lapset ja nuoret pääsevät osallisiksi laadukkaista taide-elämyksistä niin kokijoina kuin tekijöinäkin, tarvitaan tarvelähtöistä ajattelua, taiteen ammattilaisia ja pedagogista osaamista.

Yksittäinen teatteri- tai konserttikäynti voi jättää myöhempään elämään vaikuttavan muistijäljen, mutta vaaditaan toistoa ja rutiineja, jotta suhde taiteeseen muodostuu kestäväksi. On tärkeää tavoittaa lapset ja nuoret siellä, missä he muutoinkin viettävät aikaa, ja tarjota mahdollisuus taiteeseen niin tekijänä kuin koki-janakin: kouluissa, asuinalueilla ja nuorisotiloissa. Harrastamisen Suomen malli on tuonut taiteen ja kulttuurin koulujen arkeen ja voi toimia porttina myös taideopetuksen piiriin (mm. Sandström, 2023, s. 48). Taidetestaajat puolestaan tarjoaa opettajille tukea taidesisältöjen hyödyntämiseen opetuksessa.

Harrastus- ja osallistumismahdollisuuksien jatkuvuuteen on kiinnitettävä erityistä huomiota nuoren elämän nivelvaiheissa, jotta kulttuurinen osallisuus voi jatkua luontevasti lapsuudesta aikuisuuteen. Nuoren kulttuuri- ja taidesuhteen kestävyys turvaamiseksi tarvitaan ohjatun toiminnan rinnalle tiloja nuorten omaehtoiseen tekemiseen, kuten bänditoimintaan.

Koko perhe kohderyhmänä

Ilman poikkihallinnollista sekä kuntien ja hyvinvointialueiden välistä yhteistyötä kulttuuri- ja taidetoiminta ei saavuta kaikkia lasten ja nuorten ikäryhmiä eikä suhdetta taiteeseen ja kulttuuriin pystytäkään pitämään yllä. Taideopetuksen ja -toiminnan sekä niihin ohjaavien välittäjämallien suunnittelussa lapsi ja nuori ovat keskiössä. Etenkin pienten lasten kohdalla on tärkeää tunnistaa, että koko perhe on toiminnan kohderyhmä.

Turun kaupungin ja Varsinais-Suomen hyvinvointialueen Turun kulttuurin kutsuvieras -malli kutsuu pikkulapsiperheitä kulttuuritapahtumiin ja -toimintaan. Neuvolapalveluiden perheohjaajien asiantuntemuksella toimintaa suunnataan

perheille, jotka eivät välttämättä muutoin hakeutuisi kulttuurin pariin. Kutsuvieraille tarjotaan mahdollisuus osallistua maksutta Lastenkulttuurikeskus Färin avoimiin harrastusryhmiin, Turun kaupungin museoiden näyttelyihin sekä Turun filharmonisen orkesterin konsertteihin ja tapahtumiin. Myös Turun kaupunginkirjasto tarjoaa kutsuvieraille monipuolista lastenkulttuurin ohjelmaa. (Turun kaupunki, ei pvm.)

Pienten lasten kohdalla on tärkeää tunnistaa, että koko perhe on kulttuuri- ja taidetoiminnan kohderyhmä.

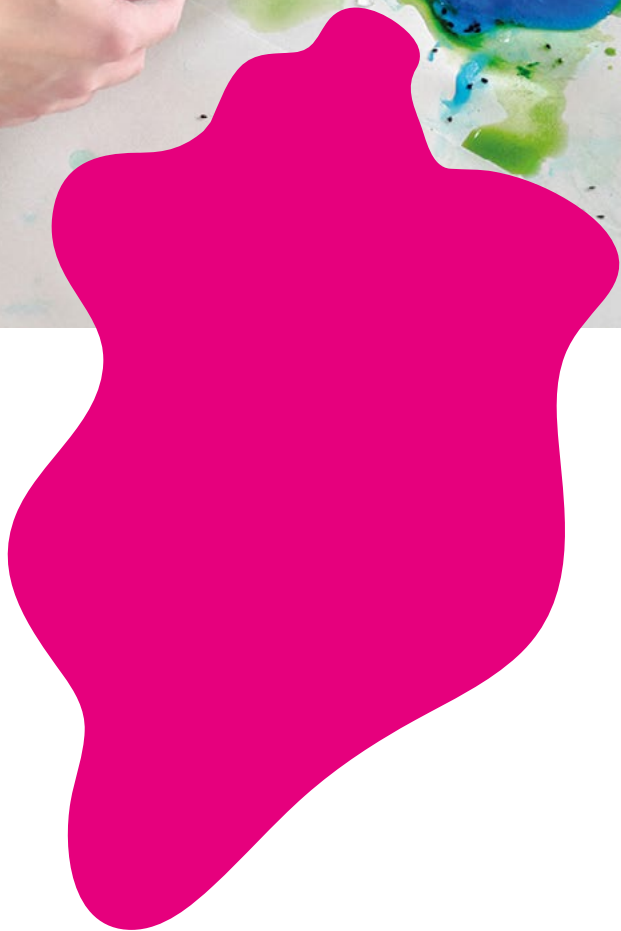
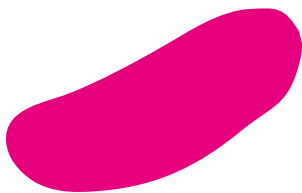
Espoossa varhaiskasvatuksen ja taide- ja kulttuurialan ammattilaisten yhteistyössä toteuttama Kulttuurikurkkaus-toiminta tarjoaa kunnallisten päiväkotien 3–5-vuotiaille taide-esityksiä ja henkilökunnalle tukea taiteen hyödyntämiseen työssään (Espoo, ei pvm.).

Saavutettavuuden toteutuminen vaatii yhteistyötä ja sitoutumista

Jotta taideopetuksen saavutettavuus toteutuu, tarvitaan kulttuurikasvatussuunnitelma, etsivää työtä ja tiivistä yhteistyötä niin taideopetuksen piirissä kuin monialaisestikin. Svenska Kulturfondenin vuonna 2022 käynnistämässä SKAPA-rahoitusohjelmassa on edistetty taiteen perusopetuksen ja taidekasvatuksen saavutettavuutta Suomen kaksikielisillä ja ruotsinkielisillä alueilla. Pietarsaaren alueen SKAPA-hankkeessa taideopetuksen saavutettavuutta on parannettu muun muassa toteuttamalla etsivää työtä ja tekemällä yhteistyötä erityisluokkien kanssa.

Kulttuuri- ja taidesuhteen kestävyys kannalta kuntien sitoutuminen taiteen perusopetuksen tarjoamiseen on tärkeää. Taiteen perusopetuksen on tunnustettu tukevan tunne-elämän taitoja ja osallisuutta. Näiden taitojen kartuttamisella voidaan puolestaan ehkäistä syrjäytymistä ja yksinäisyyttä. (mm. Selkee, 2023.) Kun lapset ja nuoret tavoitetaan varhaisessa vaiheessa taidetoiminnan pariin, he pääsevät osallisiksi kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksista myös myöhemmin.

Oikealla: Turun kulttuurin kutsuvieras -malli kutsuu pikkulapsiperheitä tutustumaan muun muassa Lastenkulttuurikeskus Färin harrastusryhmiin. Kuva: Denisse Islas Ferreira

Taide tukemassa lapsen kehitystä:

- Laulaminen voi vahvistaa vanhemman ja vauvan välistä suhdetta.
- Musiikin on havaittu edistävän kielen oppimista ja kehittymistä varhaisessa ikävaiheessa.
- Teatteritoiminnan on havaittu parantavan esikouluikäisten lasten sanallista viestintää.
- Taidetoiminnan on todettu voivan vähentää käyttäytymisongelmia ja kiusaamista, parantavan keskittymiskykyä ja tukevan oppimista kouluympäristössä.

Lähde: Taikusydän, 2019

Yhteisöllisen taidetoiminnan vaikutuksia nuorten osallisuuteen:

- Tarjoaa kokemuksia nähdyksi, kuulluksi ja arvostetuksi tulemisesta.
- Auttaa vähentämään yksinäisyyttä ja sosiaalista eristyneisyyttä.
- Rohkaisee osallistumaan yhteiskunnalliseen toimintaan.
- Tarjoaa kannustavan ja turvallisen tilan jakaa kokemuksia, näkemyksiä ja tunteita muiden kanssa.
- Lisää sosiaalista vuorovaikutusta, tukea ja luottamusta.

Lähde: Laitinen, 2017

Taiteen perusopetuksen on tunnustettu tukevan tunne-elämän taitoja ja osallisuutta.

2.2 Harrastamisen Suomen malli

Isto Turpeinen

Harrastamisen Suomen mallissa tarkoituksena on mahdollistaa jokaiselle lapselle ja nuorelle mieluisa ja maksuton harrastus koulupäivän yhteydessä. Malli yhdistää harrastus-toiveita, käytäntöjen ja toimintatapojen koordinoitua sekä koulun ja harrastustoimijoiden yhteistyötä. (Ks. harrastamisensuomenmalli.fi.)

Mallin kehittämiseen vaikutti osaltaan Taideyliopiston ArtsEqual-tutkimushanke (2015–2021). Tässä yhteydessä haluan mainita kaksi hankkeen moninaisista politiikkasuosituksista: *Peruskoulu: Suomen suurin kulttuurikeskus* (ArtsEqual, 2017) ja *Etsivä kulttuurityö lisää lasten ja nuorten kulttuurista osallisuutta* (ArtsEqual, 2019).

Harrastustoiminnan ja koulun yhteys on tutkitusti lasten ja nuorten ikäluokkiin laajasti vaikuttavaa. Taide- ja kulttuurikasvatus vahvistaa lasten ja nuorten kulttuurista pääomaa ja valmiuksia toimia yhteiskunnassa. Peruskoulu kulttuurikeskuksena avaa mahdollisuuden, jossa laadukas ja monipuolinen taide- ja kulttuurikasvatus on tasa-arvoisesti kaikkien oppilaiden saatavilla. Etsivä kulttuurityö osaltaan pyrkii edistämään lasten ja nuorten kulttuurista osallisuutta sekä kohdentamaan kulttuurin vaikuttavuutta sinne, missä sillä on erityistä merkitystä. Kohdennetun tai löytävän työn kautta tuetaan hyvinvointia ja ehkäistään syrjäytymistä.

Taide- ja kulttuurikasvatuksen laatua, monipuolisuutta ja saavutettavuutta on mahdollista parantaa tiivistämällä peruskoulun ja muiden taide- ja kulttuurikasvatustahojen yhteistyötä. Sektorirajat ylittävällä yhteistyöllä peruskoulu voi toteuttaa tehtävänsä tasa-arvon ja kulttuuristen oikeuksien toteuttajana. (ArtsEqual, 2017.)

Harrastamisen Suomen mallin pilottikeväänä 2021 harrastustoimintaa järjestettiin perusopetuksen vuosiluokkien 1.–9. sekä lisäopetuksen oppilaille 117 kunnassa ympäri maata. Toiminta laajentui nopeasti kattamaan lähes koko Manner-Suomen. Lukuvuonna 2024–2025 toimintaa järjestettiin 258 kunnan alueella. Tavoitteena on ollut juurruttaa malli pysyväksi toimintatavaksi kunnissa.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on myöntänyt kunnille vuosittain noin 14 miljoonaa euroa harrastusryhmien järjestämiseen. Avustuksia on myönnetty vuodesta 2021 lähtien. Avustusta saaneisiin ryhmiin on osallistunut 143 000 oppilasta – lähes neljäsosa Suomen noin 560 000 peruskoululaisesta.

Mallin arviointia

Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen KARVIN (2023) toteuttaman arviointityön mukaan sekä lapset, ohjaajat, huoltajat että kuntien päättäjät näkivät mallin merkitykselliseksi. Toiminta koulupäivän yhteydessä on avannut mahdollisuuksia, joita osalla lapsista ja nuorista ei aikaisemmin ollut. KARVI lausuu arviossaan, että tästä huolimatta saavutettavuuden suhteen nähtiin parannettavaa. Raportissa suositellaan kehittämään yhteistoimintaa koulun ja harrastustoiminnan järjestäjien välillä.

Tätä kirjoittaessa yhteistoiminnan muotoja on monia ja siksi tarvitaan rakenteellista ohjausta. Harrastustoimintaan löytämisen helpottamiseksi suositellaan etsivää työtä eli selkeää toiminnan kohdentamista ja harrastusta kaipaavien paremmin löytämisen painottamista. Saavutettavuuden edistämiseksi on huomioitava lasten ja nuorten osallistaminen mallin parissa ja kehittämisessä. Lisäksi raportissa suositellaan kuulemaan rohkeasti lasten ja nuorten mielipiteitä sekä lisäämään pelottomasti joustavuutta.

2020-luvulla on tavoitteeksi asetettu juurruttaa malli pysyväksi toimintatavaksi kunnissa. Vuoden 2023 alusta nuorisolakiin (955/2022) lisättiin säännökset Harrastamisen Suomen mallin mukaisesta nuorten harrastustoiminnasta sekä toimintaan myönnettävästä valtionavustuksesta.

Me-säätiön mallista toteuttaman arvioinnin (Me-säätiö & OKM, 2024) mukaan on selvää, että harrastusryhmät tavoittavat hyvin erilaisista perhetaustoista tulevia lapsia ja nuoria, mukaan lukien heikommassa asemassa olevia. Ryhmien maksuttomuus on erityisesti pienituloisille tärkeä kriteeri. Tärkeää toiminnassa on uusien harrastusten kokeileminen ja se, että harrastaa voi koulupäivän yhteydessä. Harrastusryhmät ovat kerätyn tiedon perusteella monille kiusaamisesta, syrjinnästä ja rasismista vapaita paikkoja. Harrastusryhmät näyttävät vaikuttavan positiivisesti monien osallistujien hyvinvointiin, mutta varsinkin haavoittuvassa asemassa olevien lasten hyvinvoinnin varmistamiseen tulee panostaa vielä enemmän.

2.3 Kohti saavutettavampaa ja vaikuttavampaa kulttuuria

Heli Kauhanen

“Uskoin kerran, että yksi säe kiinalaisessa runossa voisi muuttaa ikuisiksi ajoiksi sen, kuinka kukat putoavat.”

(Ote Leonard Cohenin runosta *For E.J.P* vuodelta 1966, vapaa suomennos)

Taiteella on kyky pysäyttää, ravistella ja herättää. Joskus se on kuin merkillinen uni, sellainen, jonka jälkeen maailma ei enää ole entisellään. Leonard Cohenin säe kiteyttää kauniisti sen, miten yksi ainoa lause voi muuttaa kaiken. Yksi runo voi avata silmät ja havahduttaa, tai yksi kirja voi jättää lähtemättömän jäljen.

Jotta yhteiskuntamme olisi aidosti yhdenvertainen, jokaisella tulisi olla mahdollisuus päästä myös taiteen ja kulttuurin äärelle. Taiteella on voima synnyttää havahtumista ja vahvistaa olemisen kokonaisvaltaisuutta, johon meillä kaikilla tulisi olla mahdollisuus. Siksi tämä artikkeli käsittelee saavutettavaa kulttuuria.

Saavutettavat ja yhteiskuntaa palvelevat museot

Opetus- ja kulttuuriministeriö (ei pvm. -c) määrittää saavutettavan kulttuurin seuraavasti: “Kulttuuritarjonta on saavutettavaa, kun erilaiset yleisöt voivat käyttää sitä ja osallistua siihen mahdollisimman helposti ja esteettömästi.”

Museoiden yhteiskunnallinen rooli on laajentunut perinteisistä toiminnoista kohti strategisesti vaikuttavaa yhteiskunnallista toimijuutta. Asiakaslähtöisyyden rinnalle on noussut vahva tietoisuus kulttuuriperintölaitosten vastuusta osallisuuden, yhdenvertaisuuden ja hyvinvoinnin edistämiseen (Paaskoski & Karhunkorva, 2025). Muutos tuloksellisesta toiminnasta kohti vaikuttavaa toimintaa edellyttää ajattelutavan muutosta ja rakenteiden muuttamista suljetuista rakenteista kohti avoimia ja osallistavia yhteyksiä yksilöihin ja yhteiskuntaan.

Museoliitto julkaisi joulukuussa 2024 Kohti vaikuttavaa museotoimintaa -hankkeen tuloksena työkaluja museoiden omaan kehitystyöhön. Tutkija Petri Uusikylän laatimassa kehittämissuosituksessa mainitaan, että museoiden tulisi nähdä perustehtävänsä ja toimintansa osana laajempaa yhteiskunnallista kulttuurista, taloudellista ja sosiaalista ekosysteemiä. Tämä toiminnallinen kudelma ulottuu laajasti museo- ja kulttuurikentän ulkopuolelle. (Uusikylä, 2024.)

Päämääränä on, että suomalainen museotoiminta siirtyy kohti vaikuttavampaa, osallistavampaa ja tulevaisuuden haasteisiin vastaavaa ekosysteemiä. Hyvinvointi- ja resilienssi-vaikutukset ovat yksi viidestä museoiden systeemisen toimintakentän pääkohdasta. (Uusikylä, 2024.) Vaikka asia on osittain vanha ja tuttu, julkilausutut hyvinvointihyödyt ja -vaikutukset ja vaikuttava toiminta ovat tulleet kunnolla puheisiin vasta viime vuosina. Petri Uusikylä kiteyttää hyvin niitä tehtäviä, joita museoilla on lakisäateisten tehtäviensä lisäksi, ja kehittämisehdotuksia päätöksentekijöille:

Museo on yleishyödyllinen, pysyvä ja yhteiskuntaa palveleva instituutio. Se tutkii, kerää, säilyttää, tulkitsee ja asettaa näytteille aineellista ja aineetonta perintöä. Museot ovat yleisölle avoimia, saavutettavia ja inklusiivisia. Museot edistävät monimuotoisuutta ja kestävään kehitystä. Ne toimivat ja viestivät eettisesti ja ammattimaisesti, yhdessä yhteisöjensä kanssa. Museot tarjoavat monipuolisia oppimisen, ilon, pohdinnan ja tiedon jakamisen kokemuksia. Tänä päivänä tehtävät päätökset ovat tulevaisuuspäätöksiä. Vaikutuksia arvioitaessa on otettava huomioon toimenpiteiden vaikutukset ennen kaikkea nuorten ja tulevien sukupolvien näkökulmasta. (Uusikylä, 2024.)

Työpari Lauren Stevensin ja Marika Tiukkasen yhteistyönä syntynyt koruteos *Unattached/Kiinnittymätön oli esillä Kello- ja korumuseo Kruunun Minun maailmani* -näyttelyssä 2025.
Kuva: Irene Sema

Minun maailmani

Kello- ja korumuseo Kruunun jo kahdesti toteutettu Minun maailmani -näyttely-konsepti tuo esiin Suomessa asuvien vähemmistöjen kokemuksia osallisuudesta ja edistää osallistujien hyvinvointia.

Toive on, että vähemmistöjen äänen kuuleminen madaltaisi kynnyistä museo-käynnille. Kokonaisuus toteutetaan yhteistyössä eri vähemmistöryhmiä edustavien tahojen kanssa, ja ääneen pääsevät myös ne, joiden ääni jää yhteiskunnassa usein kuulumattomiin.

Näyttelyä valmistellessa tarinankertoja ja korualan ammattilainen työskentelevät työparina, yhdistäen omat näkökulmansa ja osaamisensa. Lopputuloksena syntyy koru, jonka lähtökohtana on yksilöllinen tarina ja siihen liittyvä kokemus ja jonka muoto on saanut muotonsa korujen tekijän ammattitaidosta. Näyttelyssä koru ja siihen liittyvä tarina asetetaan esille rinnakkain, toisiaan täydentämään. (Pullinen, 2025.)

Näyttelyt ovat koskettaneet yleisöä ja saaneet paljon kiitosta sekä prosessiin osallistujilta että yleisöltä. Minun maailmani -konseptia valmistellaan paraikaa THL:n hyte-toimintamallien arviointiprosessiin (THL, 2025a).

”Hyvä suunnittelu mahdollistaa, huono suunnittelu estää” ”Good design enables, bad design disables”

Design for All on ajattelutapa, jota käytetään esteettömien ja saavutettavien ympäristöjen, palveluiden ja tuotteiden arvioinnissa ja suunnittelussa. Se auttaa tunnistamaan, miten saavutettavuus toteutuu eri näkökulmista. Olipa kyse museosta tai taidelaitoksesta, tämä lähestymistapa auttaa hahmottamaan saavutettavuutta monitasoisesti. (DfA, 2025.)

Design for All -ajattelussa voidaan hyödyntää seuraavia näkökulmia

1. Fyysinen saavutettavuus

Kyky ja mahdollisuus päästä fyysiseen tilaan tai käyttää palveluita kehon toiminnallisuuksien näkökulmasta. Esimerkiksi: ovien leveys, kynnyksettömyys, ulottuvuus.

2. Aistien saavutettavuus

Eri aisteihin, esimerkiksi kuulo-, näkö-, tai tuntoaistiin, liittyvä saavutettavuus. Esimerkiksi: selkeä kontrasti, tekstivastineet, äänimaailma.

3. Kognitiivinen saavutettavuus

Mahdollisuus ymmärtää, oppia ja käsitellä tietoa. Esimerkiksi: yksinkertainen kieli (selkokieli), selkeä navigaatio, visuaalinen jäsentely.

4. Emotionaalinen saavutettavuus

Käyttäjän tunnekokemus ja turvallisuuden tunne ympäristössä tai palvelussa. Esimerkiksi: turvallinen ja rauhallinen tila, positiivinen asiakaskokemus.

5. Sosiaalis-kulttuurinen saavutettavuus

Palvelun tai ympäristön sopivuus eri kulttuuritaustoille ja yhteiskuntaluokille. Esimerkiksi: neutraali tai monikulttuurinen ilme, yhteisöllisyys.

6. Taloudellinen saavutettavuus

Käyttömahdollisuus riippumatta käyttäjän varallisuudesta tai resursseista. Esimerkiksi: palvelu on ilmainen tai kohtuuhintainen tai tarjolla on vaihtoehtoja, kuten taloudellisen tuen malli (esim. Kaikukortti).

7. Tieto- ja viestintä teknologinen saavutettavuus

Mahdollisuus käyttää digitaalisia palveluita, teknologiaa ja tiedonvälitystä. Esimerkiksi: saavutettavat verkkosivut, ruudunlukijat, helppo kirjautuminen.

8. Palvelullinen saavutettavuus

Koko palvelukokemuksen saavutettavuus eri käyttäjille, esimerkiksi asiakaspalvelu ja opastus. Esimerkiksi: esteetön asiakaspalvelu, vaihtoehtoiset kontaktikanavat.

Saavutettavien palvelujen ja esteettömyyden toteuttaminen ei ole vaikeaa, mutta se vaatii tietoa ja osaamista. Esteiden poistamisessa voidaan edetä teko kerrallaan. Vaikka saavutettavuuteen olisi panostettu, voi osaa väestöstä olla vaikeaa tavoittaa ja saada mukaan toimintaan. Osallistumattomuuden teemaa käsittelemme lisää myöhemmin tässä luvussa.

Design for All -periaatteen lähtökohtana on, että ratkaisut suunnitellaan alusta asti sopiviksi kaikille, ei vain erityisryhmille. Tässä onkin museoilla ja taidelaitoksilla ikuinen pähkinä purtavaksi – kuinka saada ohjelmistosta houkutteleva ja toisaalta myös kaupallisesti kannattava? Matka saavutettavan kulttuuritarjonnan ja sen prosessien kehittämisen parissa on jatkuvaluonteista työtä. Tavoitteena on, että kaikki voivat kokea taidelaitosten ja museoiden palveluiden tarjonnan mahdollisimman itsenäisesti ja tasa-arvoisesti.

Vaikka Leonard Cohen kirjoittaa runossaan: ”Uskoin kerran, että yksi säe kiinalaisessa runossa voisi muuttaa ikuisiksi ajoiksi sen, kuinka kukat putoavat”, haluaisin itse sanoittaa sen muotoon: ”**Uskon**, että yksi säe kiinalaisessa runossa voisi muuttaa ikuisiksi ajoiksi sen, kuinka kukat putoavat.”

2.4 Sosiaalisen osallisuuden edistäminen edellyttää avoimempaa kulttuurikeskustelua

Katri Leppisaari

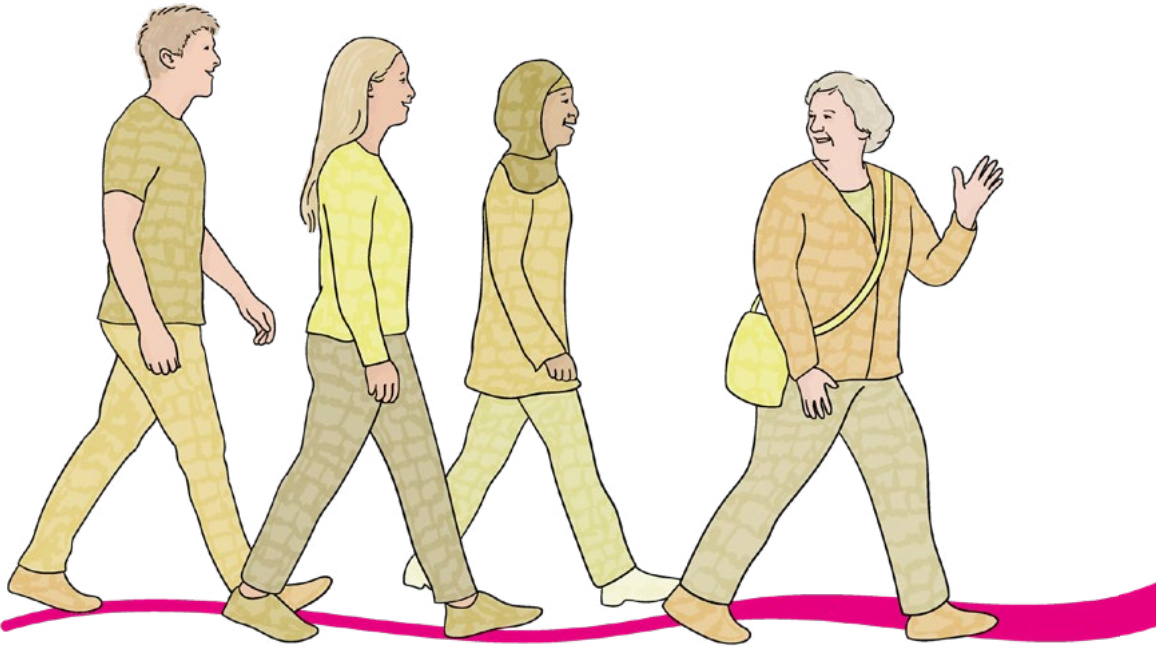
Kulttuuritoimintaan ja tapahtumiin osallistuminen voi tuoda erilaisia ihmisiä yhteen. Toisaalta osallistuminen näyttää tutkimuksen perusteella liittyvän toistuvasti koulutukseen ja luokkaan. Kulttuuriin osallistumattomuus puolestaan voidaan nähdä haasteeksi tai ongelmaksi ja osallistumattomat leimata jollain tavoin poikkeaviksi. (ks. Heikkilä, 2022.) Saavutettavuutta parannetaan myös sillä, että keskustelu taiteesta ja kulttuurista tehdään ymmärrettävämmäksi ja avoimemmaksi erilaisille ihmisille.

Sosiologian näkökulmasta kulttuuriin osallistumattomuutta tutkinut Riie Heikkilä pitää tärkeänä, että tutkimuksissa on alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota kulttuuriosallistumisen määrään ja tapaan sen sijaan, että kulttuuriosallistumista jaoteltaisiin niin sanottuun *korkeakulttuuriin* ja *matalaan kulttuuriin* (Heikkilä, 2022, s. 5). Haastattelututkimuksissaan Heikkilä (mts. 9) on tarkastellut, mistä kulttuuriin osallistumattomiksi arvioitujen ihmisryhmien kulttuuriosallistuminen koostuu ja millaisia rajoja haastatellut asettivat omalle kulttuuriosallistumiselleen (mts. 3).

Heikkilä erittelee kulttuuriosallistumista määritellessään *korkeakulttuuriosallistumisen*, esimerkiksi oopperassa tai teatterissa käymisen, *populaarikulttuuriosallistumisen*, kuten elokuvissa ja keikoilla käymisen, sekä *arkipäivän kulttuuriosallistumisen*, johon voi sisältyä kaikkea koiranulkoiluttamisesta kirpputoreilla kiertelyyn. Tutkimuksen taustateoria on Pierre Bourdieun kiisteltykin teoria kulttuuripääomasta. Teorian mukaan ihminen on sitä ylempänä sosiaalisessa kategoriassa, mitä enemmän hänellä on kulttuuripääomaa. (Heikkilä, 2022, s. 10.)

Heikkilän mielestä on ongelmallista arvioida kulttuuriosallistumista pelkästään kodin ulkopuolisen kulttuuriosallistumisen perusteella. Tilastojen valossa osallistumattomiksi luokitelluilla ihmisillä saattaa olla varsin aktiivinen kulttuurisuhde, joka kuitenkin painottuu enemmän omaehtoiseen harrastamiseen kuin kulttuurikohteissa tai tapahtumissa vierailuun. Haastatteluissa paljastui esimerkiksi, että erittäin innokkaasti klassista musiikkia kuunteleva ei välttämättä käy lainkaan klassisen musiikin konserteissa. Oopperaa karttavalla puolestaan voi olla yhteisöllinen lauluharrastus. (Heikkilä, 2017, s. 14–16.) Pulmallista Heikkilän mielestä on, että tutkimuksissa ei useinkaan huomioida ”populaareja tai työväenluokkaisia ajanviettotapoja”. Hän huomioi myös, että kirjastolaitoksella ja kansallisella medialla on merkittävä vaikutus ihmisten omaehtoiseen kulttuuriosallistumiseen. (Mts. 16.)

Passiivisuus tai osallistumattomuus näyttää koskevan nimenomaan korkeakulttuuriin ja korkeakulttuuritapahtumiin osallistumista. Tietenkään pelkkä taide- ja

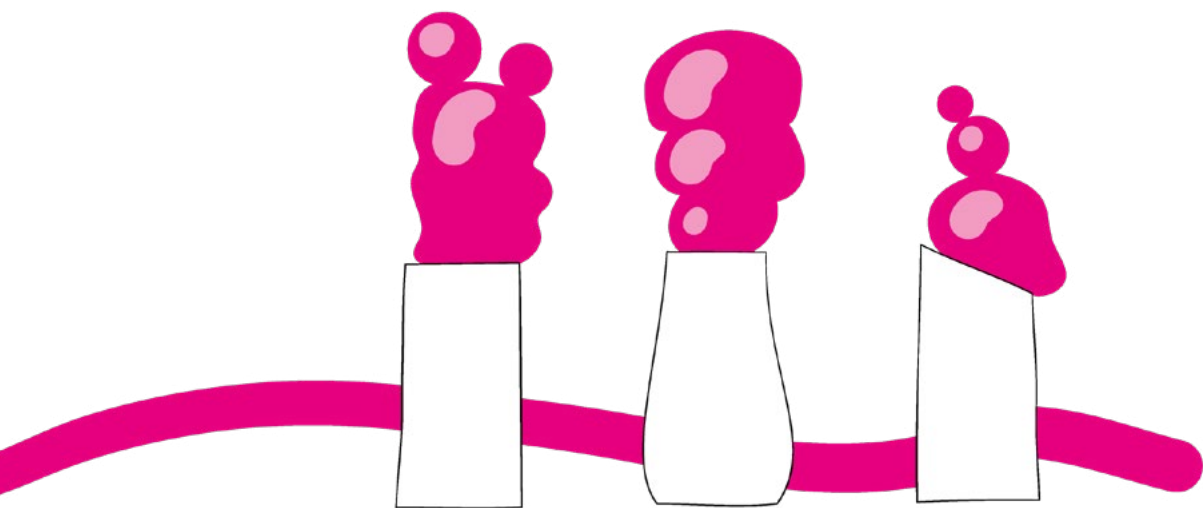
kulttuurikohteiden saavutettavuuden parantaminen ei auta ratkaisemaan yhteiskuntapoliittisia ongelmia tai tuomaan toiminnan järjestäjien näkökulmasta passiivisia osallistujia kohteisiin. On olemassa myös sosiaalisia syitä sille, että sinänsä saavutettavissa taidelaitoksissa tai kulttuuritapahtumissa ei vierailta.

Korkeakulttuurin harrastamisella voi olla elitistinen leima: Osa ihmisistä ei koe oloaan tervetulleeksi tai kotoiseksi taide- ja kulttuuritilaisuuksissa. Kuormittavassa arjessa ja tiukassa taloudellisessa tilanteessa kulttuurin ja taiteen harrastaminen voi tuntua ylimääräiseltä luksukselta. Korkeakulttuuriin kriittisesti suhtautuville osallistumattomuus on myös tietoinen keino erottautua ja vetää rajoja. (Heikkilä, 2022, s. 5, 104, 106.)

Etsivä työ ja järjestöt taidekeskustelun laajentajina

Ymmärrystä ja avoimuutta kulttuuria ja taidetta kohtaan voidaan lisätä taidekasvatuksella, pedagogisella toiminnalla tai palveluiden ja viestinnän saavutettavuuden parantamisella (ks. Sahrjo ym., 2024, s. 28). Lisäksi voidaan etsiä uusia tapoja ja ympäristöjä keskustelulle taiteesta ja kulttuurista. Tällaisia tapoja voidaan löytää esimerkiksi aiemmin tässä luvussa mainitun etsivän työn avulla.

Taide- ja kulttuurikentän yhteistyö kansalaistoiminnan ja sotealan järjestöjen kanssa luo uusia, yllättäviäkin, kanavia taide- ja kulttuurikeskustelulle. Tämän myötä voidaan myös löytää tarvittavaa vertaistukea kulttuuritoimintaan osallistumiseen. Pohjois-Karjalassa toteutetussa IHKU, Ikämiehille hyvinvointia kulttuurista -hankkeessa (2023–2024) huomattiin, että toimintaan jo osallistuvien esimerkki oli tärkeä ikämiehille, joille ajatus kulttuuritoimintaan osallistumisesta tai taiteesta puhumisesta tuntui vieraalta. Ikämiehet kokivat esteiksi harvaan asu-

tun alueen pitkät välimatkat, matkustamisen ja osallistumisen kulut ja terveyden ja toimintakyvyn haasteet. Lisäksi he toivat esille sosiaalisia syitä, kuten lannistavat kokemukset koulun musiikkitunneilta sekä seuran ja kiinnostuksen puutteen. (Korkatti, 2024, s. 51–55.)

Ratkaisuja esteiden ylittämiseen etsittiin yhdessä miesten kanssa. Hankkeessa ikämiehet olivat itse aktiivisia toimijoita. IHKU-hankkeessa osallistujia tavattiin kauppojen pihoilla kahvikärryjen kanssa ja huoltoaseman kahvipöydissä. Kulttuuri ”ujutettiin” keskusteluihin ikämiesten Velmut-vertaisryhmän osallistujan mukaan nimetyllä ”Jorman 10 % -metodilla”: kymmenen prosenttia yhdessä vietetystä ajasta koostui taiteesta ja kulttuurista ja loput muusta yhteistä ajanvietosta. IHKU-hankkeessa huomattiin, että avoin keskustelu kulttuurista ja taiteesta ja käsityksistä, joita osallistujilla näistä teemoista on, on avain vastaanottavampaan ilmapiiriin. (Korkatti, 2025; Airaksinen ym., 2023.)

Vapaaehtoistoiminta taidelaitoksen taloudellisen saavutettavuuden ja sosiaalisen osallisuuden edistäjänä

Osana kulttuurilaitosten toimintaa on kehitetty pedagogisia tapoja edistää muun muassa museoiden saavutettavuutta. Vuonna 2006 Jyväskylässä aloitettiin uudenlainen vapaaehtoistoiminnan malli: kulttuuriluotsitoiminta. Jyväskylän taide-museossa kiinnostuttiin liikunnan vertaistukimallista, jossa vapaaehtoinen lähti seuraksi liikkumaan innostaen tottumatonta liikkujaa mukaan (ks. Rissanen ym., 2016). Kulttuuriluotsit tai -kaverit ovat vapaaehtoisia, joilta ei edellytetä kulttuurialan koulutusta tai pätevyyttä opastamiseen. Vapaaehtoisina he täydentävät ammattilaisten työtä madaltamalla kulttuurikohteiden sosiaalista saavutettavuutta.

Kulttuuriluotsi- ja kulttuurikaveritoiminta on kuntien tai järjestöjen koordinoimaa palkatonta vapaaehtoistoimintaa, jonka pariin voidaan ohjata kulttuurireseptin avulla, järjestöjen palveluista, lähitorilta tai sairaaloiden OLKA-pisteiltä (Satakunnan hyvinvointialue, 2025). Kulttuuriluotsi- tai kulttuurikaveripalvelua voidaan suunnata kaikille kulttuuriosallistumiseen tukea kaipaaville täysi-ikäisille, tai sitä voidaan kohdentaa esimerkiksi ikääntyneille tai vammaispalveluiden asiakkaille (Innokylä, 2024). Nuoret voivat osallistua toimintaan kannustamalla muita nuoria mukaan esimerkiksi taidekahvilatoimintaan (Hautamäki ym., 2024, s. 14).

Kulttuuriluotsitoiminnan kohteet on useimmiten sovittu ennakkoon, ja joissain tapauksissa kohteissa voi vierailta vapaaehtoisien seurassa maksutta tai alennettuun hintaan. Sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset voivat hyödyntää kulttuuriluotsipalvelua asiakkaiden kulttuurielämysten mahdollistamiseen. Kulttuuriluotsit tai -kaverit voivat myös vierailta esimerkiksi ikääntyneiden ryhmissä lainattavien museopakettien kanssa. (Innokylä, 2024.)

Vapaaehtoisten tietotaito saavutettavuustyön tukena

Kaikukortti on kehitetty edistämään kulttuuri- ja taidekohteiden taloudellista saavutettavuutta. Sosiaali- ja terveydenhuollon (sote) tai hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen (hyte) toimija voi myöntää Kaikukortin tiukassa taloudellisessa tilanteessa olevalle asiakkaalleen. Kortilla pääsee maksutta kulttuuritoimintaan tai kohteeseen, joka kuuluu Kaikukorttitoiminnan valtakunnalliseen verkostoon. Kaikukorttitoimintaa koordinoi Kulttuuria kaikille -palvelu, joka tekee yhteistyötä kuntien, hyvinvointialueiden ja Kaikukortti-kohteiden kanssa. (Kaikukortti, 2025.)

Tampereen kaupunki on kehittänyt kulttuuriluotsitoiminnan ja Kaikukortin kumppanuusmallia, jossa on tarjottu Kaikukortin haltijoille lisää tietoa kulttuuriluotsitoiminnan käytännöistä, kuten vapaaehtoisen varaamisesta. Lisäksi osana kumppanuusmallia on kehitetty Kaikukortti-raititoimintaa, jossa on mukana Kaikukortin haltijoita, kohteiden ja myöntäjätahojen edustajia sekä vapaaehtoisia kulttuuriluotseja. Kaikukortti-raadin tavoitteena on lisätä Kaikukortin haltijoiden ja vapaaehtoisten vaikuttamismahdollisuuksia. (Kaitajärvi & Ruusuvuori, 2025.)

Vertais- tai vapaaehtoistoiminnan huomioiminen osana etsivää kulttuurista työtä ja kulttuurihyvinvoinnin yhteistyöverkostoja madaltaa toiminnan sosiaalista saavutettavuutta ja auttaa tavoittamaan osallistujia, joita ei muuten tavoitettaisi. Vapaaehtoistoiminnan toteuttaminen edellyttää koordinaatiota, johon on osaamista erityisesti järjestökentällä. Kulttuuri- ja taidekohteissa aktiivisesti vierailevat vapaaehtoiset ja palveluiden asiakkaat puolestaan kannattaa ottaa mukaan keskusteluun palveluita tai hankehakemuksia suunniteltaessa. Näin voidaan lisätä myös moniäänisempää puhetta taiteesta ja kulttuurista.

2.5 Kansalaisopistot kulttuurihyvinvoinnin edistäjinä

Venla Korja

Kansalaisopistot tarjoavat monipuolisia, kaikille avoimia taide- ja kulttuurisisältöjä. Niiden toiminta kattaa koko Suomen, ja erityisesti pienemmillä paikkakunnilla opistot voivat olla lähes ainoita kulttuuritoimijoita. Näin ollen kansalaisopistot tuovat taiteen ja kulttuurin lähelle ihmisiä, jotka muuten saattaisivat jäädä kulttuuripalveluiden ulkopuolelle.

Kansalaisopistojen rooli ei rajoitu pelkästään kurssimuotoisen opiskelun tarjoamiseen, vaan monimuotoisella kulttuuritoiminnalla tuetaan laajasti yksilöiden osallisuutta, oppimista ja yhteisöllisyyttä. Kansalaisopistojen toiminta ulottuu hyvinvointialueille saakka.

Kansalaisopistojen toimintaan osallistumisen on todettu tuottavan monipuolisia hyötyjä. Sen on todettu muun muassa lisäävän fyysistä ja henkistä hyvinvointia, vahvistavan verkostoja ja sosiaalista osallisuutta sekä lisäävän elämänhallinnan tunnetta ja luottamusta omaan kykyihinkin (Manninen, 2015, 2018; Manninen ym., 2019).

Kulttuurihyvinvointia, oppimista ja osallisuutta kansalaisopistossa läpi elämän

Kansalaisopistot tarjoavat oppimisen ja osallistumisen mahdollisuuksia kaikenikäisille. Lasten ja nuorten kasvua, kehitystä sekä kasvamista taiteen ja kulttuurin pariin tuetaan varhaisiän taidekokemusten ja lapsuudesta nuoruuteen jatkuvan taiteen perusopetuksen muodossa. Kansalaisopistot tukevat ajassamme yhä vahvistuvaa jatkuvan oppimisen tarvetta – ja halua. Lapset, nuoret, aikuiset ja ikään-tyneet voivat ilmaista itseään, kehittää taitojaan sekä osallistua kulttuurielämään monipuolisesti eri taiteenlajien parissa.

Kaikilla ei ole mahdollisuutta tulla kansalaisopistoon – siksi opistot vievät taidetta ja kulttuuria myös sinne, mistä ihmisten on vaikea päästä taiteen pariin. Esimerkiksi ikääntyneiden kuvataide- ja yhteislauluryhmät palveluasumisen yhteydessä ovat jo vuosia kuuluneet usean kansalaisopiston toimintaan. Monialainen yhteistyö hyvinvointialueiden ja sote-toimijoiden kanssa varmistaa, että kulttuurihyvinvointipalvelut tavoittavat myös ne, jotka eniten tarvitsevat tukea ja osallisuutta. Kukunorin vuonna 2023 toteuttaman, Taiteen edistämiskeskuksen tilaaman kyselyn (Kukunori ry., 2024) mukaan 63 prosenttia kansalaisopistoista toteuttaa kulttuurihyvinvointitoimintaa, joka sisältää yhteistyötä hyvinvointialueiden ja muiden sote-toimijoiden kanssa.

Kansalaisopistot tavoittavat laajasti eri kohderyhmiä. Ne tarjoavat sisältöjään aikuisten, lasten ja ikääntyneiden lisäksi maahanmuuttaneille, erityistä tukea tar-

vitseville, kuten kehitysvammaisille, sekä työelämän ja koulutuksen ulkopuolella oleville nuorille ja aikuisille.

Itä-Suomen yliopiston aikuiskasvatustieteen professorin Jyri Mannisen tutkimuksen (2019) mukaan kansalaisopiston kurseista hyötyisivät erityisesti heikommassa elämäntilanteessa olevat aikuiset. Heidän osallistumistaan tulisi tukea esimerkiksi vahvistamalla kansalaisopiston ja alueen sosiaali- ja terveystalvueluiden yhteistyötä. Kansalaisopistotoimintaa on Mannisen mukaan perusteltua laajentaa sote-palveluita täydentäväksi palveluksi. Tässä kehitystyössä on hyvä ottaa huomioon myös kansalaisopistojen kulttuurihyvinvointitoiminta.

Valtakunnallisia malleja ja materiaalipaketti kansalaisopistojen kulttuurihyvinvointitoiminnan kehittämiseksi

Taiteen edistämiskeskuksen Kansalaisopisto kulttuurihyvinvoinnin välittäjänä -projektissa (11/2021–9/2026) edistetään kansalaisopistojen kulttuurihyvinvointitoimintaa. Projektin keskeisenä tuloksena syntyy niin sanottuja kansalaisopistomalleja, jotka kuvaavat kansalaisopistojen kulttuurihyvinvointitoiminnan

tuottamista sekä taiteilijoiden osaamisen välittämistä. Projektin tavoitteena on edistää taiteilijoiden työllistymistä sote-sektorilla, parantaa taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta, lisätä maantieteellistä yhdenvertaisuutta taidepalveluiden saataavuudessa sekä kehittää palvelupolkuja, jotka yhdistävät taiteilijat, kansalaisopistot ja sote-sektorin tarpeet.

Projektissa kehitetään Seinäjoen ja Järvilakeuden kansalaisopistojen olemassa olevia toimintamuotoja ja kokeillaan uusia malleja yhteistyöhön hyvinvointialueiden kanssa. Tavoitteena on luoda valtakunnallisesti hyödynnettäviä kulttuurihyvinvoinnin välittäjämuotoja. Toiminta on sisältänyt muun muassa tanssi- ja kuvataidetyöpajoja hyvinvointialueen työllistymistä ja osallisuutta edistäville palveluille, kulttuurisisältöjen tarjoamista myyntipalveluna sekä koulutuksia sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille. Vakiintuneempia toimintamuotoja ovat ikääntyneiden palvelukeskuksissa toteutettavat taide- ja musiikkituokiot sekä kehitysvammaisille suunnatut kulttuurisisällöt toimintakeskusten yhteydessä.

Projektissa on kehitetty materiaalipaketti kansalaisopistojen kulttuurihyvinvointitoiminnan tueksi. Se tarjoaa työkaluja toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Materiaalipaketti on suunniteltu erityisesti kansalaisopistojen tarpeisiin, mutta soveltuu myös muiden toimijoiden käyttöön kulttuurihyvinvoinnin kentällä. Se on saatavilla Kansalaisopisto kulttuurihyvinvoinnin välittäjänä -projektin Innokylä-sivustolla, josta se on vapaasti ladattavissa ja hyödynnettävissä.

Kulttuurihyvinvoinnin rahoitusmahdollisuudet kansalaisopistoissa

Kansalaisopistojen rahoitus perustuu valtionosuuksiin, kunnan tai muun ylläpitäjän rahoitusosuuksiin sekä osallistumismaksuihin. Valtionosuusjärjestelmän lisäksi Opetus- ja kulttuuriministeriö jakaa valtionavustuksia, kuten laatu- ja kehittämisen- sekä opintoseveliaavustuksia. (Hurme, 2017, s. 5; Opetushallitus, 2024a, 2024b.)

Kansalaisopistojen kulttuurihyvinvointitoimintaa rahoitetaan useilla eri tavoilla. Yksi näistä on kertakorvaus, jossa kansalaisopisto laskuttaa palveluyksikköä ennalta sovitun osallistujamäärän perusteella. Toinen tapa on hyödyntää opintosevelirahoitusta, jonka avulla voidaan alentaa osallistumismaksuja tai tarjota kursseja maksutta. Kolmas tapa on rahoittaa toimintaa perustoiminnan mukaisesti, kuten muitakin kursseja. Koska hyvinvointialueen asiakkaat ovat myös kuntalaisia, voi heidän osallistumisensa nähdä kuuluvan tämän lakisääteisen perusrahoituksen piiriin. Neljäntenä kansalaisopistot tarjoavat kulttuurihyvinvoinnin sisältöjä myyntipalveluna. Myyntipalvelutoiminnassa on kuitenkin kehittämistarpeita, muun muassa hyvinvointialueiden taloudellisen tilanteen vuoksi. (Korja, 2024a, s. 31.)

Esimerkiksi Järvilakeuden kansalaisopisto on toteuttanut opintoseveliaavustusten turvin nuorille työttömille suunnattua mediatyöpajaa, musiikki- ja kuvataidetuokioita ikääntyvien palvelukodeissa, draama- ja musiikkipajaja osana kehitysvam-

maisten päivätoimintaa, video-, sirkus- ja valomaalauspajoja työpajatoiminnan asiakkaille sekä kuvataideterapeuttisia taidekursseja mielenterveyskuntoutujille (Koivula-Talkkari, 2023, s. 19).

Kansalaisopistojen taloudellista saavutettavuutta on parannettu myös Kaikukortilla. Kortilla voi osallistua mieluisille kursseille maksutta, mikä edistää kulttuurihyvinvoinnin yhdenvertaista saavutettavuutta.

Taiteilijoiden rooli kansalaisopistojen kulttuurihyvinvointitoiminnassa

Kansalaisopistot eivät ole vain palveluiden tarjoajia, vaan myös merkittäviä taiteen ja kulttuurin ammattilaisten työllistäjiä. Kukunorin toteuttaman kyselyn mukaan ammattitaiteilijoiden osallistuminen kansalaisopistojen kulttuurihyvinvointitoimintaan koetaan arvokkaaksi. Taiteilijat tuovat opetukseen syvällistä osaamista, taidekentän laajaa tuntemusta ja näkemyksellistä työtettä, mikä lisää opetuksen laatua ja uskottavuutta. Vastaajien mukaan ammattilaisen mukanaolo voi tehdä opetuksesta innostavampaa ja lisätä osallistujien sitoutumista. Taiteilijoiden työpanos auttaa suunnittelemaan monipuolisia kursseja, ja heidän läsnäolonsa rikastuttaa oppimiskokemusta erityisesti, kun tavoitellaan syvempää taiteellista sisältöä.

60 prosenttia kyselyyn vastanneista kansalaisopistoista oli palkannut taiteen ja kulttuurialan ammattilaisia kulttuurihyvinvointitoimintaansa. Palkkaamatta jättämistä perusteltiin muun muassa sillä, ettei erityistä tarvetta ole koettu tai että toimintaa on voitu toteuttaa jo olemassa olevan henkilöstön voimin. Monen opiston henkilöstöön kuuluu jo valmiiksi kulttuurialan koulutettuja pedagogeja ja ammattitaiteilijoita.

Samalla on hyvä huomioida, että merkittävä este taiteilijoiden palkkaamiselle on taloudellisten resurssien niukkuus, joka rajoittaa mahdollisuuksia erityisesti pienemmissä kunnissa. Lisäksi ammattitaitoisia ja pedagogisesti päteviä taiteilijoita on vaikeampi löytää etenkin pienemmiltä paikkakunnilta, mikä pakottaa rekrytoimaan osajia muualta. Tämä voi johtaa lyhytkestoisiin työsuhteisiin, jotka ovat epävakaita ja vaikeuttavat pitkäjänteistä toimintaa.

Palkkatason mataluus sekä työn määräaikaisuus ja iltatyöpainotteisuus voivat vähentää kiinnostusta opettajan tehtäviin. Lisäksi taiteilijuuden ja opettajuuden yhdistäminen vaatii sekä taiteilijalta että oppilaitokselta joustavuutta. Taiteilijat saattavat myös epäröidä omaa osaamistaan erityisesti kulttuurihyvinvoinnin kentällä tai erityisryhmien kohtaamisessa. Taiteen ja kulttuurialan ammattilaisilta edellytetään paitsi substanssiosaamista myös kykyä toimia pedagogisessa kontekstissa ja kulttuurihyvinvoinnin moninaisissa toimintaympäristöissä.

Näistä esteistä huolimatta taiteilijoiden rooli kansalaisopistojen toiminnassa on keskeinen ja edistää luovan alan työllistymistä laajemmin. Opistojen vahvuute-

Kansalaisopistot vievät taidetta ja kulttuuria myös sinne, mistä ihmisten on vaikea päästä taiteen pariin.

na on moniammatillinen toimintaympäristö, joka voi parhaimmillaan tukea sekä taiteilijoiden että pedagogien välistä yhteistyötä. Tämä yhteistyö tarjoaa mahdollisuuden kehittää uusia toimintamalleja ja oivalluksia kulttuurihyvinvoinnin kentällä.

Lauluja yhdessä -musiikkituokio Isojoen ympärivuorokautisen palveluasumisen yksikössä osana Kansalaisopisto kulttuurihyvinvoinnin välittäjänä -projektia.
Kuva: Venla Korja

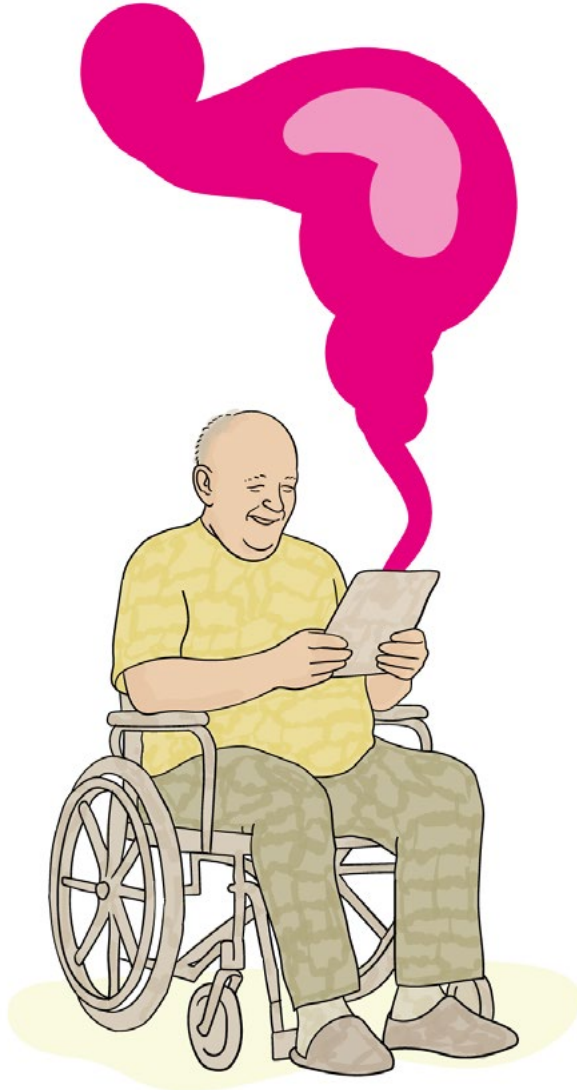
Kulttuurihyvinvoinnin kehittäminen jatkossa

Kansalaisopistoilla on sosiaali- ja terveyspalveluihin integroitua kulttuurihyvinvointitoimintaa, ja niillä on valtavasti potentiaalia kehittää toimintaansa. Samalla toiminnan kehittäminen edellyttää riittäviä resursseja ja vahvempaa verkostomaista yhteistyötä. On tärkeää, että jo käytössä olevista toimintamalleista pidetään kiinni ja niitä edelleen kehitetään hyvinvointialueiden kanssa. Kansalaisopistot tarvitsevat sopivat kumppanit hyvinvointialueelta. Lisäksi on tarve tehostaa yhteistyötä jakamalla resursseja ja solmimalla tarvittaessa ostopalvelusopimuksia sekä kerätä palautetta toiminnan kehittämiseksi. On tärkeää myös huomioida kansalaisopistojen rooli osana elintapa- ja palveluohjausta sekä digitaalisia palvelutarjottimia. Muun muassa näiden toimenpiteiden avulla kansalaisopistot voivat vahvistaa asemaansa kulttuurihyvinvointitoiminnan välittäjinä ja edistää taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta eri kohderyhmille.

2.6 Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille

Satu Kokkonieniemi

Väestön ikääntyessä tarvitaan yhä enemmän palveluja ikäihmisille sekä uusia keinoja tukea ikääntyneiden toimintakykyä. Vuonna 2020 julkaistun kansallisen ikäohjelman tavoite on edistää toimintakykyistä ikääntymistä ja kehittää kestävä palvelujärjestelmää vuoteen 2030 mennessä, painottaen ennaltaehkäiseviä palveluita (Sosiaali- ja terveysministeriö [STM], 2020). Taiken koordinoimat IKO – Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -hankkeet toteutettiin vuosina 2021–2023 sosiaali- ja terveysministeriön rahoituksella. Hankkeissa yhdistettiin hyvinvointialueet, kunnat sekä taiteen ja kulttuurin ammattilaiset. IKO-hankkeissa kehitettiin toimintamalleja, joilla voidaan tukea ikääntyneiden aktiivista vanhenemista, ja vahvistettiin ikääntyneiden kulttuurihyvinvointitoiminnan yhteistyötä. (Turpeinen, 2023.)

Toimintamallit ikääntyneiden hyvinvoinnin tukemiseen

IKO-hankkeissa kehitettyjen toimintamallien lähtökohtana on, että taidetoiminta rääätälöidään osallistujien tarpeisiin tai ikäihminen ohjataan sopivan kulttuuriharrastuksen pariin. Tavoitteena on tukea toimijuutta sekä edistää terveyttä ja hyvinvointia taiteen ja kulttuurin keinoin. Lisäksi pyritään huolehtimaan kulttuuristen oikeuksien toteutumisesta ja edistämään taide- ja kulttuuripalvelujen yhdenvertaista saavutettavuutta. (Innokylä, ei pvm.)

Kasvokkain tapahtuvan ryhmätoiminnan lisäksi toimintamalleissa on hyödynnetty etäyhteyksiä etäkotihoitosta aina tv-lähetyksiin. Mukana on monipuolisesti kulttuuri- ja taidealojen osaamista: kulttuuriperintöä, kansantaidetta, sukupolvien välistä toimintaa ja esittävää taidetta. Osa toiminnasta osallistaa ja huomioi myös ikääntyneiden kanssa työskentelevät sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset.

Punaisena lankana toimintamalleissa on taiteen ammattilaisten soveltavan taiteen osaaminen ja ymmärrys ikäystävällisestä kulttuurista. Ikäystävällisillä kulttuuripalveluilla tarkoitetaan ikääntyneille kohdennettua kulttuuri- ja taidetoimintaa sekä -palveluja. Ikäystävälliset kulttuuripalvelut ovat saavutettavia ja esteettömiä, ja niillä pyritään tavoittamaan myös kohderyhmiä, jotka eivät itse pääse hakeutumaan palveluiden pariin. (Rosenlöf & Tähti, ei pvm.)

Etsivä kulttuurinen vanhustyö kohdistuu palvelujen katveessa oleviin ja syrjäytymisvaarassa oleviin ikäihmisiin. Etsivän kulttuurisen vanhustyön toimintamalli on kehitetty IKO-hankkeissa Rovaniemen kaupungin

Osana IKO-hankekokonaisuutta Piste Kollektiivi taidehetkiä Sallan ja Posion kuntien naapuruskylillä. Kuva: Maija Koskinen

ja kulttuurisen vanhus- ja seniorityön AILI-verkoston kuntien toimesta. (Selin & Siponkoski, 2023.) EKV-toimintamalli on osa laatusuositusta aktiivisen ja toimintakykyisen ikääntymisen ja kestävien palvelujen turvaamiseksi (STM, 2024a).

Tiekartta ikääntyneiden kulttuurihyvinvointiin vuonna 2030

Palveluiden toteuttaminen kestävästi ja tehokkaasti vaatii resursoitua ja poikkeileikkaavaa valtakunnallista verkosto- ja koordinaatiotyötä. Väestön ikääntyessä palveluiden järjestämiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota ja ikäohjelman sekä ikääntyneiden palveluiden laatusuosituksen mukaisesti kulttuurisen vanhustyön ja ikäystävällisten kulttuuripalveluiden tulee olla osana palveluita.

Vaikuttavasta, valtionavustuksin resursoidusta hyvinvointia ja yhdenvertaisuutta edistävästä kulttuuritoiminnasta on olemassa hyvä esimerkki lastenkulttuurin puolelta: Suomen lastenkulttuuriliitto koordinoi valtakunnallista lastenkulttuurin toimijoiden verkostoa ja toimintaa opetus- ja kulttuuriministeriön rahoituksella.

Tiekartan tavoitteet:

1. Kulttuuritoiminnan merkityksen ymmärtäminen ja vaikuttavuuden näkyväksi tekeminen.

2. Yhteistyörakenteiden vakiinnuttaminen hyvinvointialueiden ja kuntien välillä.

3. Palveluiden kohdentaminen tarvelähtöisesti ja saavutettavuuden varmistaminen.

4. Osaamisen kasvattaminen ja levittäminen eri toimijaverkostoissa.

(AILI-verkosto, 2023.)

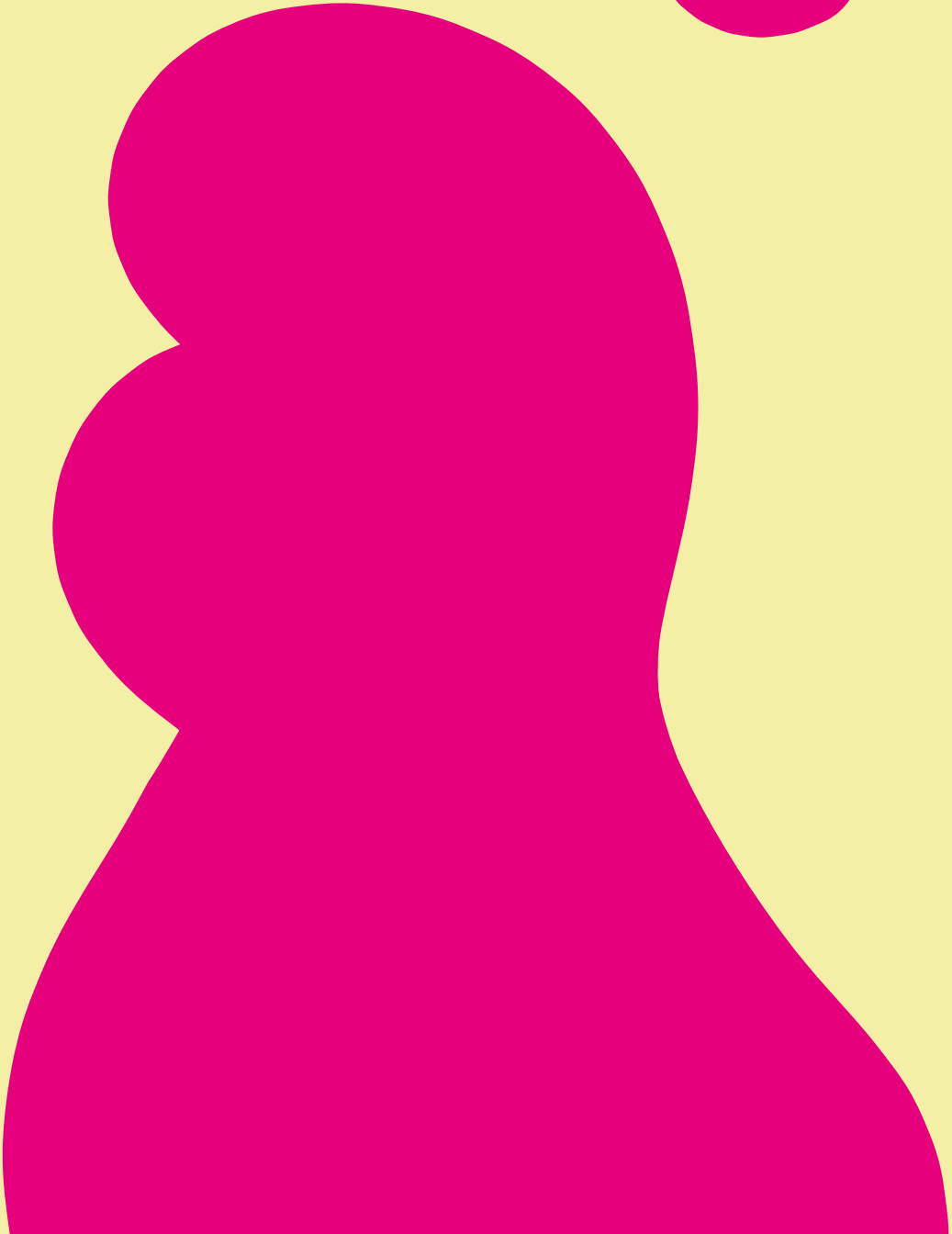
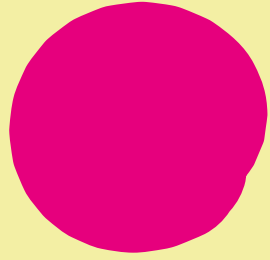
Kulttuurisen seniori- ja vanhustyön AILI-verkoston IKO-kokonaisuudesta rahoitetussa Aura-hankkeessa syntyi valtakunnallinen tiekartta. Tiekartta ohjaa ikääntyneiden kulttuurihyvinvoinnin kehittämistä hyvinvointialueilla ja kunnissa sekä piirtää yhteisen näkymän vuoteen 2030. Se korostaa taiteen ja kulttuurin merkitystä ikäihmisten hyvinvoinnille, toimintakyvyille ja osallisuudelle sekä painottaa ennaltaehkäisevien palveluiden tärkeyttä sote-uudistuksen jälkeisessä ajassa. (AILI-verkosto, 2023.)

Näkymiä tulevaisuuteen

Ennusteiden mukaan noin 20 vuoden kuluessa ikääntyneiden osuus väestöstä tasaantuu, samoin ikääntyneiden pitkäaikaishoidon tarve (Valtioneuvosto, 2024b). Taitekohta ennen palveluntarpeiden tasaantumista tulisi pystyä toteuttamaan sosiaalisesti kestävästi ja oikeudenmukaisesti myös ikääntyneen väestön osalta, kunnes paine palveluiden järjestämisessä helpottaa. Käynnissä olevasta murrosvaiheesta, jossa ikääntyvien määrä lisääntyy, on mahdollista selvittää soveltaen ikäystävällisiä toimintamalleja, joihin kuuluvat taide ja kulttuuri.

Kulttuurin ja taiteen arvon hahmottavien on helppo nähdä toimivien ratkaisujen piilevän juuri kulttuuri- ja taidetoiminnan osallisuutta ja nähdyksi tulevista edistävässä ominaisuuksissa. Kulttuurin ja taiteen äärellä meidän on mahdollista pysähtyä pohtimaan yhteistä todellisuutta sekä nähdä ja luoda parempia tulevaisuuksia kaikille myös vaikeiden yhteiskunnallisten tilanteiden keskellä. Ikääntyneiden kulttuurihyvinvoinnin osalta tarvittavia pohjatöitä on tehty, toimintamalleja on kehitetty ja yhteistyö on edennyt. Seuraavaksi täytyy löytää resursseja ja tehdä töitä toiminnan juurruttamiseksi ja vakiinnuttamiseksi.

Murrosvaiheesta, jossa ikääntyvien määrä lisääntyy, selvittää soveltaen ikäystävällisiä toimintamalleja, joihin kuuluvat taide ja kulttuuri.

3

Jälleen- rakentamisen aika

*Kulttuurihyvinvoinnin
yhteistyö ja yhdyspinnat*

3.1 Hyvinvointialueet muuttivat kulttuurihyvinvoinnin toimintakenttää

Katri Leppisaari

Kunnilla ja hyvinvointialueilla on yhteiset asukkaat, joiden sujuvan, turvallisen ja merkityksellisen arjen mahdollistaminen vaatii monialaista yhteistyötä. Mielekäs ja merkityksellinen arki pitää sisällään mahdollisuuden harrastaa ja kokea kulttuuria ja taidetta elämän eri vaiheissa – myös hyvinvointialueen palveluiden piirissä. Lain mukaan hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen on kuntien ja hyvinvointialueiden yhteinen tehtävä. Sote-uudistus vaikutti kulttuurihyvinvoinnin yhteistyörakenteisiin: Kunnat ovat edelleen merkittäviä kulttuurihyvinvointipalveluiden tuottajia ja mahdollistajia, mutta niiden on täytynyt muodostaa uudet yhteistyörakenteet hyvinvointialueiden kanssa. Voidaan puhua eräänlaisesta jälleenrakentamisen ajasta. Hyvinvointialueilla puolestaan on tarpeen kehittää kulttuurihyvinvoinnin rahoitusta, koordinaatiota, tavoitteita ja seurantaa. Kun kunnat, hyvinvointialueet, kulttuurikenttä ja järjestöt tekevät yhteistyötä kulttuurihyvinvoinnin parissa, puhutaan kulttuurihyvinvoinnin yhdyspinnoista.

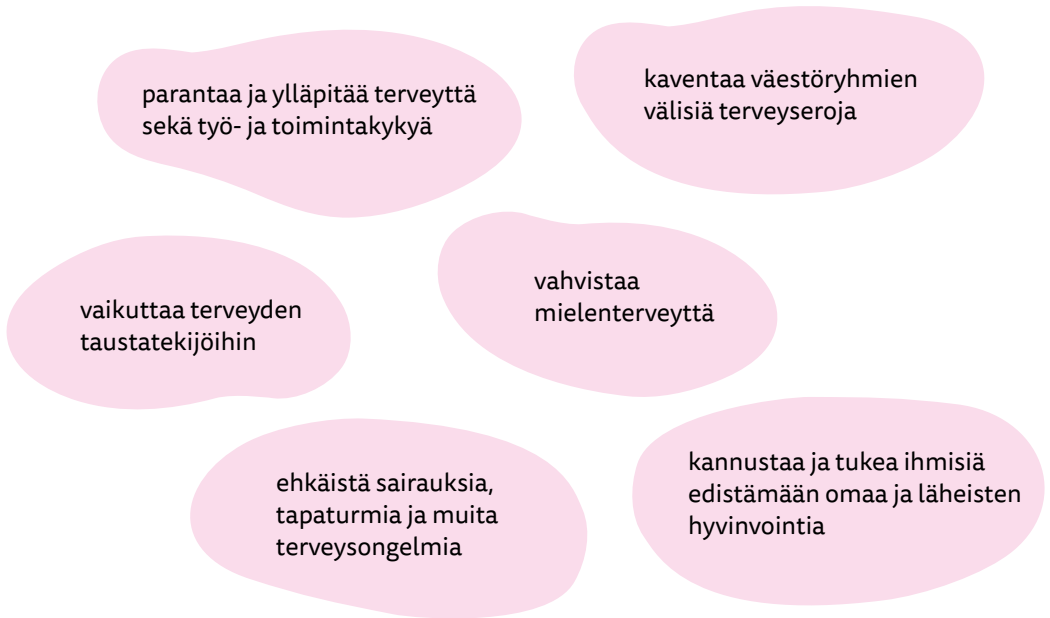
Yhteistyö ennaltaehkäisevän työn edellytyksenä

Kuntien ja hyvinvointialueiden tulee tehdä yhteistyötä, jotta asukkaiden yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua taiteeseen ja kulttuuriin toteutuvat asuinpaikasta, iästä, sukupuolesta, toimintakyvystä, varallisuudesta tai taustasta riippumatta. Kulttuuristen oikeuksien toteutuminen tarkoittaa myös mahdollisuuksia kehittää itseään ja yhteisöä sekä vapautta ilmaista itseään.

Kulttuurin ja taiteen mahdollisuudet kannattaa tunnistaa osana keinovalikoimaa, kun tuetaan kuntien ja hyvinvointialueiden yhteisten asukkaiden osallisuutta, hyvinvointia ja terveyttä. Merkityksellisen arjen tukemiseen ja ennaltaehkäiseviin palveluihin panostaminen voi vähentää myöhemmin tarvetta hintaviin korjaviin palveluihin. Merkitykselliseen arkeen sisältyy esimerkiksi liikunnan harrastamisen ja järjestötoimintaan osallistumisen ohella mahdollisuus osallistua oman kunnan ja asuinalueen kulttuuri- ja taide-elämään sekä kokijana että tekijänä.

Lain mukaan kulttuuri on kuntien peruspalvelu. Kirjasto- ja kulttuuripalveluilla, järjestöavustusten mahdollistamalla toiminnalla ja tiloja kulttuuri- ja taidekäyttöön tarjoamalla kunta voi tarjota osallisuuden kokemuksia ja edistää kuntalaisten terveellisiä elämäntapoja, ennaltaehkäistä terveysongelmia sekä lisätä kuntalaisten osallisuutta, yhteenkuuluvuutta ja yhteisöllisyyttä. Varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja perusopetuksen kautta kunnilla on tärkeä tehtävä vaikuttaa lasten ja nuorten taide- ja kulttuurisuhteeseen ja tätä kautta hyvinvointiin, kuten luvussa 2 tuotiin esiin. (Ks. Kultra ry, 2020; Kuntaliitto & Hyvil, 2025.)

Hyte-toiminnan tavoitteet sosiaali- ja terveysministeriön mukaan (Hovi ym., 2021, s. 3)

Kulttuurihyvinvointia edistetään hyvinvointialueilla sosiaali- ja terveysalan rakenteissa osana laajempaa hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kokonaisuutta (hyte). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL, 2023a) määrittelee hyte-toiminnan toimenpiteiksi, joilla vähennetään aiemmin mainittujen hintavien korjaavien palveluiden tarvetta. Hyte-toimintaa voidaan tunnistaa kaikkialla sosiaali- ja terveyspalveluissa ja niiden yhdyspinnoilla.

Ennaltaehkäisevää hyte-toimintaa on esimerkiksi Kaikukorttien jakaminen, joka mahdollistaa maksuttoman sisäänkäynnin kulttuurikohteisiin. Kortteja voidaan jakaa esimerkiksi yhteisösosiaalityössä, sosiaalityössä ja -ohjauksessa sekä järjestöjen toiminnassa. Hyvinvointialueiden perusterveydenhuollossa hyte-toimintaa tukee puheeksiottamisen malli, jota on sovellettu onnistuneesti liikunnan parissa (Liikunnan mini-interventio). Puheeksiottamisen mallia on myös kehitetty kulttuurihyvinvoinnin tarpeisiin kuntien, hyvinvointialueiden sekä kulttuuri- ja taidekentän yhteistyönä (Kulttuurihyvinvoinnin puheeksiottamisen malli). (Mm. THL, 2023a.) Jälkimmäisestä kerromme lisää tässä luvussa.

Kulttuurihyvinvoinnin yhdyspinnat

Kunnan ja hyvinvointialueen välinen yhdyspinta muodostuu, kun jokin toiminto tai tehtävä kuuluu sekä kunnan että hyvinvointialueen järjestämisvastuulle ja edellyttää vastuunjakoja ja yhteistyötä. Esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalvelut, kunnan hyvinvointia ja terveyttä edistävät palvelut sekä järjestöjen palvelut yhteen linkittävä asiakas- ja palveluohjaus on tällainen yhteinen tehtävä. (Ks. Taikusydän,

2024; Kulta ry, 2020; Kuntaliitto & Hyvil, 2025.) Maakuntaliitoilla puolestaan on monilla alueilla merkittävä rooli kulttuurihyvinvointiin liittyvän yhteistyön edistämässä – erityisesti aluekehittämisen ja alueen elinvoimaisuuden näkökulmasta. Kumppanuusstrategiat, yhdyspintakohtaiset suunnitelmat ja sopimukset tukevat yhteisten tavoitteiden saavuttamista. (Kuntaliitto & Hyvil, 2025, s. 9.)

Kuntien ja järjestöjen asiantuntemusta tarvitaan, jotta hyvinvointialueen palvelualustoilta löytyy kulttuurihyvinvointipalveluita. Hyvinvointialueen työntekijät sitoutuvat käyttämään työaikaansa palvelunohjaukseen, mutta tätä tukemaan tarvitaan kunnilta ja järjestöiltä tietoa palveluista, joihin voidaan ohjata. Sujuva palveluohjaus edellyttää monialaista yhteistyötä ja viestintää myös hyvinvointialueen palveluiden sisällä. Esimerkiksi Varsinais-Suomen hyvinvointialue on perustanut kulttuurihyvinvoinnin yhdyspintatyöryhmän tukemaan toiminnan suunnitelmallista edistämistä (Varsinais-Suomen hyvinvointialue, ei pvm.).

Palveluohjausta tukemaan on kehitetty erilaisia digitaalisia palvelutarjottimia, joille on koottu hyvinvointialueiden, kuntien ja järjestöjen hyvinvointia ja terveyttä edistäviä palveluita. Kuntalainen voi hakea verkkopalveluista tukea oman hyvinvointinsa edistämiseen. Lääkärit, terveydenhoitajat ja sosiaalityöntekijät voivat ohjata asiakkaita palvelualustan avulla esimerkiksi liikunta-, luonto- ja kulttuuripalveluihin. Verkkopalveluita kehitettiin vuosina 2022–2025 THL:n johdolla yhteistyössä 12 hyvinvointialueen kanssa osana laajempaa Suomen kestävä kasvun ohjelmaa (RRP). Yhteistyössä DigiFinlandin kanssa kehitettiin Tarmoa-palvelua, jonka osa alueista otti käyttöön. Osa alueista kehitti omia tarjottimia, kuten Pohjois-Karjalan Miunhyvinvointi.fi tai Lapin hyvinvointialueen Hyvinvointia arkeesi. Tieto alustoille ohjataan Palvelutietovarannon eli kansallisen keskitetyn tietovarannon ja erityisesti järjestökentän käyttämän Lähellä.fi-palvelun kautta. (DigiFinland, ei pvm.; Kauhanen, 2025. THL)

Yhdyspinnalla viitataan myös monialaiseen verkostoyhteistyöhön, jossa kulttuurihyvinvointitoimintaa edistävät kunnat, hyvinvointialueet, järjestöt, kasvatusalan ammattilaiset sekä taide- ja kulttuurialan toimijat kohtaavat (Ruokolainen & Kautio, 2025, s. 9). Verkostot ovat merkittäviä viestinnän, toimintamallien ja palvelupolkujen kehittämisen kannalta. Tässä luvussa kerrotaan tarkemmin Taikusydän-alueverkostojen merkityksestä kulttuurihyvinvoinnin yhteistyölle Suomessa.

Yhteistyötä jälleenrakentamassa

Hyvinvointialueiden ja kuntien tuloksellinen yhteistyö edellyttää yhteisiä tavoitteita, sovittuja menettelytapoja, sujuvaa tiedonkulkua ja riittäviä resursseja. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporen laatiman raportin (Ruokolainen & Kautio 2025) mukaan hyvinvointialueet ovat alkutaipaleellaan tukeutuneet kulttuurihyvinvointitoiminnan järjestämisessä pääosin kuntien ja järjestöjen ammattitaitoon. Lisäksi toiminnan rahoitus on sirpaleista. Raportissa havaittiin, että vaikka kulttuurihyvinvointi on ”jossain määrin” vakiintunut osaksi palveluiden suunnittelua, tulisi tavoitteiden ja toimenpiteiden asettamiseen panostaa. Alueiden välillä on

Yhdyspinta

Moniammatillinen yhteistyö ja viestintä

Kunnat

- Mm. hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen
- Kaupunkisuunnittelu
- Kirjastot
- Kulttuuripalvelut
- Nuorisopalvelut
- Perusopetus ja varhaiskasvatus
- Työllisyyspalvelut

Kulttuurikenttä

Mm. kulttuurilaitokset, kuntien kirjasto- ja kulttuuripalvelut, vapaa sivistystyö, taiteen perusopetus, kulttuuri- ja taidejärjestöt, taiteen ammattilaiset

Hyvinvointialue

- Mm. hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen
- Ikäntyneiden palvelut
- Kuntoutuspalvelut
- Mielenterveys- ja päihdepalvelut
- Sosiaali- ja perhepalvelut
- Terveyspalvelut
- Vammaispalvelut

Asukkaat ja asiakkaat

HYVÄ ELÄMÄ

Järjestöt ja muut kolmannen sektorin toimijat. Muut julkisen ja yksityisen sektorin toimijat ja yritykset

Lainsäädäntö ja strateginen taso hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä

Taikusydän: Kulttuurihyvinvointia edistään yhdyspintatyönä.

Kuvan muokkaus: Johanna Havimäki

käytännöissä suuria eroja, ja haastava taloustilanne ja henkilöstöressurssien puute on hankaloittanut kulttuurihyvinvointitoiminnan koordinoitua. (Ruokolainen & Kautio, 2025, s. 6, 20.)

Tarvitaan resursseja, toimintamalleja, tehtävänjaosta sopimista ja vaikutusten arviointikäytäntöjen kehittämistä, jotta kulttuurihyvinvoinnin yhdyspinoilla tapahtuva yhteistyö saadaan sujuvammaksi. Hyvinvointialueilla on rajoitettu itsehallinto, ja ne toimivat valtion ohjauksessa. Alueilla keskitytään näin ollen la- kisäateisiin tehtäviin. Valtion kanssa suhde on tiivis, mutta yhteistyö kuntien ja järjestöjen kanssa ei välttämättä ole yhtä sitoutunutta. Hallitusohjelmassa tämä haaste on huomioitu, ja mukana on tavoite hyvinvointialueiden ja kuntien yhteis- työn selkeyttämisestä. (Ruokolainen & Kautio, 2025, s. 22.)

Kulttuurihyvinvointitoiminnan kehittämisessä on edetty haasteista huolimatta, mutta käytäntöjä ja yhteistyötä on ”rakennettava uudelleen”. Keskeistä on saada kulttuurihyvinvointi mukaan strategiaan asiakirjoihin, kuten hyvinvointisuun- nitelmiin, joihin tutustumme myöhemmin tässä luvussa. Yhdeksi vaihtoehdoksi kulttuurihyvinvoinnin yhteistyön turvaamiseksi hyvinvointialueilla on esitetty

kulttuurihyvinvoinnin indikaattorin lisäämistä HYTE-kertoimeen. Kerrointa käytetään valtion rahoituksen perusteena. Se kannustaa ennaltaehkäisevän työn järjestämiseen osana sosiaali- ja terveyspalveluita. (Ruokolainen & Kautio, 2025.)

Yhteistyö on edellytys sille, että taiteen ja kulttuurin potentiaali hyvinvointia ja terveyttä edistävässä ennaltaehkäisevässä työssä saadaan mukaan osallisuuden, hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen keinovalikoimaan. Yhteistyön turvin oikeus taiteeseen ja kulttuuriin toteutuu hyvinvointialueen palveluissa, kuten vammaispalveluiden päivätoiminnassa tai ikääntyneiden ympärivuorokautisessa asumisessa. Sekä taide- ja kulttuurialan että sosiaali- ja terveysalan osaamista tarvitaan, jotta laadukkaita kulttuurihyvinvointipalveluita on saatavilla oikea-aikaisesti.

Kuntalain (410/2015) mukaan kunnilla on yleinen velvoite edistää asukkaiden hyvinvointia. Kuntien vastuulla on tarjota asukkaiden hyvinvointia tukeva elinympäristö sekä huolehtia palveluiden saatavuudesta ja saavutettavuudesta ja laadusta.

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (612/2021) edellyttää, että kunnat ja hyvinvointialueet tekevät yhteistyötä edistääkseen asukkaiden hyvinvointia. Yhteistyötä tulee tehdä myös järjestöjen kanssa. Lain mukaan kuntien ja hyvinvointialueiden tulee myös tukea toisiaan asiantuntemuksellaan. Hyvinvointialue puolestaan vastaa hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä palveluidensa järjestämisessä ja tuotannossa.

Kulttuurikoordinaattori hyvinvointialueella

Hanna Korhonen, Pirkanmaan hyvinvointialue (Pirha)

Toimii kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijana hyvinvointialueella. Tuo kulttuurihyvinvoinnin näkökulmaa ja sisältöjä hyvinvointialueen toimintaa ohjaavien asiakirjojen valmisteluun ja toimeenpanoon ja edistää kulttuurihyvinvoinnin integroimista sosiaali- ja terveyspalveluihin.

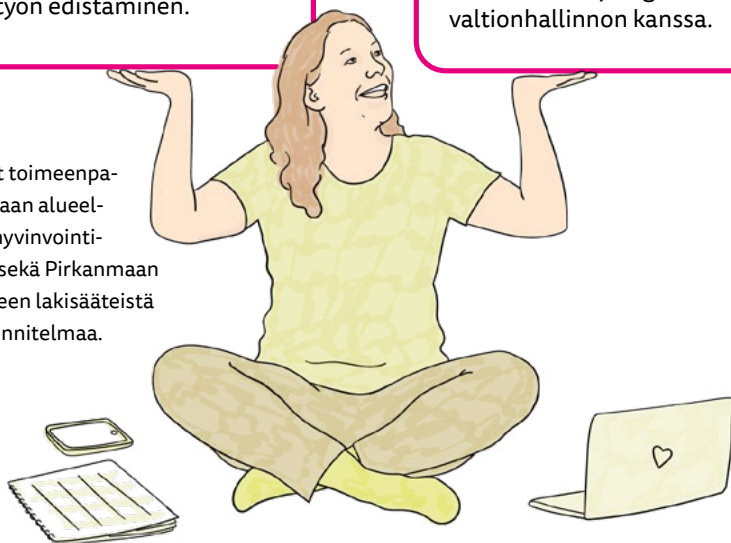
Kehittää kulttuurihyvinvoinnin rakenteita ja käytäntöjä hyvinvointialueen palveluissa. Koordinoi, tukee ja vahvistaa sote-henkilöstön tietopohjaa ja osaamista kulttuurihyvinvointiin liittyen. Koordinaattori kehittää kulttuurihyvinvointia esimerkiksi osana elintapaohjausta ja syventää elintapaohjausta tekevien ammattilaisten kulttuurihyvinvointitietoutta. Toisena esimerkkinä tästä on kulttuurisen vanhustyön edistäminen.

Edistää kulttuurihyvinvointia yhdyspinoilla kuntien ja kulttuurikentän kanssa. Kulttuurikoordinaattori toimii linkkinä sote-, kunta- ja kulttuurikentän välillä vahvistaen yhteyksiä ja pysyviä rakenteita.

Koordinoi, kehittää, tuo käytäntöön ja levittää kulttuurihyvinvoinnin toimintamalleja. Esimerkiksi Kaikukortti-toiminnassa koordinaattori vastaa Kaikukortti-toimintamallin koordinoinnista ja yhteistyöstä kuntien ja korttia jakavien hyvinvointialueen palveluiden välillä. Kaikukorttia jaetaan Pirhassa muun muassa työikäisten sosiaalipalveluissa, sairaalapalveluissa sekä lasten, nuorten ja perheiden palveluissa.

Osallistuu kulttuurihyvinvoinnin alueellisiin, kansallisiin ja kansainvälisiin kehitysverkostoihin. Kulttuurikoordinaattori koordinoi alueellista kulttuurihyvinvoinnin yhdyspintaverkostoa ja on mukana kulttuurihyvinvoinnin alueellisessa ja valtakunnallisessa kehittämistyössä muiden hyvinvointialueiden, valtakunnallisten asiantuntijaorganisaatioiden ja valtionhallinnon kanssa.

Kaikki tehtävät toimeenpanevat Pirkanmaan alueellista kulttuurihyvinvointisuunnitelmaa sekä Pirkanmaan hyvinvointialueen lakisääteistä hyvinvointisuunnitelmaa.

3.2 Opetus- ja kulttuuriministeriön sekä sosiaali- ja terveysministeriön välinen Taiku-yhteistyö

Isto Turpeinen

Kulttuuri otettiin mukaan vuonna 2007 Vanhasen II hallituksen terveyden edistämisen politiikkaohjelmaan. Yhtenä tavoitteena oli hallinnonalojen välisen yhteistyön lisääminen. Vuodesta 2010 yhteistyöryhmiä on ollut hallituskausittain.

Ensimmäinen kulttuurihyvinvoinnin Taiku-yhteistyöryhmä aloitti vuonna 2010. Taiku-yhteistyön yleisenä tavoitteena on ollut kulttuurin ja taiteen hyödyntäminen ennaltaehkäisevässä sosiaali- ja terveydenhuollossa. Sosiaali- ja terveysministeriö sekä opetus- ja kulttuuriministeriö asettivat Taiku 4 -yhteistyöryhmän (OKM 065:00/2023) koordinoimaan ja edistämään ministeriöiden yhteistyötä. Ryhmä edistää kulttuurihyvinvointia eli kulttuuriin liittyvää hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työtä kansallisella tasolla. (OKM, 2023.)

Hyvinvointialueiden aloitettua toimintansa vuoden 2023 alusta on alueiden ja kuntien välisestä yhteistoiminnasta tullut lakisääteinen velvoite. Yhteistoiminnan tavoitteena on selkiyttää hyvinvoinnin edistämisen vastuunjakoa yhdyspintapalvelujen ja tiedolla johtamisen osalta.

Edellisellä, Taiku 3 -toimintakaudella toteutettiin ensimmäistä kertaa tutkimusta kulttuurihyvinvoinnin taloudellisista vaikutuksista. Tutkimushanketta toteuttivat Itä-Suomen yliopiston Vaikuttavuuden talo, Taideyliopiston CERADA-tutkimuskeskus sekä Kulttuurihyvinvointipooli. *Kulttuurihyvinvointitoiminnan taloudellinen arviointi* -tutkimus (2023) tunnetaan paremmin nimellä ArtWell-tutkimus (ks. myös luku 5).

Yhteistoiminnan perusteet

Taiku-yhteistyöryhmien taustalla ovat hallitusohjelmien kirjaukset. Petteri Orpon hallituksen hallitusohjelman (Valtioneuvosto, 2023) mukaan kulttuurilla on suuri merkitys kansalaisten resilienssille, kokonaisturvallisuudelle sekä kansalliselle yhteenkuuluvuuden tunteelle.

Toimintaympäristön muutoksista ja hyvinvointialueiden aloittamisesta huolimatta, tai pikemminkin niiden vuoksi, kulttuurihyvinvoinnin edistämiseksi on tarvetta. Hallitusohjelmien kirjausten ytimessä ovat vahvempi kulttuuri ja taide, joiden nähdään tuottavan yhteiskunnassa henkistä ja taloudellista, kaikkien hyvinvointia vahvistavaa lisäarvoa.

Laajemmassa yhteiskunnallisessa kuvassa tämän voidaan nähdä tarkoittavan *kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman* kartuttamista, jolla on samaan aikaan yhteys *hyvinvointitalouteen*. 2020-luvun kriisien näkökulmassa on korostettu yhteyttä kansalaisten muutoskestävyyteen. Poliittiset ja ohjelmalliset kirjaukset osoittavat, että keskeinen kulttuurihyvinvoinnin vaikuttavuus toteutuu ennaltaehkäisevässä, hyvinvointia edistävässä toiminnassa, jota toteutetaan yhteistyössä kunnissa sekä sosiaali- ja terveydenhuollossa.

Sosiaalisen kestävyyden näkökulmassa saatavuutta ja saavutettavuutta parantavilla toimilla voidaan vahvistaa ihmisten osallisuutta ja hyvinvointia sekä mahdollisuuksien tasa-arvoa. Taiku 4 -yhteistyöryhmän pohdittavana on yhteiskunnan eriarvoistumiskehitys ja se, että kansalaisten luottamus palveluihin rapautuu. Alueelliset ja paikalliset erot taiteen ja kulttuurin saavutettavuudessa ja saatavuudessa ovat suuria. Muun muassa lasten ja nuorten kasvu kulttuurin tekijöiksi ja kokijoiksi on ratkaisevaa elävän suomalaisen sivistyksen kehittymiselle ja hyvinvoinnille ikäluokille.

Taiku 4-yhteistyöryhmän tavoitteena on:

koordinoida ministeriöiden (OKM & STM) välistä yhteistyötä

edistää kansallisen tason yhteistyötä kulttuurihyvinvoinnin palveluiden kehittämisessä

edistää kulttuurihyvinvointipalvelujen juurtumista hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen rakenteisiin sekä toimintaan kunnissa ja hyvinvointialueilla

kytkeä terveyttä ja hyvinvointia edistävä taide- ja kulttuuritoiminta vahvemmin osaksi hyvinvoinnin edistämistä ja sosiaali- ja terveyssektorin toimintaa

lisätä ministeriöiden ja muiden viranomaisten välistä tiedonkulkua ja tietoa kulttuurihyvinvoinnin toimialasta

(OKM, 2023)

3.3 Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden Suomen malli

Satu Kokkonieniemi

Vuonna 2023 voimaan astunut hyvinvointialueuudistus muutti myös ikääntyneiden kulttuuripalveluiden kenttää. Kulttuurista hyvinvointia ikäihmisille (IKO) -hankkeissa kertyneiden kokemusten pohjalta laadittiin suositus ikääntyneiden kulttuuripalveluiden Suomen malliksi. Suositus julkaistiin loppuvuodesta 2023, kun kuntien ja hyvinvointialueiden yhteistä taivalta oli kuljettu vajaan vuoden verran.

Kuntien ja hyvinvointialueiden yhteistyöllä voidaan varmistaa kulttuurihyvinvoinnin kestävä toteutus ja taata ikäihmisille osallisuus ja kulttuuriset oikeudet. Ikääntyneiden kulttuuripalveluiden Suomen mallissa vastuu ikääntyneille suunnatun kulttuurihyvinvointitoiminnan järjestämisestä jaetaan kuntien, hyvinvointialueiden ja muiden yhdyspinnan toimijoiden kesken. Hyvinvointialueet vastaavat palveluidensa piirissä olevien iäkkäiden kulttuuripalveluista ja kunnat puolestaan ennaltaehkäisevästä työstä ja etsivän kulttuurisen vanhustyön koordinoinnista. Yhdyspinnalla toteutetaan käytännössä etsivää työtä ja ohjausta palveluihin. (Kokkonieniemi, 2023.)

Lait antavat tehtäviä sekä kunnille että hyvinvointialueille, ja suositus ikääntyneiden kulttuuripalveluiden Suomen malliksi pohjautuu näihin tehtäviin. Kunnat vastaavat kuntien kulttuuritoimintalain (166/2019) ohjaamana hyvinvointia ja terveyttä sekä osallisuutta ja yhteisöllisyyttä vahvistavasta kulttuuri-toiminnasta sekä yhdenvertaisten osallistumismahdollisuuksien edistämisestä. Sosiaalipalvelulaissa (1301/2014) ja iäkkäiden palveluista säätävässä laissa (66/2022; 980/2012) korostuvat toimintakyvyn ylläpitäminen ja edistäminen, sosiaaliset suhteet ja yhteisöllisyys sekä osallisuuden edistäminen ja syrjäytymisen ehkäisy. Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (612/2021) asettaa kunnille yhteistyövelvoitteen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä, jonka kokonaisuuden alle ikääntyneiden kulttuurihyvinvoinnin edistäminen kuuluu.

Uusiin yhdyspintoihin liittyvistä haasteista huolimatta useilla alueilla kiinnitetään huomiota kulttuurihyvinvointiin sekä strategisella että käytännön tasolla. Tämä edistää ikääntyvien kulttuurihyvinvoinnin asemaa ja ennaltaehkäiseviin palveluihin ohjaamista. Helsingissä suositusta käytettiin ikääntyneiden kulttuuripalveluihin liittyvän yhteistyön hahmottamisessa rakenneuudistuksen jälkeen, kun sosiaali-, terveys- ja pelastustoimiala oli aloittanut toimintansa. Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialueella on onnistuneesti tehty suosituksessa esiteltäviä ikääntyneiden kulttuurihyvinvointia edistävää yhteistyötä aina sopimustasolla asti.

3.4 Taikusydän-alueverkostot ovat tärkeitä yhdyspintoimijoita

Anna-Mari Rosenlöf

Taikusydän-yhteyspisteen toiminta levittäytyy eri puolille Suomea alueverkostojen kautta. Kulttuurihyvinvoinnin alueverkostot kokoavat yhteen toimijoita, joiden tehtävä on edistää hyvinvointia, terveyttä ja osallisuutta taiteen ja kulttuurin keinoin. Niiden toiminta pohjautuu sitoutumiseen, luottamukseen ja toimijoiden tuntemiseen (Järvensivu, 2019). Verkostot ovat muodostaneet yhteyspisteen toiminnan valtakunnallisen selkärangan sen perustamisesta vuonna 2016 lähtien. Vuonna 2025 alueverkostoja toimii 11 alueella ja lisäksi verkostotoiminnalla on yhteyshenkilöt neljällä alueella. Alueverkostot tukevat monialaista yhteistyötä.

Taikusydän-verkostojen tavoitteena on kehittää poikkialaisia ja moniammatillisia yhteistyömuotoja, joissa kulttuurihyvinvointi on osana hyvinvoinnin, terveyden ja osallisuuden edistämistä. Ne toimivat muun muassa kuntien, hyvinvointialueiden, järjestöjen ja kulttuurikentän välisillä yhdyspinnoilla. (Taikusydän, 2025.)

Alueiden voimavarat, erityisosaaminen, omaleimaisuus ja kehittämistyön erityispiirteet sekä alueilta nousevat tarpeet tulevat valtakunnallisesti näkyviksi alueverkostojen kautta. Verkostot ovat keskenään hyvin erilaisia. Ne ovat rakentuneet useilla paikkakunnilla jo olemassa olleen yhteistyön tai verkostotoiminnan ympärille.

Alueverkostot

- ylläpitävät keskustelua kulttuurihyvinvoinnista ja kehittävät monialaista ja pitkäjänteistä yhteistyötä alueellaan
- tunnistavat alueen vahvuudet sekä kehittämistarpeet ja sitouttavat mukaan alueen keskeiset toimijatahot
- saattavat yhteen ihmisiä ja organisaatioita sekä tarpeita ja toteuttajia
- jakavat kokemuksia ja osaamista alueen toimijoiden ja muiden alueverkostojen kanssa
- vaikuttavat yhdessä valtakunnallisesti kulttuurihyvinvointialan kehittämisessä.

Kukin alueverkosto rakentaa verkostotoimintansa muodon ja toimintatavan alueen tarpeiden mukaiseksi. Tavoitteena on kaikkien osapuolten tasa-arvoinen toimijuus sekä toimivien yhteistyömuotojen löytäminen. Vuosien varrella osa verkostoista on toiminut hyvinkin aktiivisesti. Joillain alueilla toiminta on hii-punut tai verkostolle ei ole löytynyt koordinaattoria. Tähän vaikuttaa resurssien puute, sillä alueverkostojen koordinaattorit huolehtivat koordinaatiosta kaikilla alueilla oman työnsä ohessa.

Alueverkostotoimintaan voi osallistua monessa eri roolissa

Jokaisella alueverkostolla on nimetty koordinaattori, -työpari tai -työnyrkki, joka koordinoi alueverkoston toimintaa ja toimii sen yhteyshenkilönä. Koordinaattorin taustaorganisaatio sitoutuu verkoston toimintatapoihin ja kulttuurihyvinvoinnin edistämiseen.

Koordinaattorit järjestävät tapaamisia verkostojen kanssa 2–4 kertaa vuodessa tai kehittävät muulla tavoin alueellista yhteistyötä esimerkiksi toimimalla erilaisissa verkostoissa ja työryhmissä. Koordinaattoreille järjestetään vuosittain yhteisiä tapaamisia, joissa jaetaan tietoa kulttuurihyvinvoinnin edistämisestä alueilla.

Koordinaattoreiden lisäksi verkostojen toimintaan osallistuu muita ydinjäseniä ja aktiiveja. Useilla alueilla he muodostavat työrukkasen, joka valmistelee tapaamisia ja tekee kehittämistyötä myös verkoston säännöllisten tapaamisten välillä. Seuraajat puolestaan seuraavat verkoston viestintää ja toimintaa. He kuuluvat verkoston sähköpostilistalle ja/tai Facebook-ryhmään ja osallistuvat välillä tapaamiin tai tutustuvat tapaamisten muistioihin ja aineistoihin.

Viestijät välittävät tietoa verkostosta ja Taikusydämeistä sidosryhmissä ja omassa organisaatiossaan. Lisäksi he välittävät tietoa omista ajankohtaisista asioistaan alueverkoston koordinaattorille. Asiantuntijat ovat jonkin tietyn asian asiantuntijoita, joiden asiantuntemusta hyödynnetään tarvittaessa.

Nämä verkostotoiminnan roolit voivat olla myös päällekkäisiä ja muuttuvia. Alueverkostojen arvot, taide, kulttuuri ja luovuus, kuuluvat jokaiselle osana hyvää elämää. Ne mahdollistavat inhimillisen kohtaamisen ja ovat erottamaton osa ihmisyhtä – läsnä arjessa ja juhlassa.

Verkosto toimii monialaisesti yhdessä jakaen ja kokien. Sen perusta on yhteinen ymmärrys, avoin dialogi, toisten kuuleminen ja arvostaminen sekä tiedon ja osaamisen avoin jakaminen. Toiminnassa hyödynnetään tutkittua tietoa ja hyväksi havaittua käytäntöjä, ja verkosto kehittää osaamistaan jatkuvasti.

Taikusydän-yhteistyöverkoston tulevaisuus vuonna 2030

Alueverkostojen yhdessä laatiman tulevaisuusvision mukaan Taikusydämellä on kiinteä perusta valtakunnallisena kulttuurihyvinvoinnin yhteyspisteenä. Taikusydän toimii tiiviissä yhteistyössä työelämän ja koulutuksen kanssa. Se tekee aktiivista vaikuttamistyötä ja lisää ymmärrystä sekä tuottaa tietoa kulttuurihyvinvointialasta.

Taikusydän-yhteistyöverkostotoiminta kattaa koko Suomen osana alueellista yhte-toimintaa ja hyvinvointialueita. Jokaisella hyvinvointialueella toimii vakaasti resursoitu, sitoutunut alueellinen verkosto tai osaamiskeskus. Vuonna 2030 jokaisella hyvinvointialueella on koordinaattori, jonka työnkuvaan kulttuurihyvinvointi kuuluu.

Taikusydän ja sen alueverkostot ovat kuntien, järjestöjen ja hyvinvointialueiden hyte-työn yhdyspintatoimijoita. Ne mahdollistavat moniammatillista ja poikkialaista yhteistyötä kulttuurin hyvinvointivaikutusten toteutumiseksi osana sote- ja hyte-palveluita. (Taikusydän, 2022.)

Kulttuurihyvinvoinnin tulevaisuusvisio 2030:

Yhteiskunnassa vallitsee tutkimustietoon ja käytännön kokeiluihin perustuva yhteinen ymmärrys kulttuurihyvinvointitoiminnan merkityksestä ja vaikuttavuudesta. Kulttuurihyvinvointi on suunnitelmallinen osa kuntien, järjestöjen ja hyvinvointialueiden toimintaa.

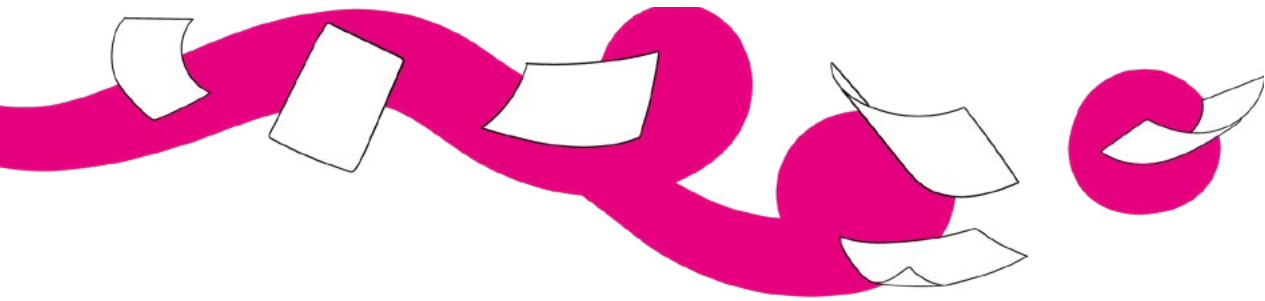
Osaaminen, koulutus, tieto ja ymmärrys luovat pohjan käytännön toiminnalle. Kulttuurihyvinvointi on huomioitu läpileikkävänä kaikissa strategisen tason suunnitelmissa.

Kulttuurihyvinvointi nähdään olennaisena hyvinvointia, osallisuutta, terveyttä ja oppimista edistävänä tekijänä kaikenikäisten elämässä.

Kulttuurihyvinvointialalla toimivat ammattilaiset työllistyvät koulutustaan ja kokemustaan vastaaviin tehtäviin ja ovat aktiivisesti mukana alan kehittämisessä ja keskeisissä verkostoissa.

Kulttuurihyvinvointi ja siihen liittyvät palvelut ovat kaikille saatavissa muun muassa kulttuurilähetteen ja Kaikukortin kautta. Hyvinvointialueiden, järjestöjen ja kuntien asiakas- ja palveluohjaus luo reittejä kulttuurin pariin. Kulttuurihyvinvointipalvelut on integroitu osaksi alueellisia elintapaohjauksen tai hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen palvelutarjottimia. Palveluiden löytäminen, käyttäminen ja ostaminen on selkeää ja helppoa.

Visio on laadittu Taikusydän-alueverkostokoordinaattoreiden yhteistyönä.

3.5 Kulttuurikirjaukset hyvinvointialueiden hyvinvointisuunnitelmassa

Venla Korja

Kulttuurihyvinvointi näkyy hyvinvointialueiden toimintaa ohjaavissa asiakirjoissa, erityisesti hyvinvointikertomuksissa ja -suunnitelmissa (Ruokolainen & Kautio, 2025, s. 14). Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen on kuntien ja hyvinvointialueiden perustehtävä. Niiden tulee valmistella hyvinvointikertomus ja -suunnitelma valtuustokausittain sekä nimetä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen vastuutahot, asettaa strategisessa suunnittelussa tavoitteet ja määritellä toimenpiteet, seurata ja arvioida niiden toteutusta ja raportoida niistä vuosittain valtuustolle ja edistää järjestöjen toimintaedellytyksiä ja vaikutusmahdollisuuksia (STM, 2024b).

Hyvinvointikertomuksen kertomusosa kuvaa hyvinvoinnin nykyistä tilaa sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi luotuja rakenteita ja toimia, kun taas suunnitelmaosa määrittää hyvinvointialueiden tavoitteet, suunnitellut toimenpiteet ja yhteistyön kuntien ja muiden toimijoiden kanssa (THL, 2023b). Hyvinvointisuunnitelmien kulttuurikirjaukset muodostavat perustan kulttuurihyvinvointityön kehittämiseksi ja kulttuurin aseman vahvistamiselle hyvinvointipalveluissa. Toimenpiteet, kuten esteiden poistaminen, rahoituksen ohjaaminen ja monialainen verkostoyhteistyö, tukevat palvelujen ja käytäntöjen laajentamista ja syventämistä.

Taike on koonnut (Korja, 2024b) vuoden 2023 alussa aloittaneiden hyvinvointialueiden hyvinvointisuunnitelmien kulttuurikirjaukset kahdeksaan teemaan. Näitä teemoja käsitellään myös Cuporen raportissa (Ruokolainen & Kautio, 2025), jossa selvitetään kulttuurihyvinvointitoiminnan tavoitteita, organisointia, toimintamalleja, rahoitusta sekä kehittämistarpeita hyvinvointialueilla. Raportin mukaan hyvinvointisuunnitelmien kulttuurihyvinvointitavoitteet ja -toimenpiteet ovat kirjavia ja eritasoisia.

Kulttuurikirjausten teemat

Hyvinvointialueilla

1. Lisätään kulttuurihyvinvointitietoisuutta

Kulttuurihyvinvointitietoisuuden lisääminen on keskeinen osa hyvinvointialueiden suunnitelmia. Tähän kuuluu taiteen ja kulttuurin tunnistaminen perusoikeuksiksi sekä osaksi yhteiskunnallista osallisuutta ja hyvinvointia. Hyvinvointisuunnitelmissa painotetaan viestinnän kehittämistä. Esimerkiksi Pirkanmaalla on päätetty luoda yhtenäiset käytännöt kulttuurihyvinvointipalveluista viestimiseen.

2. Edistetään kulttuurihyvinvointia suunnitelmallisesti

Kulttuurihyvinvoinnin edistäminen edellyttää suunnitelmallisuutta ja systemaattista kehittämistä. Tämä näkyy osassa alueita erillisinä kulttuurihyvinvointisuunnitelmina, jotka tukevat alueellisia hyvinvointistrategioita ja kattavat myös hoiva- ja sairaalapalveluiden kulttuuritoiminnan, esimerkiksi osana pitkäaikaishoitoa.

3. Toimitaan monialaisissa verkostoissa

Monialainen yhteistyö on olennainen osa kulttuurihyvinvointityötä, ja verkostoyhteistyö korostuu monissa hyvinvointisuunnitelmissa. Esimerkiksi Taikusydän-verkosto yhdistää asiantuntijoita ja mahdollistaa kulttuurihyvinvointipalvelujen kehittämisen hyvinvointialan toimijoiden kesken. Yhteistyö edistää toimenpiteiden vaikuttavuutta ja tavoitavuutta.

4. Integroidaan kulttuurihyvinvointi osaksi sote-palveluita

Kulttuurihyvinvointi integroidaan yhä useammin sote-palveluihin, jolloin kulttuuri ja taide tukevat hoivaympäristöjen viihtyisyyttä sekä asiakkaiden hyvinvointia ja elämänlaatua. Tämä voi näkyä esimerkiksi taidetoimintana pitkäaikaishoidossa. Lisäksi sosiaali- ja terveyspalvelujen työntekijöiden rooli kulttuurielämysten mahdollistajina tunnustetaan.

5. Toteutetaan kulttuurihyvinvointia osana palvelu- ja elintapaohjausta

Kulttuurihyvinvointi voi tukea asiakkaita elintapojen ja hyvinvoinnin edistämisessä, ja se sisällytetään yhä useammin osaksi palvelu- ja elintapaohjausta. Asiakkaita ohjataan kulttuuripalvelujen pariin. Esimerkiksi kulttuurilähetteet ovat keino integroida kulttuurihyvinvointi osaksi asiakkaiden palveluprosesseja.

6. Poistetaan osallistumisen esteitä

Osallistumisen esteet voivat rajoittaa monien pääsyä kulttuurihyvinvointipalveluihin. Suunnitelmissa kirjataan useita toimenpiteitä esteiden poistamiseksi, kuten Kaikukorttien käyttö taloudellisten esteiden helpottamiseksi. Lisäksi kulttuurikaveri- ja kulttuuriluotsitoiminta tarjoavat tukea niille, joilla on vaikeuksia osallistua sosiaalisten tai fyysisten esteiden vuoksi.

7. Vahvistetaan kulttuurihyvinvointiin liittyvää tietopohjaa ja rakenteita

Kulttuurihyvinvointipalveluiden tuottamisen rakenteet ja tietopohja ovat keskeisiä hyvinvointialueiden suunnitelmissa. Niissä korostetaan palveluiden laadukasta toteutusta ja vaikuttavuuden arviointia. Esimerkiksi Pirkanmaa nostaa esiin tarpeen määritellä kulttuurihyvinvointipalveluiden laatukriteerit ja kerätä vaikuttavuustietoa niiden kehittämiseksi.

8. Ohjataan rahoitusta kulttuurihyvinvointiin

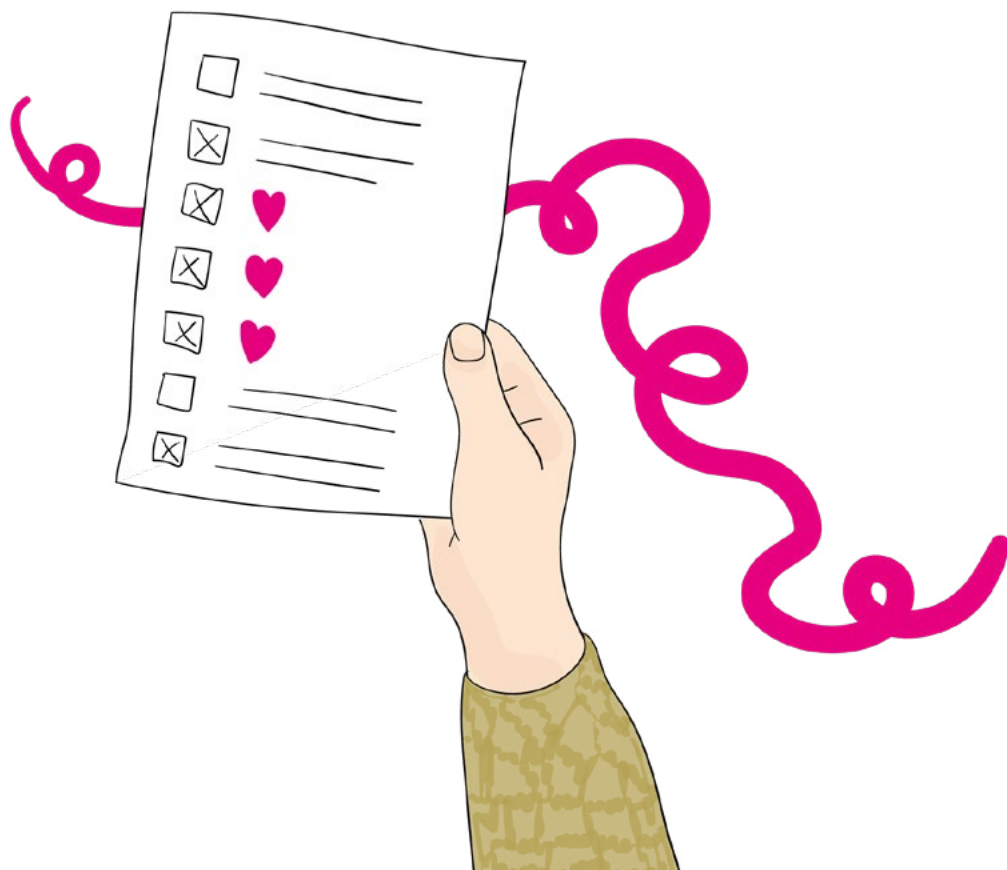
Rahoitus on keskeistä kulttuurihyvinvointipalvelujen toteuttamisessa. Hyvinvointisuunnitelmissa huomioidaan esimerkiksi järjestöavustukset ja taidehankintojen prosenttiperiaate rakennushankkeissa. Esimerkiksi Etelä-Karjalan suunnitelmassa varataan osa rakentamis- tai peruskorjauskustannuksista taidehankintoihin hoito- ja laitosympäristön viihtyvyyden lisäämiseksi.

3.6 Kulttuurihyvinvointi osana elintapaohjausta

Venla Korja

Elintapaohjauksella tarkoitetaan yksilölle tai ryhmälle suunnattua ohjausta, jonka tavoitteena on tuottaa pysyviä terveyttä ja hyvinvointia edistäviä muutoksia elintavoissa (THL, 2023b). Keskeistä muutokseen tukemisessa on tunnistaa elintapamuutosta tarvitseva henkilö, ottaa elintavat puheeksi, motivoida muutokseen, tukea muutoksessa ja ohjata tarvittaviin palveluihin (STM, 2022b). Kulttuurihyvinvointi tuo elintapaohjaukseen näkökulman taiteen ja kulttuurin positiivisista vaikutuksista terveyteen ja hyvinvointiin.

Elintapaohjaus on aina asiakaslähtöistä. Vaikka sitä voidaan toteuttaa yksilö- ja ryhmämuotoisena, on sen lähtökohtana yksilöllisten tarpeiden huomioiminen. Ohjauksessa voidaan hyödyntää myös sähköisiä itse- ja omahoitopalveluita. Elintapaohjaus voi olla kertaluonteinen keskustelu tai vaiheittain etenevä, tavoitteellinen ja ammattilaisen tukema prosessi. Elintapaohjausta voidaan antaa ravitsemuksen, uniterveyden, päihteettömyyden ja riippuvuuksien hallinnan, liikunnan sekä kulttuurihyvinvoinnin osa-alueilla. (STM, 2022b.)

Elintapaohjaus on kunnan ja hyvinvointialueen yhteinen tehtävä. Hyvinvointialueet vastaavat elintapaohjauksen kokonaiskoordinaatiosta, ja se on keskeinen osa niiden ennaltaehkäisevää terveydenhuoltoa. Hyvinvointialueilla elintapaohjauksesta vastaavat terveydenhuollon ammattilaiset, kuten lääkärit, sairaanhoitajat ja ravitsemusterapeutit sekä muut asiantuntijat. Kunnissa elintapaohjausta tapahtuu pääosin varhaiskasvatuksessa, koulutuspalveluissa, nuorisotyössä, liikunta- ja kulttuuripalveluissa, muissa kuntien kansalaistoimintaa koskevissa palveluissa sekä viestinnässä. (THL, 2023b.)

Se, että
kulttuurihyvinvointi
tunnistetaan
tarkistuslistalla osaksi
elintapaohjausta,
kertoo pitkjänteisestä,
poikkisektoraalisesta
yhteistyöstä.

Kansallinen kehitystyö vahvistunut elintapaohjauksen tarkistuslistan myötä

Kulttuurihyvinvoinnin kansallinen kehittäminen osana elintapaohjausta käynnistyi aktiivisemmin, kun sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi vuonna 2022 elintapaohjauksen tarkistuslistan. Elintapaohjauksen tarkistuslista (STM, 2022b) auttaa hyvinvointialueita ohjauksen suunnittelussa. Se, että kulttuurihyvinvointi tunnistetaan tarkistuslistalla osaksi elintapaohjausta, kertoo pitkjänteisestä, poikkisektoraalisesta yhteistyöstä.

Tarkistuslista valmisteltiin Kansanterveyden neuvottelukunnan Rakenteet ja menetelmät -jaoston Elintapaohjauksen työryhmässä. Valmistelussa tehtiin laajaa yhteistyötä eri asiantuntijaryhmien, kuten kulttuurihyvinvoinnin yhteistyöryhmä Taiku 3:n kanssa. (STM, 2022a.) Ministeriöiden välisestä Taiku-ryhmästä kerrotaan lisää luvussa 3.2.

Kulttuurihyvinvoinnin puheeksioton malli

Kulttuurihyvinvoinnin puheeksioton tueksi on kehitetty malli, jonka tavoitteena on auttaa ammattilaista ottamaan luovuus, kulttuuritoiminta ja taide puheeksi monipuolisissa asiakaskohtaamisissa sosiaali- ja terveyspalveluissa. Malli toimii konkreettisena työkaluna esimerkiksi asiakas-, palvelu- ja elintapaohjauksessa, ja se soveltuu myös digitaalisiin palveluihin. (Siponkoski, 2025.)

Kolmeen kysymykseen perustuvan helppokäyttöisen mallin avulla voidaan lisätä tietoisuutta kulttuurin hyvinvointivaikutuksista. Mallia voidaan käyttää esimerkiksi Kaikukortin sekä kulttuurilähetteen ja -reseptin tukena. Pilotoinneissa on saatu erinomaisia tuloksia monenlaisten asiakasryhmien kanssa. Malli koulutusvideoineen on saatavilla Innokylässä, ja sen kehittamisestä on vastannut monialainen, valtakunnallinen työryhmä Helsingin kaupungin johdolla. (Siponkoski, 2025.)

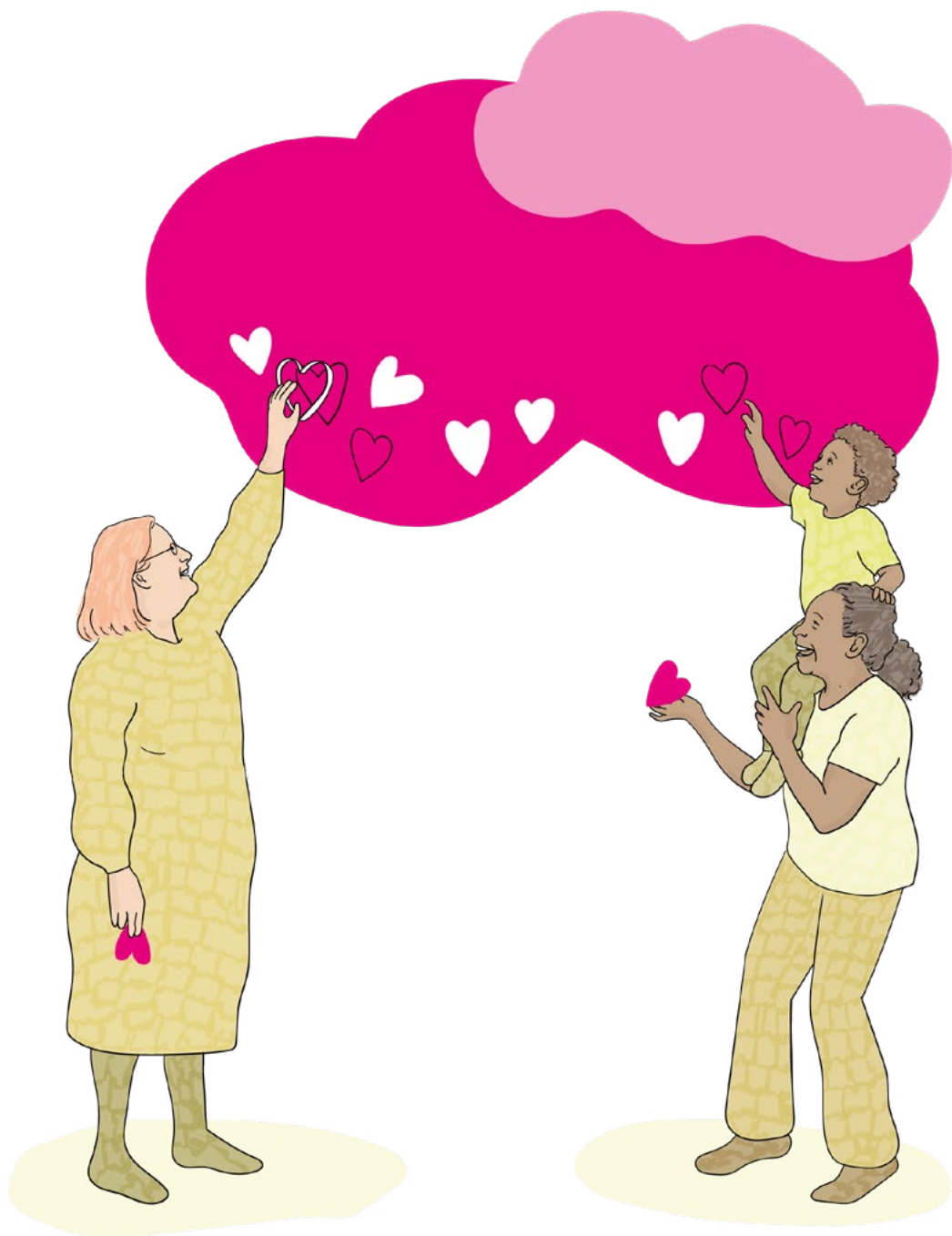
Toimenpidekoodit tukevat kulttuurihyvinvoinnin näkyväksi tekemistä

Kulttuurihyvinvoinnin neuvonnan ja ohjauksen kirjaaminen asiakas- ja potilastietojärjestelmiin tekee keskustelut ja niihin liittyvät ohjaukset näkyväksi ja seurattavaksi osaksi hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä. Kirjaamisen avulla voidaan systemaattisesti seurata ja arvioida kulttuuritoiminnan vaikutuksia asiakkaiden hyvinvointiin.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisemia hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen (hyte) OAB-toimenpidekoodeja hyödyntämällä voidaan rakenteisesti kirjata muun muassa kulttuurihyvinvointiin, luontoliikuntaan ja digitaaliin omahoitopalveluihin liittyvää ohjausta ja neuvontaa. OAB-koodit ovat osa valtakunnallista toimenpideluokitusta, jota käytetään terveydenhuollon ammattihenkilöiden tekemien toimenpiteiden yksilöimiseen. Luokitusta hyödynnetään potilaskertomusten keskeisissä terveystiedoissa paikallisissa potilastietojärjestelmissä ja Kanta-palveluissa sekä hoitoilmoitusten tiedonkeruussa, hallinnollisissa prosesseissa, tilastoinnissa ja kliinisessä työssä. (THL, 2025b, 2025c.)

OAB-koodien käyttöönotto tarjoaa mahdollisuuden tehdä kulttuurihyvinvointiin liittyvää ohjausta näkyväksi ja seurattavaksi. Niiden avulla hyvinvointialueet voivat ensimmäistä kertaa seurata kansallisesti yhtenäisin koodein ohjausta erilaisiin hyvinvointia ja terveyttä tukeviin palveluihin, joita tarjoavat kunnat, järjestöt ja muut toimijat. Koodit täydentävät jo käytössä olevia liikunta- ja elintapaohjauksen koodeja, joita voidaan hyödyntää myös HYTE-kertoimen laskennassa. (THL, 2025b.)

Käyttöönottoon liittyy myös haasteita. Ammattilaisilla on jo entuudestaan kirjaamiseen liittyviä velvoitteita, eikä ole varmuutta siitä, missä laajuudessa hyvinvointialueet ottavat koodit käyttöönsä. Lisäksi suuri osa kulttuurihyvinvoinnin puheeksiotosta ja ohjauksesta tapahtuu sosiaalipalveluissa, joissa OAB-koodeja ei ole käytössä. Haasteista huolimatta koodit tarjoavat merkittävän välineen kulttuurihyvinvoinnin ohjauksen järjestelmällisempään kirjaamiseen ja seurantaan.

4

Taiteilijan polku hyvinvointialueelle

*Kulttuurihyvinvointi osana
sosiaali- ja terveystalvveluja*

4.1 Taiteilijan työ hyvinvointialueen palveluissa

Venla Korja

Yhä useampi taiteilija toimii aloilla, jotka eivät perinteisesti liity taiteeseen tai kulttuuriin. Kulttuurihyvinvoinnin kehitystyön myötä taiteilijat ovat aktiivisemmin hakeutuneet työskentelemään sosiaali- ja terveyspalveluiden yhteyteen. Yhteisöissä toteutettavaan taidetoimintaan taiteilijoita motivoivat muun muassa ihmisten välinen vuorovaikutus, taiteellisen tietotaidon ja myönteisten kokemusten välittäminen osallistujille sekä yhteiskunnallisten ja sosiaalisten kysymysten käsittely (Nuutinen, 2024, s. 98). Samalla myös yleisen työelämän muutoksen voidaan tulkita vaikuttavan taiteilijoiden ammatti-identiteetin muovautumiseen. Taiteilijan työn ja ammatillisen identiteetin nähdäänkin olevan aktiivisessa muutoksessa (Koivisto, 2022b; Nuutinen, 2024, s. 82–83).

Murros kohti kulttuurihyvinvoinnin monialaisia ympäristöjä

Taiteen ja kulttuurin barometrin 2023 mukaan 16 prosenttia vastaajista on tehnyt taidetta kulttuurihyvinvoinnin toimialalla ja 19 prosenttia on työskennellyt kulttuurihyvinvoinnin parissa taiteilijan ammattitaitoa edellyttävissä tehtävissä. Taiteilijat liikkuvat monenlaisten työtehtävien, organisaatioiden ja ammatti-identiteettien välillä – ja nämä kaikki vaativat erilaista osaamista ja taitoja. (Ruu-suvirta ym., 2024.)

Taiteilijat toimivat kulttuurihyvinvoinnin parissa hyvin erilaisissa yhteisöissä ja moniammatillisissa ympäristöissä. Työ on ennaltaehkäisevää, osallisuutta vahvistavaa ja yhteisöjä tukevaa. Kohderyhmät ovat moninaisia. Sosiaali- ja terveyspalveluiden yhteydessä taiteilijat työskentelevät esimerkiksi ikääntyneiden ja muistisairaiden parissa palvelutaloissa, hoivakodeissa ja päivätoimintakeskuksissa, erityistä tukea tarvitsevien kanssa toimintakeskuksissa sekä mielenterveys- ja päihdekuntoutujien kanssa osana päivä- ja ryhmätoimintaa. Taiteellista työskentelyä on toteutettu myös lastensuojelun parissa (ks. Kainulainen, 2021).

Taiteilijan työote sosiaali- ja terveyspalveluissa

Sosiaali- ja terveysaloilla työskentelevien taiteilijoiden työ edellyttää toimintaympäristön ymmärrystä, johon kuuluvat asiakaslähtöisyys, eettiset periaatteet sekä toiminnalle määritellyt intentiot ja tavoitteet. Sote-ympäristössä tapahtuvassa taiteilijan työssä korostuvat ihmiskeskeisyys, kohtaaminen, vuorovaikutus ja keuhollisuus (mm. Kartano, 2023; Nuutinen, 2024).

Teija Nuutisen (2024) taiteilijoiden ammatillista toimijuutta ja työtettä hoiva-yhteisöissä käsittelevä väitöskirja tuo esiin sosiaalipedagogisen työtteen. Sen keskeinen piirre, dialoginen kohtaaminen, näyttäytyy taiteilijoiden pyrkimyksenä kohdata hoivayhteisöjen asukkaat tasavertaisesti ja vastavuoroisesti. Asukkaat kokevat tulevansa nähdyiksi, kuulluiksi, kohdatuiksi ja kosketetuiksi. Myös ke-

hollisuus on taiteilijan keskeinen työote soteympäristössä. Aistit, kosketus ja non-verbaalinen viestintä liittyvät kiinteästi dialogiseen kohtaamiseen, toimijuuden ja osallistumisen tukemiseen sekä luovuuden mahdollistamiseen elämysten kautta (mts. 89–90). Taiteilijan työssä sote-ympäristössä korostuu kyky toimia sanattomassa vuorovaikutuksessa ja olla läsnä (Kartano, 2023, s. 101–103).

Taiteilijan työ mahdollistaa usein myös sellaisia kohtaamisia, elämyksiä ja tekemistä, jotka vievät ajatukset pois sairauksista, kivuista ja toimenpiteistä (Leppisaari, 2023; Sairaalaklovnit, 2023). Kun taiteilijalla on aikaa kohdata asiakkaita ja työntekijöitä sekä toimia osana yhteisön arkea, voidaan saada uutta tietoa asiakkaiden elämästä sekä tavasta toimia ja hahmottaa ympäristöä ja löytää uusia näkökulmia yhteisön arkeen. Taiteilijat toimivatkin ikään kuin muutosagentteina. He katsovat yhteisöä ja sen toimintatapoja uudesta näkökulmasta, tekevät asioita hieman toisin ja tuovat uutta tapaa olla läsnä arjessa. (Ks. Leppisaari, 2023; Nuutinen, 2024.)

Sote-ympäristössä työskennellessään taiteilijan tulee ottaa huomioon toiminnan eettisyys. Kulttuurihyvinvointitoimintaan liittyviä eettisiä näkökulmia ja periaatteita on sanoitettu muun muassa Sairaalaklovnien (2023) ja Taikusydämen (2023) julkaisuissa sekä Pirkanmaan hyvinvointialueen kulttuurihyvinvointipalveluiden laatukriteeristöissä (Kuitu & Korhonen, 2025).

Taiteilijan työn rahoitus ja työsuhteiden moninaisuus

Taiteilijat työskentelevät sote-organisaatioissa monin eri tavoin. Ensinnäkin he voivat toimia palkattuina työntekijöinä joko hyvinvointialueen tai yksityisen palveluntarjoajan palveluksessa. Esimerkiksi Kanerva Kartano työskentelee Sointu Senioripalveluissa vakituisena yhteisötaiteilijana, ja Kirsi Karppinen on toiminut osa-aikaisena taiteilijana Päijät-Hämeen hyvinvointialueella (ks. Kartano, 2023; Karppinen, 2023). Taiteilijoita on palkattu myös kulttuuriohjaaja-nimikkeellä esimerkiksi Pirkanmaan hyvinvointialueella Kangasalan ja Pälkäneen ikääntyneiden asumispalveluihin (sähköpostikeskustelu E. Salmen kanssa 6.8.2025).

Toinen melko tyypillinen tapa on työskennellä työsuhteessa taide- ja kulttuurialan organisaatioon, jolta hyvinvointialue voi hankkia taidetoimintaa ostopalveluna. Näin toimitaan muun muassa Läntisen tanssin aluekeskuksen Tanssikummi®-toiminnassa ja osassa kansalaisopistojen toteuttamaa kulttuurihyvinvointityötä hyvinvointialueilla. Myös Kulttuurikorjaamon Kuku-toiminta Keski-Pohjanmaalla (Hagnäs, 2023) toteutti tätä muotoa.

Kolmas tapa on työskennellä apurahojen ja avustusten turvin. Rahoitusta ovat myöntäneet muun muassa Taiteen edistämiskeskus (osallisuuden ja kulttuurihyvinvoinnin avustukset) ja Suomen kulttuurirahasto (Taidetta kaikille -apurahat). Cuporen selvityksen mukaan myös osa hyvinvointialueista on tukenut kulttuurihyvinvointitoimintaa järjestöavustuksin (Ruokolainen & Kautio, 2025, s. 29). Järjestöavustukset ovat kuitenkin melko sirpalemaisista ja summiltaan pieniä. Esi-

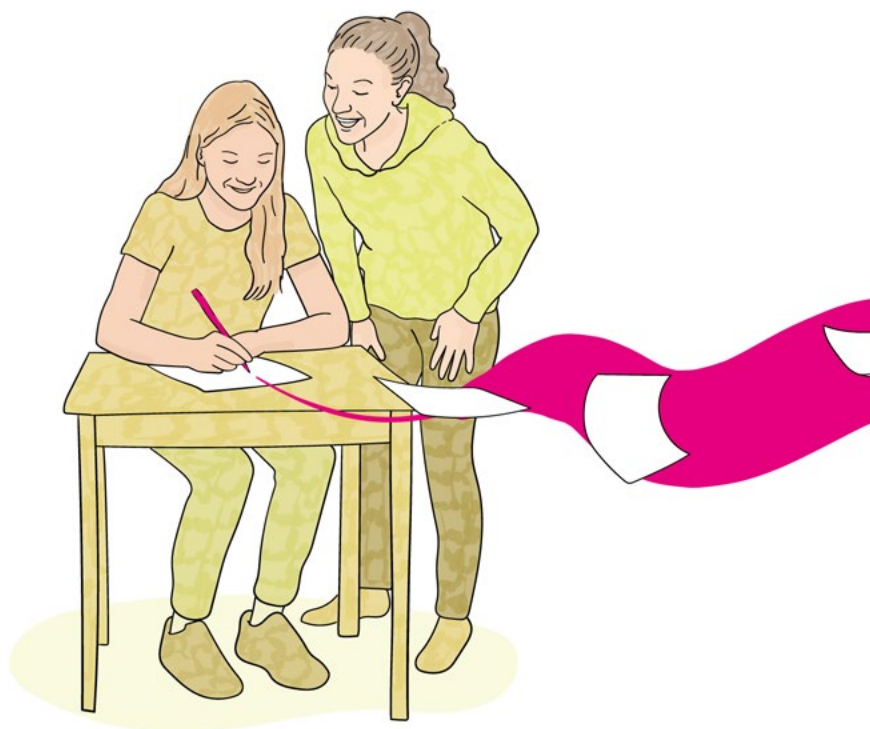
merkiksi Pohjois-Karjalan hyvinvointialue Siun sote myönsi vuonna 2025 kulttuurihyvinvointihankkeisiin toistakymmentä avustusta, joiden summat vaihtelivat muutamasta sadasta tuhansiin euroihin (Siun sote, 2025).

Cuporen selvityksen vastauksissa esitettiin, että järjestöavustuksia tulisi kehittää siten, että osa niistä korvamerkitään kulttuurihyvinvointitoimijoille. Lisäksi toivottiin sote-yksiköihin itsehallinnoitavia ruohonjuuritason kulttuuribudjetteja. (Ruokolainen & Kautio, 2025, s. 32.)

Rakenteet ja tuki taiteilijan työssä – suojaava sähkövaippa

Vaikka yhteistyö on monin paikoin vahvistunut ja taiteilijoiden työ hyvinvointialueilla yleistynyt, toiminnassa on edelleen kehitettävää. Hankkeiden lyhytkestoisuus, koordinaation hajanaisuus, hallinnon monimutkaisuus ja epäselvät roolit voivat ajoittain haastaa taiteilijan toimijuutta ja työn jatkuvuutta. Ilman selkeitä rakenteita ja riittävää vuoropuhelua on vaarana, että taide jää irralliseksi eikä pääse juurtumaan osaksi yhteisön arkea.

Taiteilija tarvitsee työnsä tueksi esihenkilöitä ja rakenteita, jotka suojaavat taiteen erityisluonnetta ja vahvistavat sen asemaa osana hyvinvointialueiden arkea. Tuottajat, koordinaattorit ja esihenkilöt huolehtivat puitteista, joissa taide kohtaa tarvitsijan tarkoituksenmukaisesti ja vaikuttavasti – ilman, että se hajoaa byrokratian, kiireen tai väärinymmärrysten keskelle. Toiminnanjohtaja, tutkija Pilvi Kuitu (2024) onkin verrannut taidetta sähköön: se tarvitsee ympärilleen suojavaiipan, joka turvaa sen kulun, suojaa oikosuluilta ja mahdollistaa sen, että taide voi vaikuttaa ympäristöönsä turvallisesti ja tehokkaasti.

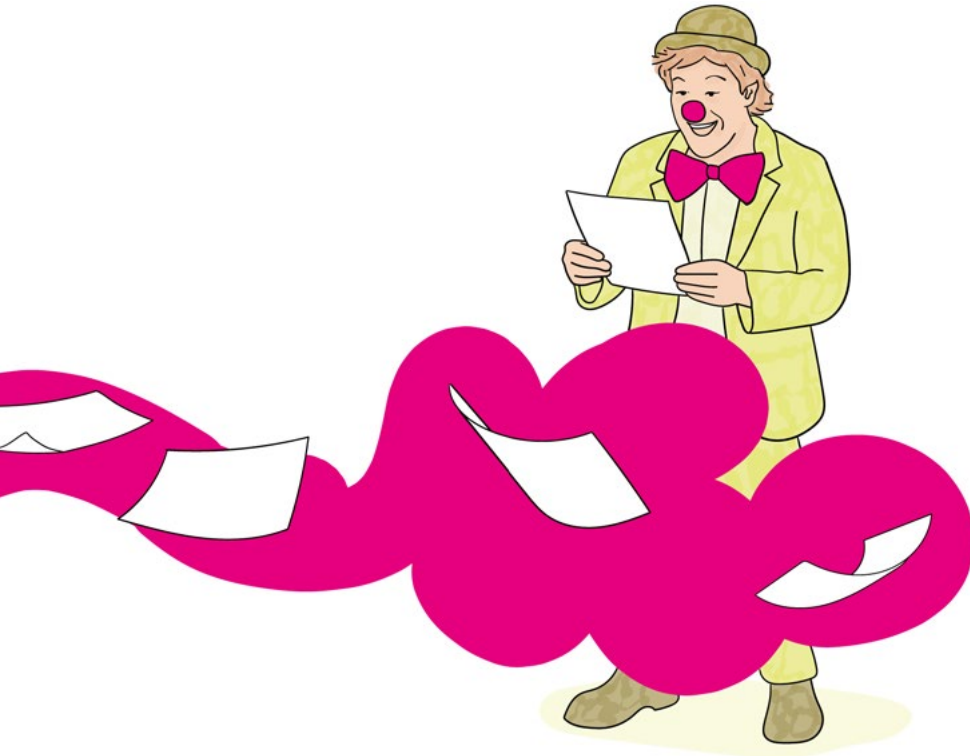
Taiteilijan ammatillisen identiteetin ja työhyvinvoinnin tukeminen on olennainen osa onnistunutta yhteistyötä – samoin kuin mahdollisuus reflektoida omaa roolia moniammatillisessa kontekstissa. Tarvitaan työnohjausta, mentorointia, selkeät sopimuskäytännöt ja riittävät aika- ja palkkaresurssit.

Työterveyslaitoksen (2025) kehittämä Vahvistin-vertaisryhmämalli tarjoaa taide-, kulttuuri- ja tapahtuma-alan ammattilaisille mahdollisuuden vahvistaa omaa työhyvinvointiaan ja ammatillista toimijuuttaan yhteisöllisesti ohjatun reflektiivisen työkentelyn kautta.

Taiteilijan laajat työkentät – kulttuurihyvinvointi yhteisöissä

Taiteilijoiden työkentät ulottuvat kulttuurihyvinvoinnin yhteydessä sosiaali- ja terveyspalveluista moniin muihin yhteisöihin ja elämänvaiheisiin. Tässä tekstissä tarkastellaan näitä ulottuvuuksia. Teksti pohjautuu Taiteen edistämiskeskuksen vuosina 2023 ja 2024 järjestämiin Taiteilijan polut hyvinvointialueelle -työpajoihin, joihin osallistui laajasti taiteen alan ammattilaisia freelance-toimijoista kaupungin ja hyvinvointialueiden työntekijöihin.

Taiteella on merkittävä rooli lapsiperheiden arjen tukemisessa ja hyvinvoinnin vahvistamisessa. Varhaiskasvatuksen yhteydessä taide toimii pedagogisena välineenä ja tarjoaa lapsille tilaa leikkiin, ilmaisuun ja vuorovaikutukseen. Neuvola-yhteistyössä taidetoiminta voi tukea vanhemmuutta ja vahvistaa perheen sisäistä yhteyttä.

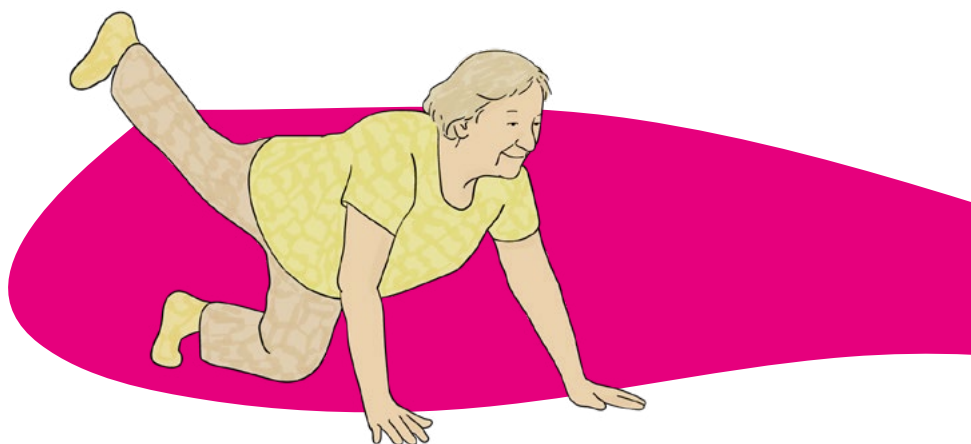
Nuorten ja nuorten aikuisten kanssa taidetta hyödynnetään muun muassa syrjäytymisen ehkäisyssä. Toimintaa on toteutettu esimerkiksi etsivän nuorisotyön ja nuorisojärjestöjen piirissä. Turvalliset, omaehtoiset ja luovat ympäristöt tarjoavat nuorille mahdollisuuksia tulla kuulluksi ja osalliseksi.

Taiteilijat työskentelevät myös sateenkaareissa yhteisöissä, joissa osallistujat voivat olla lapsia, aikuisia tai senioreita. Taide- ja kulttuuritoiminta tukee identiteetin rakentumista ja yhteisöllisyyttä. Lähtökohtana ovat turvallisemman tilan periaatteet, joiden sisällöistä sovitaan yhteisön jäsenten kesken. Monikielisissä ja -kulttuurisissa yhteisöissä taide tarjoaa keinoja kotoutumiseen, kielen oppimiseen ja sosiaalisiin kohtaamiin. Toimintaa on suunnattu esimerkiksi maahan muuttaneille, turvapaikanhakijoille ja pakolaisille.

Omaishoitajien ja heidän läheistensä kanssa toteutettava taidetoiminta tuo arkeen virkistystä ja voimavaroja erityisesti pitkäaikaishoidon ja kuormittavien hoivasuhteiden yhteydessä. Taide voi luoda yhteyksiä ja vahvistaa yhteisöllisyyden kokemusta.

Taiteilijat toimivat tiiviissä yhteistyössä myös paikallisyhteisöjen ja kulttuuritoimijoiden kanssa. Kunnat, kirjastot, yhdistykset ja kulttuurikeskukset tarjoavat alustoja yhteisölliselle taidetoiminnalle. Paikalliset taiteilijat ja taideorganisaatiot ovat keskeisiä kumppaneita kulttuurihyvinvoinnin vahvistamisessa alueilla.

Taiteilijat työskentelevät kulttuurihyvinvoinnin parissa usein tiiviissä yhteistyössä sosiaali-, terveys-, kasvatus- ja nuorisotyön ammattilaisten kanssa. Monialaisuus on työn edellytys ja voima, joka mahdollistaa taiteen vaikuttavuuden yhteiskunnan eri alueilla, kuten Laura Huhtinen-Hildénkin tuo esiin luvussa 4.6.

4.2 Kulttuurihyvinvointipalveluiden laatuksiteristö kulttuurihyvinvointitoiminnan suunnittelun tukena

Venla Korja

Pirkanmaan hyvinvointialue on kehittänyt tutkimustietoon perustuvan kulttuurihyvinvointipalveluiden laatuksiteristön, jota voidaan hyödyntää asiakas- ja asukaslähtöisen kulttuurihyvinvointitoiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa (Kuitu & Korhonen, 2025). Kriteeristö tukee esimerkiksi hyvinvointialueen, kuntien ja kulttuuri- ja taidealan toimijoiden monialaista yhteistyötä.

Laatuksiteristö selkiyttää kulttuurihyvinvoinnin sanastoa ja käsitteistöä sekä vahvistaa kulttuurin ja taiteen vaikutusten tunnistamista väestön hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä. Kriteeristö auttaa luomaan yhteistä ymmärrystä hyvinvointia edistävien tavoitteiden asettamiseen, niiden seurantaan sekä vaikutusten tunnistamiseen. Tämä mahdollistaa kulttuurihyvinvointiin liittyvän tiedolla ohjaamisen ja johtamisen kehittämisen. Samalla luodaan vahvempaa perustaa myös arviointikäytäntöjen kehittämälle. Laatuksiteristö vahvistaa sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten hankintaosaamista ja kulttuurihyvinvointitoimijoiden palveluiden tuotteistamiseen ja myyntiin liittyvää osaamista.

Laatuksiteristön suunnittelussa on hyödynnetty INNATE-viitekehystä, josta voit lukea lisää luvusta 5.1. Kriteeristön laatimiseen osallistui monialainen asiantuntijajoukko sosiaali- ja terveysalalta sekä kulttuuri- ja taidealoilta.

Laatuksiteristö koostuu seuraavista palvelun laadun elementeistä:

1. taiteenajat, sisältö ja menetelmät
2. hyvinvointia ja terveyttä tukevat tavoitteet
3. toimintatavat ja mekanismit
4. ohjaus, vuorovaikutus ja ilmapiiri
5. prosessi, resurssit ja viestintä
6. vastuullisuus ja ammattimaiset toimintatavat
7. arviointi ja raportointi.

4.3 Laatu ikääntyneiden kulttuuripalveluissa

Satu Kokkonieniemi

Laatua on tarkasteltu ikääntyvien kulttuuripalveluissa suhteessa arviointiin, taiteelliseen työhön ja yhdyspinnan yhteistyöhön. Vuonna 2024 ilmestyi uusi ikääntyneiden palveluiden laatusuositus, johon lisättiin uusina teemoina kulttuurihyvinvointi ja mielen hyvinvointi. Laatusuositus perustuu Orpon hallitusohjelmaan, Kansalliseen ikäohjelmaan 2030 ja Tulevaisuuden sosiaali- ja terveystieteiden ohjelmaan. (STM, 2024a.)

Suosituksen taustalla ovat väestön ikääntyminen, palvelutarpeiden kasvu ja hyvinvointialueiden kustannuspaineet. Sen tavoitteena on tukea kuntia ja hyvinvointialueita ennakoinnissa ja palvelujen kehittämisessä. Suositus keskittyy toimintakyvyn ylläpitämiseen, osallisuuden lisäämiseen, asumisratkaisuihin, teknologian hyödyntämiseen sekä ennaltaehkäiseviin palveluihin. (STM, 2024a.)

Suosituksen mukaan palveluita järjestettäessä on tärkeää huomioida iäkkäiden osallisuuden tukeminen, palveluiden vaikuttavuus, henkilöstön työhyvinvointi sekä sosiaalinen, taloudellinen ja ekologinen kestävyys. Näitä on mahdollisuus edistää kulttuurihyvinvointitoiminnan avulla. Suositus esittelee kulttuurihyvinvoinnin toimintamalleja, kuten jo aiemmin mainitut etsivän kulttuurisen vanhus työn sekä valtakunnallisen AILI-verkoston. (STM, 2024a.)

Kevätpäivä

*Mielenkiintoista
antoisaa
erilaista
uutta
kiirusta pitänyt
almanakka on täynnä
ohjelmaa on ollut kun
sammakolla äkehen alla*

*mielenkiintoisia kuvia ja ihmisiä
pilke silmässä
Kotonakin kävittä,
se oli mulle suuri hetki
kahvia mulle keitittä
ja nisuakin tarjottihin
Iloa elämään*

– Anja, Heljä, Irma, Kyllikki, Mauri ja Sirkka 2022

4.4 Taiteilijaresidenssit osana psykiatrista hoitoa ja kuntoutusta

Venja Korja

Seinäjoella toteutettiin kolme taiteilijaresidenssiä osana psykiatrista hoitoa ja kuntoutusta lokakuun 2023 ja maaliskuun 2024 välisenä aikana. Tavoitteena oli tukea toipumista ja hyvinvointia taiteen keinoin. Residenssit järjestettiin M-talossa, jossa toimii muun muassa Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialueen psykiatrian ja riippuvuushoidon palveluita sekä Seinäjoen kaupungin sairaalakoulu ja kirjasto. Tanssitaiteilija Riina Kalmi, kuvataiteilija Ville Hautaluoma sekä äänitaiteilija Sami Silén työskentelivät kuukauden ajan M-talon asiakkaiden, oppilaiden ja henkilökunnan kanssa. Hanke toteutui Etelä-Pohjanmaan kulttuurirahaston rahoituksella, Kulttuurikollektiivi Sillan tuotantona.

Taiteilijaresidenssit muotoutuivat yhteistyössä M-talon toimijoiden kanssa

Residenssien taustalla oli ajatus siitä, että taiteilijoiden työ rikastuttaa hoitoympäristöä ja tuo uudenlaista hyvinvointia M-taloon. Konsepti pohjautui Taiteen edistämiskeskuksen yhteisölähtöisen taiteilijaresidenssin malliin sosiaali- ja terveysalalla (Lapio, 2019). Residenssit suunniteltiin moniammatillisessa yhteistyössä kulttuurialan ja M-talon asiantuntijoiden kanssa.

Taidetoimintaa integroitiin osaksi sairaalakoulun arkea, psykiatrian ryhmätoimintoja, terapiatyötä ja pikkulapsipsykiatrian työhyvinvointia. Tämän lisäksi taiteilijat toteuttivat kaikille avoimia lounastaide-esityksiä M-talon yleisissä tiloissa. Tanssia ja liikettä, ääntä ja musiikkia sekä kuvataidetta yhdistävät taidetapahtumat olivat maksuttomia ja avoimia kaikille, ja ne tavoittivat M-talon asiakkaiden ja henkilökunnan lisäksi myös muita. Residenssi vahvisti, että taide voi toimia merkittävänä voimavarana psykiatrisessa hoitoympäristössä.

Kehollista työskentelyä turvallisessa ympäristössä

Tanssitaiteilija Riina Kalmin liikkeellisissä työpajoissa sairaalakoulussa sekä mielenterveyshoidon ryhmätoiminnoissa vahvistettiin kehotietoisuutta ja ryhmän vuorovaikutusta hengitys-, rentoutus- ja liikeharjoitusten avulla. Lasten ryhmissä painottuivat leikillisuus ja rytmi. Joustavuus ja osallistujien tarpeiden kuunteleminen nousivat työskentelyn keskeisiksi piirteiksi. Erityisesti aikuisten ryhmissä

Vasemalla: Todellisuuden tutkimuskeskuksen Vanhojen tanssit – Elämän juhlat -esitystaidekokonaisuudessa Seinäjoella syntyi sanataidetta ja maalauksia. Kokonaisuus oli osa Hyvinvointi kulttuurista ikäihmisille IKO-hankkeita. Maalauksen kuva taustalla: Pirre Toikkanen

luottamuksen ilmapiiri loi tilaa jakaa myös vaikeita kokemuksia. Osallistujat kuvasivat olonsa rentoutuneen ja stressin launneen kehosta.

Työpajojen lisäksi Kalmi työsti M-talon eri tiloissa omia teoksiaan, joista syntyi videopäiväkirjoja. Kalmin mukaan residenssiyhteistyössä oli tilaa ja avoimuutta taiteelle sellaisenaan. Taidetta arvostettiin, eikä sen tarvinnut täysin ”välineellistyä”, muuttua tai sulautua uuteen ympäristöön. Työskentelytapojen ja yhteistyön muotoutuminen vei aikaa, mutta toi mukanaan arvokkaita oivalluksia. Sekä osallistujien että hoitohenkilöstön palautteissa taidetoiminnalle nähtiin tarvetta. Sitä toivottiin lisää – erityisesti osastoille.

Merkityksellisiä kohtaamisia taiteen äärellä

Kuvataiteilija Ville Hautaluoma toteutti kollektiivimaalauksen, jota varten hän keräsi ajatuksia ja kokemuksia M-talon asiakkailta ja henkilökunnalta. Työstässään teosta M-talossa hän kutsui ohikulkijoita keskustelemaan ja tekemään taidetta kanssaan. Tämä synnytti vilkasta vuorovaikutusta taiteilijan, potilaiden, henkilökunnan ja muiden kävijöiden välille. Moni seurasi maalaamisen etenemistä päivittäin, ja taidekokemuksesta muodostui osa heidän arkeaan. Maalauksen valmistumisprosessi yhdisti talon asiakkaita ja muita toimijoita.

Hautaluoman kuvataidetyöpajoissa pyrittiin vahvistamaan osallistujien onnistumisen ja voimaantumisen kokemuksia. Työpajojen ilmapiiri rohkaisi osallistujia kokeilemaan ja löytämään yhdessä uusia ilmaisutapoja taiteen tekemisessä.

Terapia-asiakkaille Hautaluoma visualisoi heidän tunnetilojaan maalauksiksi. Teokset tukivat itsetuntemuksen vahvistumista ja omien voimavarojen tunnistamista. Asiakkaat kokivat taideteokset merkityksellisiksi – niiden kautta tavoitettiin asioita, joihin pelkän sanallisen työskentelyn keinoin ei ollut päästy. Positiivinen palaute ja asiakkaiden kokemukset, kuten syvempi rentoutuminen ja parempi unenlaatu, korostavat taidetoiminnan myönteisiä vaikutuksia hyvinvointiin.

Kokemusasiantuntijoiden tarinat ääniteokseksi

Äänitaiteilija Sami Silén toteutti *Haavoista taisteluarviksi* -äänitaideteoksen neljän kokemusasiantuntijan elämäntarinoiden pohjalta. Kollaasinomaisissa kohtauksissa korostuvat osallistujien äänet ja persoonallisuudet. Teosta on esitetty kaikille avoimissa tilaisuuksissa, ja se on koettavissa myös verkossa.

Kokemusasiantuntijat ovat Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialueen kouluttamia henkilöitä, joilla on omakohtaista kokemusta mielenterveys- ja/tai riippuvuusongelmasta tai fyysisestä sairaudesta joko potilaana tai läheisen näkökulmasta (Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue, ei pvm.). Hyvinvointialue vastasi projektiin osallistuneiden kokemusasiantuntijoiden palkkioista. Osallistujien mukaan äänitaide tarjosi toimivan tavan kuvata toipumisprosessia ja välittää toivoa toipumisesta.

Reflektointia, palautetta ja näkyväksi tekemistä

Residenssitoimintaa edelsi koulutus, jossa käsiteltiin residenssityöskentelyn keskeisiä käytäntöjä, onnistuneita esimerkkejä sekä taiteilijan työhyvinvointia ja osaamisen sanoittamista. Lisäksi taiteilijoille tarjottiin työnohjausta oman työn reflektoinnin tueksi.

Toiminnasta saatu palaute oli erittäin myönteistä. Sen koettiin lisäävän hyvää mieltä, innostavan itsestä huolehtimiseen, liikkumiseen ja luovuuteen sekä tarjoavan uusia elämyksiä, kauneuden kokemuksia ja onnistumisen tunteita. Palautetta kerättiin sekä henkilökunnalta että tapahtumien osallistujilta. Molemmat ryhmät toivoivat toiminnan jatkuvan ja laajenevan. Residenssin nähtiin tukevan osallisuutta, oppimista, toipumista, itseilmaisua ja rentoutumista.

Meillä on ensimmäiset hienot askeleet. Täällä on upeita taiteilijoita, upeita tapahtumia, ja kokemukset, alkukokemukset vallan loistavia.

Antero Lassila, ylilääkäri, mielenterveys- ja riippuvuushoidon palvelualuejohtaja
(3 / 2025 saakka)

Toimintaa saisi olla lisää, uskon kulttuurin tuomisella mielenterveyskuntoutukseen olevan merkittävä voima potilaiden kuntoutumiseen. Kulttuuri lisää mielihyvää, luovuutta ja toiminnallisuutta, joka on tärkeää kuntoutusprosessissa.

Henkilökunnan edustaja

4.5 Tanssikummi®-palvelua kehittämällä varmuutta yhteistyöhön

Sanna Meska

Läntinen tanssin aluekeskuksen Tanssikummi®-palvelu on tanssitaidelähtöinen kulttuurihyvinvointipalvelu. Palvelun keskiössä on tanssitaiteilijoiden ammattitaidon ydin, kinesteettinen eläytyminen ja kinesteettinen empatia. Artikkeliki käsittelee havaintoja ja huomioita, joita taiteilijan ja taideorganisaation on otettava huomioon taidelähtöisiä palveluja hyvinvointialueille tarjotessaan ja niitä toteuttaessaan. Artikkeliki nostaa esiin Varsinais-Suomen (Varha) sekä Satakunnan hyvinvointialueiden kanssa yhteistyössä tehtyjä havaintoja ja huomioita sekä hyviä käytänteitä. Lisäksi sivutaan Pirkanmaan hyvinvointialueella (Pirha) käynnissä olevaa kulttuurihyvinvoinnin laatukriteeristön laatimista Tanssikummien näkökulmasta.

Tanssikummit työskentelevät erilaisissa yhteisöissä, kuten ympärivuorokautisen asumisen yksiköissä, lastensuojelussa, kouluissa, päiväkodeissa, tapahtumissa ja maahanmuuttajayhteisöissä. Tanssikummi asettuu osaksi yhteisön arkea, jossa Tanssikummin vierailuihin ei tarvitse erikseen valmistautua vaan Tanssikummi löytää arjessa kehollisen kohtaamisen, läsnäolon, liikkumisen ja liikuttamisen hetket. Käytännön työ käsittää päivittäin kuusi tuntia läsnäolotyötä yhteisössä sekä reilun tunnin kirjaamista ja dokumentointia.

Palvelu täyttää kuluvana vuonna 15 vuotta. Sen kehittymistä on arvioitu säännöllisesti. Palvelun kehittymisen avainkohtia ovat olleet ne hetket, joissa on oivallettu palvelun puutteita. Ideana onkin ollut, että jokainen uusi yhteistyö kehittää palvelua askeleen eteenpäin, ja palvelun rakennetta on muokattu asiakkaiden tarpeista lähtien.

Neljä näkökulmaa taidelähtöisen palvelun tuottamiseen

Näkökulmia taidelähtöisen palvelun tuottamiseen hyvinvointialueelle on neljä. Ensimmäinen niistä on tanssitaiteilijan, Tanssikummin. Toisena on palvelun tuottajan, tässä Läntinen tanssin aluekeskuksen, näkökulma, kolmantena vastaanottavan tai tilaavan tahon näkökulma ja neljäntenä kohderyhmän näkökulma. Palvelun tuottaminen ja toteutus vaatii kaikkien tahojen yhteistä ymmärrystä siitä, miten yhteistyö juuri kyseisessä yksikössä tapahtuu.

Taiteilijan, joka toimii Tanssikummina, on tarkasteltava omassa työkokonaisuudessaan sitä, miten ja miksi haluaa kulttuurihyvinvointipalvelussa työllistyä. Jokainen Tanssikummi määrittelee itse sen, minkä kohderyhmän tai -ryhmien kanssa haluaa työskennellä ja mikä määrä Tanssikummin vaativaa läsnäolotyötä on omassa työkokonaisuudessa riittävä määrä. Työskentelyä eri ympäristöissä määrittää usein se, mitä muuta freelancetaiteilijan työkokonaisuudessa on juuri silloin menossa, sekä se, kuinka pitkään työskentelyjaksoon on mahdollista sitoutua.

Tanssikummi löytää arjessa kehollisen kohtaamisen, läsnäolon, liikkumisen ja liikuttamisen hetket. Kuva: Rosa Huuska

Tanssikummitoiminnassa on selkeä raami, jonka sisällä taiteilija toteuttaa omaa kehollista ja taiteellista lähestymistapaansa erilaisten ihmisten kanssa. Taiteilijalta edellytetään näissä ympäristöissä uutta osaamista, muun muassa moniammatillisen yhteistyön taitoja. Vuorovaikutus kohdeyksikön henkilökunnan kanssa on olennainen osa työtä. Vain siten voi ymmärtää, miten taide juuri sinä päivänä ja sillä hetkellä lisää koettua hyvinvointia.

Palvelun tuottajan on pidettävä huolta siitä, että taideorganisaatiolla on riittävät resurssit yhteistyön tekemiseen kaikkien tahojen kanssa. On kuunneltava herkällä korvalla palvelun tilaajaa ja vastaanottajaa, heidän tarpeitaan ja arjen lainalaisuuksia. Tärkein tehtävä on huolehtia riittävästä viestinnästä sekä yhteisen ymmärryksen luomisesta kaikkiin suuntiin ja pitää kokonaisuus kasassa siten, että kaikki tietävät, missä heidän tulee olla ja milloin sekä mitkä ovat kussakin tilanteessa yhdessä sovitut raamit. Palvelun tuottajan erityisosaamista on luoda yhteinen kieli taideorganisaation sekä sosiaali- ja terveystieteiden toimijan välillä.

Kulttuuristen oikeuksien ja taiteen hyvinvointivaikutusten artikulointi sekä toiminnan kuvaaminen konkreettisten esimerkkien avulla on olennainen osa yhteistyötä. Tämä tarkoittaa huolella järjestettyjä aloitus-, väli- ja lopetuspalavereja, palautteen keräämistä säännöllisesti sekä laadun valvontaa. Tätä työtä tekee Vastaava Tanssikummi, joka huolehtii palvelun laadun säilymisestä sekä uusien Tanssikummien perehdyttämisestä.

**Tanssikummi työssään potilaan
vuoteen äärellä.
Kuva: Rosa Huuska**

Hyvinvointialueilla on kirjavia käytäntöjä yhteistyöstä. Varhan alueella yhteistyön onnistumisen edellytyksenä ovat olleet Varhan kulttuuriasiantuntijat, joille yhteistyö esimerkiksi ikäihmisten kulttuurihyvinvointipalveluiden osalta on osoitettu. Satakunnassa puolestaan hanketyö on ollut luomassa rakenteita ja pohjaa kulttuurihyvinvointipalveluiden vastaanottamiselle. On kuitenkin huomioitava, että hanketyön väliaikaisessa luonteessa on suuri riski kertyneen osaamisen menettämislle.

Vastaanottavien yksiköiden näkökulmasta tärkeintä toiminnan onnistumisen kannalta on, että yksiköiden tai osastojen esihenkilöt ovat sitoutuneet kulttuurihyvinvointipalveluiden vastaanottamiseen. Paras lopputulos saavutetaan, kun johtavassa asemassa oleva, esimerkiksi yksikön esihenkilö, on mukana infotilaisuudessa ja aloituspalaverissa, on kyseessä sitten ympärivuorokautinen asuminen, oppilaitos tai muu väliaikainen yhteisö. Näin varmistetaan, että tieto palvelusta päättyy niin yksiköiden henkilökuntakokouksiin, raportteihin kuin kirjaamiskäytänteisiin. Onnistuneessa yhteistyössä yksikkö on esimerkiksi nimennyt vastuhenkilön toiminnalle ja käytännöt on yhdessä sovittu.

Viimeinen ja tärkein näkökulma on kohderyhmän kokemus palvelusta. Toiminnassa todennetaan kohderyhmän kokemusta ja toiminnan vaikuttavuutta päivittäisen kirjaamisen avulla. Tanssikummit pitävät työskentelypäiväkirjaa ja kirjaavat itselleen niitä tärkeitä ja hyviä asioita, joita tanssitaide tässä kontekstissa yksilön hyvinvointiin tuo. Tämän lisäksi kohtaamiset kirjataan potilas- tai asukastietojärjestelmiin, mikäli yhteisössä näitä käytänteitä on. Näin mahdollistuu toiminnan vaikuttavuuden arviointi ihmisen kokonaisyhyvinvointia arvioitaessa. Kaikissa kohteissa kerätään palautetta viiden hymiön asteikon, laadullisen kyselyn sekä avoimien palautteiden avulla. Palvelun ytimessä on kiireettömyys, jolloin kohderyhmän jäsenet voivat kokea arjessaan tanssin tuomaa kulttuurihyvinvointia.

Tanssikummitoimintaa on laajennettu yhteistyössä Pirkanmaan Tanssin Keskuksen kanssa. Pirkanmaalla työn alla olevaa kulttuurihyvinvoinnin laatuksiteristöä on testattu Tampereella Pirhan ikääntyneiden asumisen palveluissa. Kulttuurihyvinvointitoiminnan kehittymisen ja toimintaedellytysten säilyttämisen kannalta yhdenmukaisen kriteeristön auki kirjoittaminen antaa raamit, joihin voidaan niin peilata tulevia palveluita kuin kehittää jo olemassa olevia hyviä käytänteitä, kuten Tanssikummi-toimintaa.

4.6 Luova toiminta ja taidekokemukset hyvinvoinnin ja terveyden edistäjinä

Laura Huhtinen-Hildén

Maailmantilanne ja yhteiskunnalliset haasteet pakottavat katsomaan elämää vahvemmin inhimillisyyden ja myötätunnon läpi. Jotta yhä kasvaviin haasteisiin voidaan löytää ratkaisuja, on kyettävä hyödyntämään luovuutta, eri alojen osaamista ja yhteistyötä yhä paremmin. Tämä koskee myös kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistämistä ja kulttuurihyvinvointityötä sen yhteydessä.

Luovan toiminnan ja taidekokemusten vaikutuksista hyvinvointiin ja terveyteen on vakuuttavaa tutkimusnäyttöä (Fancourt & Finn, 2019), mikä haastaa kehittämään sosiaali- ja terveysalojen käytänteitä lisääntyvää ymmärrystä hyödyntäen. Tutkimustietoa on myös kustannusvaikutuksista (Frontier Economics, 2024): luovuus ja taide eivät ole ihmiselämässä pelkkiä koristeita tai juhlapuheiden täytettä, vaan taidetoiminnan ja kulttuuriharrastusten hyvinvointivaikutukset voivat olla myös kansantaloudellisesti merkittäviä.

Kulttuurihyvinvointityöhön liittyy kuitenkin myös riskejä, jos ammatillinen osaaminen ei vastaa toiminnan vaatimuksiin. Tällaisiksi vaaroiksi on tunnistettu esimerkiksi riittämätön osaaminen ryhmän turvallisuuteen, haavoittuvuuteen ja tarpeisin vastaamisessa (Bungay ym., 2023).

Jotta luovan toiminnan ja taidekokemusten hyvinvointivaikutuksia pystyttäisiin hyödyntämään nykyistä suuremmassa mittakaavassa, tarvitaan 1) kokonaisvaltaista ja tieteen aloja ylittävää ymmärrystä luovuuden ja taiteen merkityksistä ihmisten ja yhteisöjen hyvinvoinnin edistämiseksi, 2) sen myötä hahmottuvaa kuvaa ammatillisista osaamisista kulttuurihyvinvointityössä sekä 3) sosiaali- ja terveysalojen rakenteissa toteutuvia mahdollisuuksia hyödyntää erilaisia ammatillisia osaamisyhdistelmiä kulttuurihyvinvoinnin² edistämiseksi.

Monipuoliset luovuuden tilat ja toimet

Jäsenmän luovuuden merkitystä kahdesta näkökulmasta: ensinnäkin luovuutta vapauttavana tilana ja toiseksi toimintana, jonka ihminen kokee luovaksi

- 2 Suomessa käytetään rinnakkain sekä kapeampaan että laajempaan kulttuurin määrittelmään nojaavaa tapaa määritellä kulttuurihyvinvointi- käsitettä. Tämä johtaa usein sekaannuksiin ja väärinkäsityksiin ja siksi on tärkeä tiedostaa erilaisten käsitteenmäärittelyjen taustoja. Tässä artikkelissa kulttuuri ymmärretään ihmisten jättämien jälkien - kuten luovan toiminnan ja taiteen - lisäksi toimintakulttuureina, arvoina, traditioina ja uskomuksina ja se sisältää myös yhteisöllisen ulottuvuuden (UNESCO, 2001) ja kulttuurihyvinvointi on päämäärä, jonka suunnassa työskennellään (ks. Huhtinen-Hildén, Isola, Berden, Hiltunen & Salonen, 2020). Esimerkkinä kulttuurihyvinvointityön taustalla vaikuttavasta laajemman näkökulman hyödyntämisestä voidaan pitää kulttuurisen vanhustyön määrittelyä, joka on ohjannut kehittämistyötä Suomessa jo pitkään (Huhtinen-Hildén, Puustelli-Pitkänen, Strandman ja Ala-Nikkola 2017, 21).

(Huhtinen-Hildén, 2025). Luovuus näyttäytyy eri ihmisille erilaisena: yhdelle luova ajattelu vaatii luonnossa liikkumista, toiselle luova tila toteutuu taiteellisessa ilmaisussa. Luova toiminta voi liittyä monenlaiseen tekemiseen, kokeamiseen tai ilmaisuun yhdessä musisoinnista ongelmanratkaisuun ja pöydän kattamisesta teatteriesityksen valmistamiseen. Koska kyseessä on ihmisen hyvinvoinnin kannalta tärkeä aihe, onkin syytä pohtia, miten jokaisen olisi mahdollista toteuttaa omaa luovan ilmaisun tarvettaan.

Luovan toiminnan ja taiteen kautta voi saada kontaktia omiin tunteisiinsa, ympäröivään maailmaan ja toisiin ihmisiin tavoilla, jotka eivät muuten olisi mahdollisia. Niiden kautta avautuvat toisenlaiset ulottuvuudet, jotka operoivat mielikuvituksen, luovan ilmaisun ja taiteen kielillä, laajentavat ihmisen kokemusten ja elämäntarinan sanoituksia (Huhtinen-Hildén, 2023; Huhtinen-Hildén & Isola, 2019). Luovuuden ja taiteen kokemukset pääsevät arkiajat- telumme läpi ja koskettavat meitä kokonaisvaltaisesti. Ne voivat muuttaa olemisen ja elämisen tapamme sekä laajentaa vuorovaikutuksen tilaa (Huhtinen-Hildén ym., 2024).

Elämän haasteissa tarvitsemme luovuuden myötä vahvistuvaa resilienssiä, joka auttaa löytämään mahdollisuuksia ja ratkaisuja sekä selviämään vaikeuksissa (Huhtinen-Hildén & Isola, 2019). Taiteen metaforisessa suojassa (Känkänen ym., 2022) ja luovuuden mahdollistamassa joustavassa ajattelussa oma elämäntarina voi asettua erilaiseen asentoon ja sen sisältämät merkitykset, omat voimavarat ja toiminnan mahdollisuudet näyttäytyvät uudessa valossa (Huhtinen-Hildén & Isola, 2019).

Luovuus ja siihen liittyvä yhteisöllinen toiminta vahvistavat myös sosiaalisia ulottuvuuksia. Mielikuvituksen, taidekokemusten ja eläytymisen kautta laajenevat mahdollisuudet eläytyä myös itselle vieraampiin kokemuksiin, minkä myötä maailmaa pystyy hetken aistimaan paremmin myös toisten näkökulmasta (Huhtinen-Hildén, 2023). Empatiakyvyn herkistymisellä on vuorovaikutuksen ja yhteiskunnan haasteissa korvaamaton merkitys.

Tutkimuskirjallisuuden valossa luovuutta voidaan tarkastella jatkumolla, jonka toisessa päässä on suurten taiteilijoiden ja historiaan jääneiden luovien nerojen edustama luovuus (Big-C creativity) ja toisessa päässä jokaisen elämää koskettavat luovuuden ulottuvuudet (little-c/mini-c creativity, everyday creativity), jotka voivat vahvistaa jokaisen ihmisen voimavaroja (ks. Kaufman & Beghetto, 2009; Richards, 2010).

Luovuuden ja taiteen kokemukset pääsevät arkiajat- telumme läpi ja koskettavat meitä kokonaisvaltaisesti.

Luovuuden ja taiteen hyvinvointivaikutusten näkökulmasta on keskeistä pohtia, millaisin keinoin juuri tätä jälkimmäisenä mainittua, yksilöissä ja yhteisöissä olevaa luovaa potentiaalia voidaan tukea esimerkiksi taidetoiminnan ja -harrastamisen mahdollisuuksia lisäämällä. Näillä voimme saada aikaan systemisiä muutoksia – onhan luovuus yhteiskunnan kaikkia ulottuvuuksia koskettava, resilienssiä ja hyvinvointia edistävä voimavara (Huhtinen-Hildén, 2025; CuWeRE, ei pvm).

Turvallinen luova ryhmätoiminta

Taide ja luovuus eivät ole hyvinvointiautomaatteja. Lisäksi ne voivat olla eri syistä ihmisen saavuttamattomissa, vaikka konkreettisia esteitä ei olisikaan. Erityisesti näin voi käydä, kun elämä tuo eteen haasteita ja perspektiivi kaventuu sairauden tai haasteen ympärille (Huhtinen-Hildén ym., 2024; Huhtinen-Hildén & Isola, 2019).

Luovuuden tai taiteen toivottuihin hyvinvointivaikutuksiin liittyvät useimmiten vuorovaikutus ja kokemuksellinen ympäristö (ks. esim. Huhtinen-Hildén ym., 2024). Jotta yhdenvertaiset mahdollisuudet oman luovuuden toteuttamiseen ja taiteen kokemiseen ja harrastamiseen toteutuisivat, tarvitaan konkreettisia toimintamahdollisuuksia, joissa ulkoisten ja fyysisten tekijöiden lisäksi (Juntunen & Kivijärvi,

2019; Kivijärvi & Rautiainen, 2020; Kivijärvi, 2021) tunnistetaan kannattelevan ja turvallista tilaa luovan pedagogiikan merkitys.

Taidetoiminta ja luova ilmaisu koskettavat ihmistä kokonaisvaltaisesti ja tuovat esiin jokaisessa olevaa haavoituvaisuutta. Siksi luovan ryhmätoi-

Luovan ryhmätoiminnan kannattelussa tarvitaan vankkaa sensitiivistä pedagogista ammattitaitoa.

minnan kannattelussa tarvitaan vankkaa sensitiivistä pedagogista ammattitaitoa. Ryhmän taiteellisen ja luovan, toiminnallisen vuorovaikutuksen fasilitointi on pedagoginen tilanne, jonka tavoitteena on avata mahdollisuuksia kokemiselle ja ilmaisulle. Tämä on osallistujalähtöisen, sensitiivisen taidepedagogiikan ydintä: oppiminen laajasti määriteltynä on muutoksen mahdollistamista ja sen osallistujalähtöistä tukemista. Taidepedagogiikan keskiössä ovat silloin turvalliset ilmaisuuden ja oppimisen kokemukset ja ryhmän lämpimän, dialogisen vuorovaikutuksen mahdollistaminen sekä jokaisen osallistujan huomioiminen ja kunnioittaminen.

Ryhmän toimintaa suunnittelevan ohjaajan on syytä pitää ohjaavana ajatuksenaan osallisuuden kokemusten sekä turvallisen tekemisen, kokemisen ja ilmaisuuden mahdollistaminen (Huhtinen-Hildén, 2023, 2024; Huhtinen-Hildén ym., 2024; Huhtinen-Hildén & Pitt, 2018; Niland ym., 2024). Tämä koskee kaikkia ammatinimikkeestä riippumatta. Taide tai luovuus eivät sinällään takaa turvallista osallisuuden kokemusta tai merkityksellisyyden tunnetta, vaan tarvitaan vastuullista, pedagogista kannattelua ja toimintaa, jotta taiteen tekeminen, kokeminen ja luova toiminta ryhmässä vastaa sille asetettuihin hyvinvointitavoitteisiin.

Näkökulmia kulttuurihyvinvointialan ammattitaitoon

Nykyään tuodaan jo kiitettävästi esiin luovuuden ja taiteen myötä avautuvaa hyvinvointipotentiaalia, mutta systemaattisemman kehityksen edellytyksenä on ammatillisen osaamisen nyanssien hahmottaminen. Vain sen myötä syntyvän kokonaiskuvan kautta voidaan rakenteita kehittää edelleen niin, että vaikutuksia hyvinvointiin saadaan mahdollisimman laajasti.

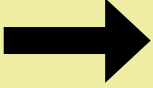
Seuraavalla aukeamalla esitettävä kuvio on syntynyt jatkuvan dialogin ja monen eri vaiheen kautta (Huhtinen-Hildén, 2014, 2021 sekä Huhtinen-Hildén & Isola, 2017 [Isola ym., 2017, 48] pohjalta muokattu). Se havainnollistaa erilaisissa kulttuurihyvinvointityön muodoissa tarvittavaa osaamista erilaisten tarvittavien ammattitaidon osa-alueiden kautta. Olen vuosien varrella nostanut useaan otteeseen esiin kulttuurihyvinvointityön moniammatilliset osaamistarpeet.

Suomessa on loistavat mahdollisuudet rakentaa eri alojen ammattilaisten yhteisvoimin uudenlaista yhteiskunnallista hyvinvointia ja kestävää tulevaisuutta – toisin sanoen edistää kulttuurihyvinvointia – mutta tämä edellyttää erilaisten kulttuurihyvinvointityötä tekevien ammattilaisten tunnistamista sekä monimuotoisten ammatillisten osaamisalueiden hyödyntämistä. Jotta pääsemme tähän, tarvitaan kulttuuri-, taide-, kasvatus-, sosiaali- ja terveysalojen ammattilaisten erilaisen ammattitaidon hahmottamista, dialogista vuorovaikutusta sekä eri tieteidenaloja hyödyntävää ajattelua. (ks. Huhtinen-Hildén, 2014, 2021.)

Luova toiminta sosiaali- ja terveysalojen monialaisissa ympäristöissä

Laura Huhtinen-Hildén

Kuvio koostuu vaak- ja pystyakselin väliin sijoittuvista ympyröistä, joilla hahmotetaan erilaisia luovan toiminnan, ilmaisun ja taiteen kokemisen muotoja sosiaali- ja terveysalojen ympäristöissä.

Vaakasuuralla akselilla kuvataan toiminnan luonnetta: Mitä kauemmas oikealle edetään, sitä vahvempaa on osallistuminen ja osallistujan oma toimijuus. Vaaka-akselin alkupäässä on yleisönä, katsojana tai kokijana oleminen, seuraaminen.

Pystysuuralla akselilla osoitetaan kuviossa toiminnan fokuksen muuttumista taiteen tai luovuuden kokemuksesta kohti osallistujien prosessia ja reflektointia.

Nämä akseleiden muodostamaan kenttään asettuvat ympyrät (luovan toiminnan, ilmaisun ja taiteen kokemisen muodot) ovat akseleiden leikkauspisteistä viistosti oikealle ja ylöspäin edeten seuraavat:

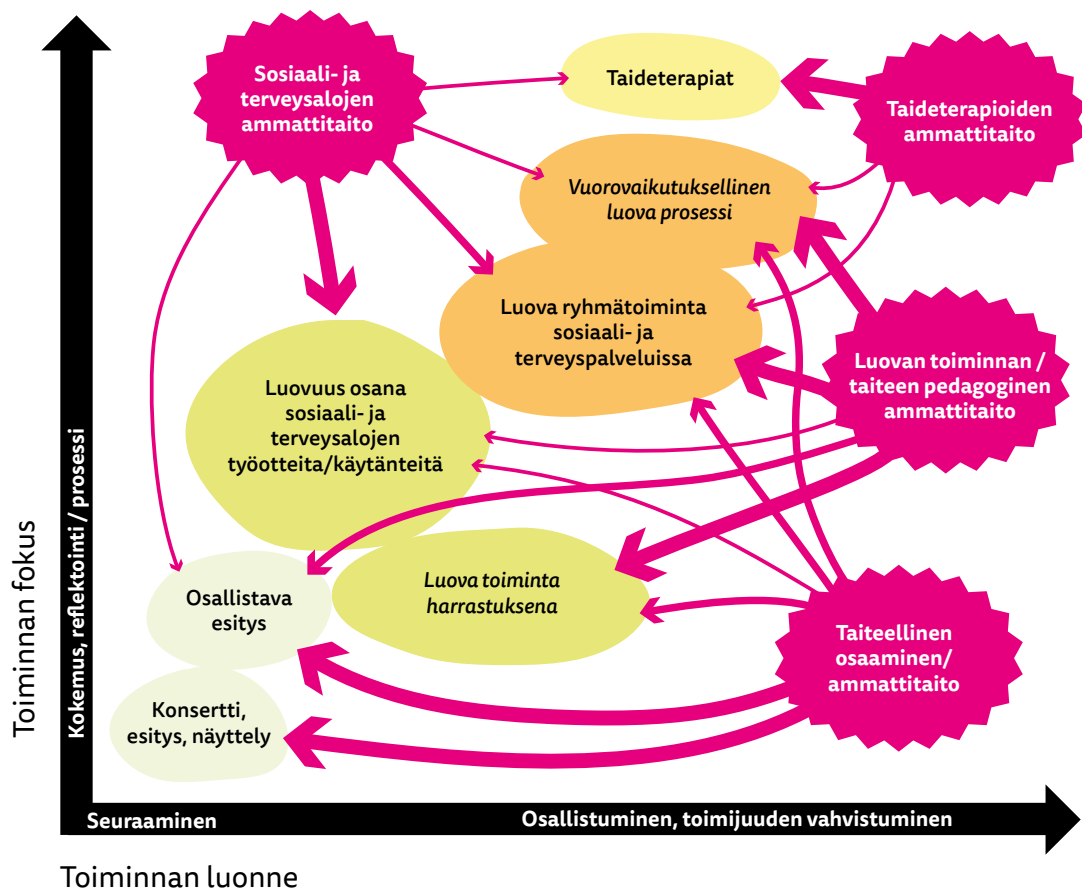
1. Konsertti/esitys/näyttely
2. Osallistava esitys
3. Luovuus osana sosiaali- ja terveysalan työotteita/käytänteitä
4. Luova toiminta harrastuksena
5. Luova ryhmätoiminta sosiaali- ja terveyspalveluissa
6. Vuorovaikutuksellinen luova prosessi
7. Taideterapiat

Kuvion ympyrät asemoituvat toistensa lomaan ja osin päällekkäin, mikä osoittaa, että niiden rajat ovat liukuvia. Ainoastaan taideterapiat-ympyrä on irrallaan muista, koska sillä on selkeästi säädely konteksti ja siinä vaadittava ammattipätevyys.

Luovan toiminnan, ilmaisun ja taiteen äärelle johdattamisessa tarvitaan erilaista ammattitaitoa sen mukaan, millaisesta toiminnasta tai taiteen kokemisen muodosta on kyse. Erilaista ammattitaitoa kuvataan ympyröiden vierelle sijoitetuissa tähdissä.

Tähdissä on nimetty ammattitaidon osa-alueet, ja niistä kulkevat nuolet luovan toiminnan, ilmaisun ja taiteen kokemisen muotoja kuvaaviin ympyröihin (toiminnan muotoihin), joissa kyseistä ammattitaitoa tarvitaan:

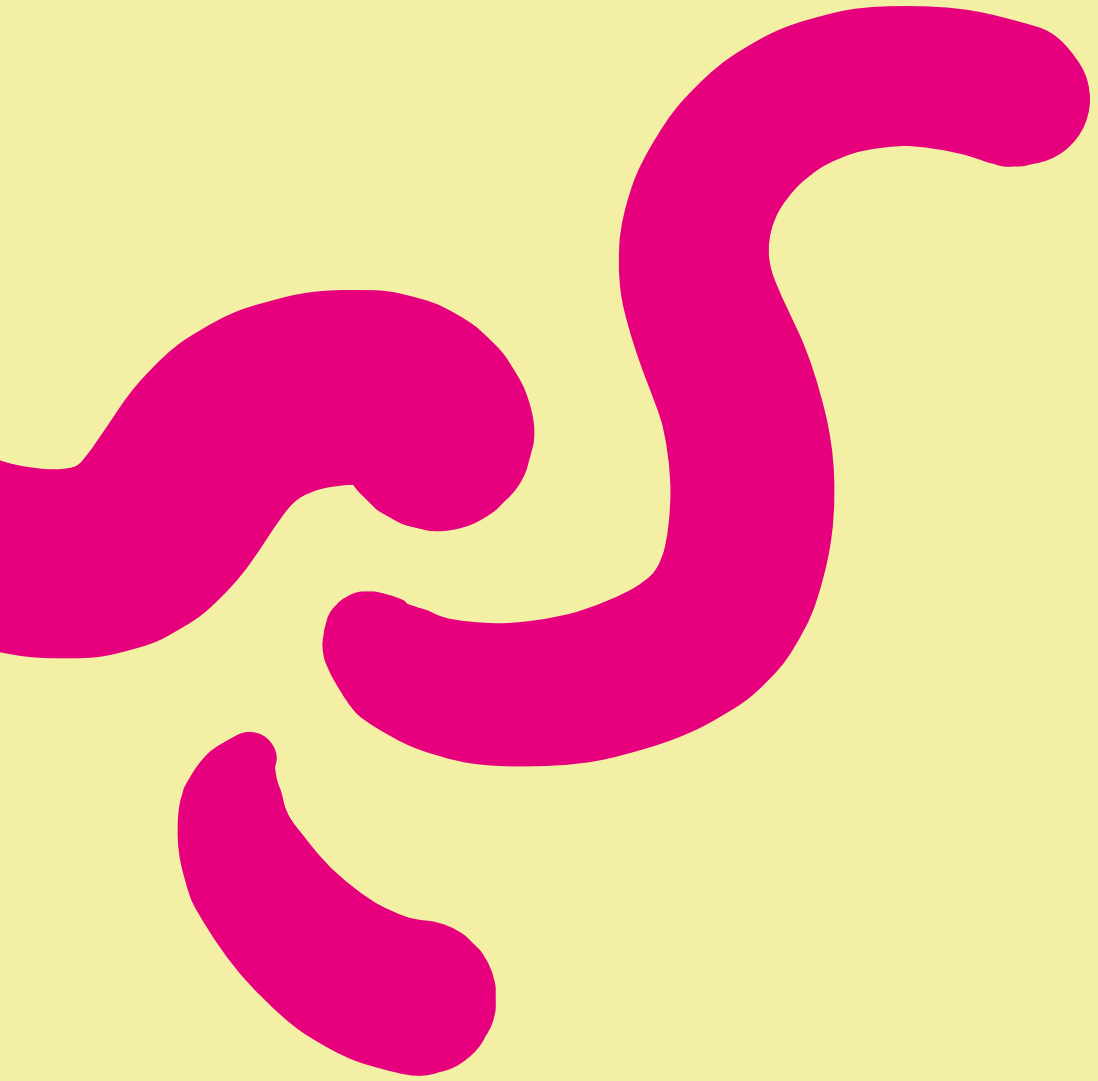
- ★ Taiteellinen osaaminen / ammattitaito
- ★ Sosiaali- ja terveysalan ammattitaito
- ★ Luovan toiminnan/ taiteen pedagoginen ammattitaito
- ★ Taideterapioiden ammattitaito

Näiden nuolien lisäksi kuviossa jokaisesta tähdestä lähtee myös ohuita nuolia osoittamaan sellaista ammattitaitoa, jota ympärissä olevassa toiminnan muodossa lisäksi tarvitaan. Tällaisia ovat esimerkiksi osallistavan esityksen toteuttamisessa hyödynnettävä pedagoginen osaaminen tai vuorovaikutuksellisessa luovassa prosessissa hyödynnettävä sosiaali- ja terveysalan ammatillinen osaaminen.

Yllä olevasta kuviosta ja sitä selittävästä tekstistä on julkaistu aiempi versio (Huhtinen-Hildén, 2021), josta yllä oleva on kehitetty tehden pieniä muutoksia.

Luova toiminta sosiaali- ja terveysalojen monialaisissa ympäristöissä. Muokattu Huhtinen-Hildén, 2014, 2020 sekä Huhtinen-Hildén & Isola, 2017 (Isola ym., 2017) pohjalta.

5

Miten taide
vaikuttaa meihin
ja miten siitä
kerromme?

*Kulttuurihyvinvointitoiminnan
suunnittelusta ja vaikuttavuudesta*

5.1 Hyvinvoinnista ja taiteen vaikutuksista

Katri Leppisaari

Kuluneen vuosikymmenen aikana kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksista on saatu yhä enemmän tutkimusnäyttöä. WHO:n vuonna 2019 julkaisema tutkimuskooste on edelleen viitatuin lähde. Esimerkiksi Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) on tehnyt pitkäjänteistä työtä kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutusten arvioinnin edistämiseksi muun muassa osana Terveyden edistämisen määrärahalta tuettavia hankkeita. Hyvinvointivaikutusten lisäksi huomiota on alettu kiinnittää kulttuurihyvinvointitoiminnan taloudellisiin vaikutuksiin.

Hyvinvointi on sosiaalisesti ja kulttuurisesti sitoutunutta. Hyvinvointia voidaan tarkastella ensinnäkin resurssien näkökulmasta, jolloin keskitytään työhön, asumiseen ja elintasoon liittyviin kysymyksiin. Toisaalta hyvinvointiin voidaan ottaa subjektiivinen näkökulma, jolloin yksilön omat kokemukset korostuvat. Kokonaisvaltaisessa hyvinvointikäsityksessä nämä näkökulmat yhdistyvät. Tällöin huomioidaan, että hyvinvointi koostuu subjektiivisten kokemusten lisäksi ympäröivistä sosiaalisista ja poliittisista olosuhteista sekä kulttuurisista ja taloudellisista resursseista. (Tammela 2023, s. 83, Laitinen, 2017, s. 20.) Hyvinvointia voidaan tarkastella myös elämänlaadun näkökulmasta. Elämänlaatu tarkoittaa yksilön arviota omasta elämästään kulttuuri- ja arvoympäristössä. Se liittyy päämääriin, odotuksiin, arvoihin ja muihin merkitykselliseksi koettuihin asioihin. (mm. Sotkanet, 2025a.)

Yhteiskunnan ja yksilöiden hyvinvointi ovat toisistaan riippuvaisia: Toisaalta kansalaisten hyvinvointi vaikuttaa yhteiskunnan hyvinvointiin. Toisaalta yhteiskunnassa voidaan tehdä valintoja siitä, millaisin keinoin kansalaisten hyvinvointia, esimerkiksi toimintakykyä ja taitoja, pidetään yllä. (Pitkänen ym., 2024, s. 48.) Myöhemmin tässä luvussa avataan ilmiölähtöisen ajattelun avulla, miten eri alojen näkökulmia yhteen tuomalla voidaan löytää kestäviä ratkaisua hyvinvoinnin tukemiseen.

Vaikka valtaosa suomalaisista kokee hyvinvointinsa keskimäärin hyväksi, kasaantuu huono-osaisuus tietyille alueille ja väestöryhmille. Vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa matala koulutustaso ja tulotaso. Kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen kuuluu hyvinvointialueiden vastuulle. Tässä kunnat, järjestöt ja kulttuurikenttä tukevat asiantuntemuksellaan ja auttavat antamalla tietoa palveluistaan palveluohjauksen käyttöön. Vaikka talouden näkökulma korostuu, tulisi hyvinvointialueiden huomioida myös sosiaalinen kestävyys hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä. (Pitkänen ym., 2024, s. 48–49.)

Etenkin hyvinvointialueiden näkökulmasta paine osoittaa palveluiden vaikuttavuutta on suuri: Toisaalta tulisi tunnistaa toiminnan vaikuttavuus yksilöön, toisaalta ympäristöön. Lisäksi tulisi kiinnittää huomiota toiminnan kustannusvaikuttavuuksiin. Erilaisten toimintojen vaikuttavuutta hyvinvointiin voi olla

haastavaa verrata keskenään. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen on kokonaisuus, jossa erilaiset toiminnot tukevat toisiaan. (Lindholm & Tenkula, 2025, s. 9–10.) Pelkästään kulttuurihyvinvointitoiminnassa voidaan tunnistaa erilaisia vaikuttavia tekijöitä. Kulttuurihyvinvointitoiminnan seurannan kehittäminen edellyttää monialaista yhteistyötä.

Tutkimuksesta ja arvioinnista

Kulttuurihyvinvointiin keskittyvää tutkimustyötä tehdään enenevässä määrin muun muassa sosiaalipedagogiikan, taidekasvatuksen, musiikkikasvatuksen ja kansanterveyden aloilla. Tutkimus lisää ymmärrystämme kulttuurihyvinvoinnista ilmiönä ja tarjoaa tietoa toimintamallien ja yhteistyön kehittämiseen. Arvioinnissa puolestaan keskitytään tiettyyn toimintoon tai kokonaisuuteen. Tavoitteena on parantaa suorituksia ja tehokkuutta. Arvioinnin avulla selvitetään, ”kuinka hyvin jokin toimii”. (Jensen, 2020, s. 10.)

Arvioinnin tarve korostuu, kun taide- ja kulttuuritoimintaa järjestetään osana hyvinvointialueen palveluita tai elintapaohjauksesta ohjataan kulttuuri- ja taide-toiminnan pariin. Kulttuurihyvinvoinnin sijaan voidaan tällöin puhua *kulttuurihyvinvointitoiminnasta*, jolla on julkilausuttuja hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen liittyviä tavoitteita (mm. Kippo ym., 2023, s. 9; Koivisto & Tähti, 2024).

Kulttuurihyvinvointitoiminnan arvioinnissa ja mittaamisessa on tutkimusten mukaan kannattavaa keskittyä koettuun hyvinvointiin. Tällöin huomio kiinnitetään kokijan omiin kokemuksiin, kertomuksiin ja tulkintoihin elämästään. Lisäksi tarkastellaan, mitkä ovat ne tekijät, joiden koetaan vaikuttavan juuri omaan hyvinvointiin. (Laitinen, 2017, s. 21; ks. myös Timonen ym., 2022, s. 10.)

Koetun hyvinvoinnin mittareita ja sekä kulttuurihyvinvointitoiminnan vaikuttavuuden että kustannusvaikuttavuuden arviointia on kehitetty myös ArtWell-hankkeessa, jonka havainnoista kirjoitetaan tarkemmin myöhemmin tässä luvussa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kehittämä osallisuusindikaattori puolestaan soveltuu hyödynnettäväksi monenlaisten kohderyhmien kanssa. Esimerkiksi hanketoiminnan osallistujille voidaan teettää alku- ja loppukysely, joiden perustella saadaan tietoa muutoksista osallisuuden kokemuksessa. (Timonen ym., 2022, s. 9.)

Kulttuurihyvinvointitoiminnan ja taiteen vaikutuksista

Kulttuurihyvinvointi koostuu terveyttä ja hyvinvointia edistävästä vaikutuksista, joita esimerkiksi taide- ja kulttuuritoimintaan osallistumisella on yksilölle. Näiden vaikutusten toteutumisen tekevät mahdolliseksi kulttuuripääoma ja -kompetenssi, joita ihminen voi kartuttaa elämänsä aikana. (Kuitu ym., 2024 s. 15.) Se, mihin milloinkin viitataan, kun puhutaan kulttuurista tai taiteesta, vaikuttaa siihen, millaisia vaikutuksia kulttuurihyvinvointitoiminnalla oletetaan olevan. On eri asia tarkastella omatoimisen taide- ja kulttuuriharrastamisen vaikutuksia kuin tavoitteellisen kulttuurihyvinvointitoiminnan, kuten tietylle kohderyhmälle suunnatun taideintervention, vaikutuksia.

Osallisuusindikaattori

Osallisuusindikaattori koostuu kymmenestä väittämästä, jotka koskevat kuuluvuuden tunteita, tekemisten merkityksellisyyttä ja toimintamahdollisuuksia.

Osallisuusindikaattorin pääkysymys on: "Mitä mieltä olet seuraavista väittämistä? Merkitse jokaisen väittämän kohdalla se vaihtoehto, joka kuvaa parhaiten omaa kokemustasi".

Osallisuusindikaattorin väittämät ovat:

1. Tunnen, että päivittäiset tekemiseni ovat merkityksellisiä
2. Saan myönteistä palautetta tekemisistäni
3. Kuulun itselleni tärkeään ryhmään tai yhteisöön
4. Olen tarpeellinen muille ihmisille
5. Pystyn vaikuttamaan oman elämäni kulkuaan
6. Tunnen, että elämälläni on tarkoitus
7. Pystyn tavoittelemaan minulle tärkeitä asioita

8. Saan itse apua silloin, kun sitä todella tarvitsen
9. Koen, että minuun luotetaan
10. Pystyn vaikuttamaan joihinkin elinympäristöni asioihin.

Vastausvaihtoehtoina esitetään 1) täysin eri mieltä, 2) jokseenkin eri mieltä, 3) ei samaa eikä eri mieltä, 4) jokseenkin samaa mieltä, 5) täysin samaa mieltä. Kuhunkin kysymykseen vastataan asteikolla 1–5.

Osallisuusindikaattori lasketaan väittämien pisteistä ja summa muunnetaan asteikolle 0–100. Suurempi pistemäärä tarkoittaa vahvempaa osallisuuden kokemusta. Osallisuuden kokemus voidaan raportoida jatkuvana muuttujana tai käyttää katkaisukohtaa. Erittäin heikon osallisuuden kokemuksen rajaksi on määritetty alle 50 pistettä. Tätä katkaisupistettä käytetään esimerkiksi Sotkanettilastopalvelussa.

Lähde: Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaiseman kuvan pohjalta muokannut Johanna Havimäki.

Kokemukseen taide- tai kulttuuritoimintaan osallistumisesta vaikuttavat osallistujan tai kokijan valmiudet eli mielenkiinto, kokemukset, odotukset ja aiempi tieto aiheesta. Ympäristömme fyysiset ja kulttuuriset tekijät vaikuttavat valmiuksiin ja mahdollisuuksiin ottaa vastaan taidetta tai osallistua taidetoimintaan. (Laitinen, 2017, s. 22; Aholainen ym., 2021, s. 568.) Lisäksi taidelähtöisissä interventioissa taidetoiminnan ohjaajan ammattitaidolla ja kokemuksella on suuri merkitys ryhmätoiminnan luottamuksellisen ilmapiirin syntymiselle (Kuitu ym., 2024 s. 17). Tätä kysymystä käsiteltiin myös edeltävässä luvussa.

Taidekasvatuksella ja taiteen saatavuuden ja saavutettavuuden edistämällä luodaan edellytykset kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksista hyötymiselle myös myöhemmässä elämässä. Kuten luvussa 2 esitimme, taide- ja kulttuurisuhteemme rakentuu lapsuuden taide- ja kulttuurikokemusten myötä, mutta se on muutoksessa läpi elämän. Lisäksi, jos haluamme, että kulttuurihyvinvointitoiminnalla on positiivisia vaikutuksia, kannattaa sitä suunnata kulttuurille avoimille ihmisille, kuten etsivän kulttuurisen vanhustyön mallissa on huomioitu (ks. Selin & Siponkoski, 2023 s. 4).

Kun kulttuurihyvinvointitoiminta etsii paikkaansa sosiaali- ja terveyspalveluissa ja edistämme kulttuurihyvinvoinnin huomioimista osana elintapaohjauksen keinovalikoimaa liikunnan ja ravitsemuksen rinnalla, tarvitaan taipumista välineelliseen ajatteluun. Kuten aiemminkin kirjassa on huomioitu, tätä näkökulmaa on kyseenalaistettu aiheellisesti, sillä taiteen potentiaali tuottaa hyvinvointivaikutuksia ei tyhjenny sen mitattavissa oleviin vaikutuksiin, vaan vaikutusketjut voivat olla monimutkaisia ja aikaa vieviä. (Aholainen ym., 2021, s. 567.)

Ingredients in Arts in Health (INNATE) -viitekehys tunnistaa vaikuttavia tekijöitä, jotka ”käynnistävät terveyden kannalta hyödyllisiä mekanismeja” kulttuuri- ja taideinterventioissa. Lontoon yliopiston Social Biobehavioural Research -tutkimusryhmän kehittämän viitekehysten tavoitteena on parantaa ymmärrystä taiteen vaikutuksista ja tukea taidetta, hyvinvointia ja terveyttä yhdistävän toiminnan suunnittelussa.

INNATE luokittelee tekijät kolmeen kategoriaan:

- projektiin liittyvät tekijät: valittuun taidemuotoon liittyvät tekijät
- ihmisiin liittyvät tekijät: osallistujat, fasilitoijat, vuorovaikutus
- konteksti: tila, esineet, toimintaympäristö.

Tekijät vaikuttavat toisiinsa ja ovat yhteydessä toisiinsa. Osallistujan näkökulmasta ne eivät välttämättä näy erillisinä. INNATE-viitekehystä on hyödynnetty artikkelissa 4.2. esitellyn Pirkanmaan laatukriteeristön suunnittelussa. (Warran ym., 2022; Kuitu & Korhonen, 2025; ks. myös Kuitu ym., 2024 s. 19.)

5.2 Tarpeen tunnistaminen – pohjoismainen hyvinvointi

Isto Turpeinen

Hyvinvointia voi pitää pohjoismaisten demokratioiden vakauden perustana. Akateemikko Erik Allardt (1976a;1976b; 1993) työsti kansainvälisesti arvostettua hyvinvoinnin näkemystä, jonka lähtökohtana olivat Pohjoismaissa vallinneet käsitykset ulkoisista resursseista hyvinvoinnin lähteenä. Toisin sanoen hyvinvoinnin arvioinnissa painotettiin talouden ja bruttokansantuotteen nousun vaikutusta kansalaisten hyvinvointiin.

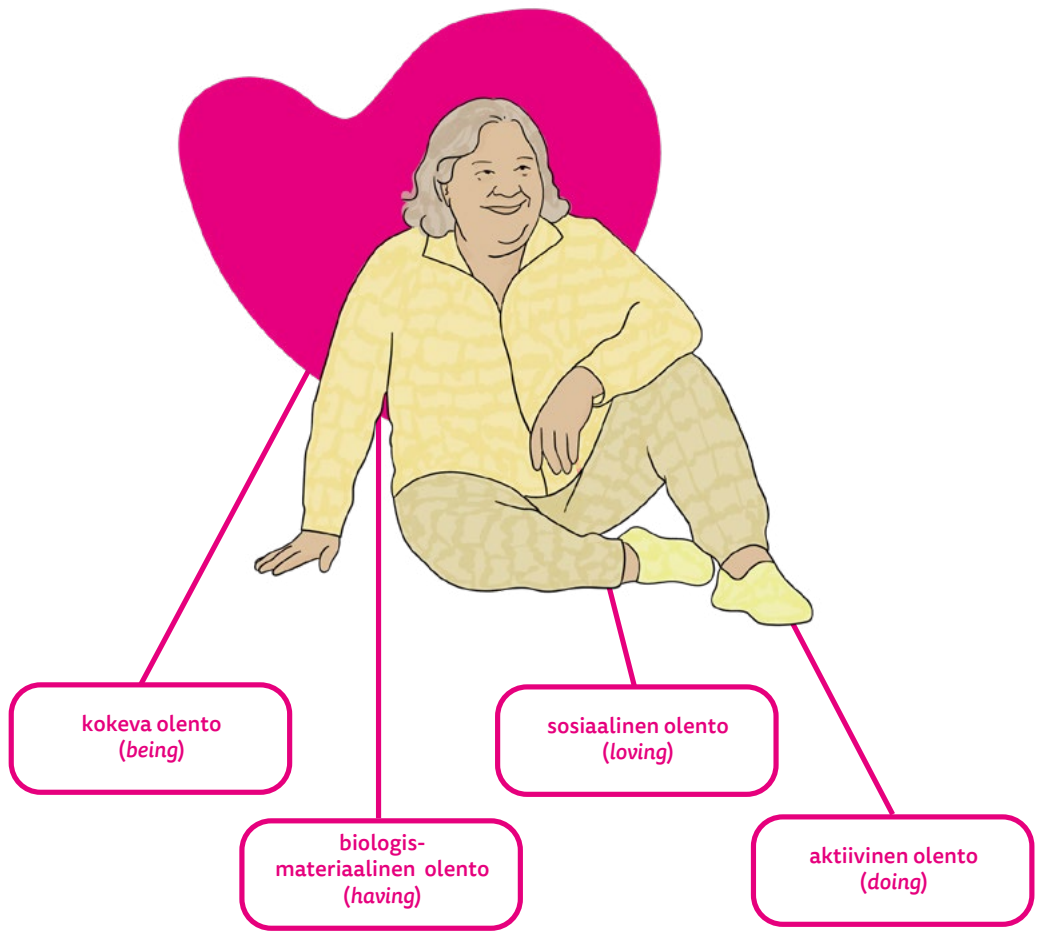
Allardt huomioi resurssien tärkeyden, mutta suhtautui kriittisesti niiden antamaan tietoon. Resursseista nouseva kuvaus hyvinvoinnista on liian kapea verrattuna siihen, mitä hyvinvointi voi pohjimmiltaan olla. Hän oli tyytymätön tutkimusalueen vahvaan materiaalien elinolojen painotukseen, joten hän toi mukaan sosiologisia ja sosiaalipsykologisia virikkeitä.

Hyvinvoinnin ulottuvuuksia Allardtin (1976; 1993) mukaan kuvaa kolmikanta, jossa on tiiviisti ilmaisten materiaallinen, sosiaalinen ja kokemuksellinen ulottuvuus (*Having, Loving, Being*). Materiaaliseen ulottuvuuteen liittyvät asuin- ja työolot sekä toimeentulo. Sosiaalisessa ulottuvuudessa suhteet läheisiin ja sosiaalinen kanssakäyminen ovat tärkeitä ja elämä koetaan merkitykselliseksi. *Being*-ulottuvuuden voi kuvata myös olemisemme tapahtumisen ainutlaatuisuudeksi, kuuluksi tulemiseksi ja toimijuudeksi.

Tämän kolmikannan tulkintoja voidaan kriittisesti arvioiden kuvata hyvinvoinnin ideaaleiksi. Pohtiessamme kulttuurihyvinvointia ja pyrkimyksiä hyvinvoinnin edistämiseen voimme nähdä, että nykykulttuurissa korostuu terveyspuhe. Niinpä kriittinen näkökulma korostaa olemisemme merkityksellisyyttä ja toimijuutta, jotka ovat kulttuurihyvinvoinnin näkökulmasta keskeisiä hyvinvoinnin osatekijöinä. Yksilön kokemus omasta hyvinvoinnista kytkeytyy toimijuuteen esimerkiksi taiteen ja kulttuuriaktiiviteettien piirissä.

Tästä jatkaen ja Frank Martelan (2022) Allardt-kritiikkiä seuraten, voimme palata hyvinvoinnin osatekijöihin. Ihminen (pohjoismainen) on, kuten Allardt asian hahmottaa, kokeva olento (*being*), biologismateriaalinen olento (*having*) ja sosiaalinen olento (*loving*). Martelan (emt.) mukaan meidän on huomioitava myös kansalaisen toimijuus eli ihminen on edellisten lisäksi aktiivinen olento (*doing*).

Kolmikannasta on muodostunut uusi neljän osa-alueen versio, jonka avulla voidaan hahmottaa hyvinvoinnin ja kansalaisena olemisen välistä yhteyttä. Tämä yleistyksen sisältää sekä subjektiivisia että objektiivisia mittareita. Martelan (2022)

mukaan näistä lähtien tulisi voida rakentaa kattavaa hyvinvoinnin mittaamisen perustaa päätöksenteon tueksi. Kuten tässä teoksessa aikaisemmin on todettu, on olennaista ottaa huomioon myös kestävyiden näkökulma ja sosiaalinen kestävyys osana muuttuvaa yhteiskuntaa.

Tärkeät teemat vs. mittarit

Hyvinvointimallien heikkoutena on, erityisesti kulttuurihyvinvoinnin näkökulmasta, että ne on rakennettu tärkeiksi nähdystä teemoista. Esimerkiksi terveyspuheen ja talouden näkökulman painottuessa väitetään, että hyvinvointimallit ovat ilman vahvaa teoriapohjaa. Tähän heikkouteen viitataan usein hanketoiminnan arvioinnissa ja kun pohditaan kulttuurihyvinvoinnin edistämistyön esteitä ja hidasta etenemistä. 2000-luvulla tietopohja on tästä huolimatta vankistunut ja kulttuurihyvinvointiin kohdennetut toimenpiteet sekä ohjaus lisääntyneet merkittävästi (ks. artikkeli 1.1.).

Viranomaisyhteistoiminnassa, esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriön sekä sosiaali- ja terveysministeriön yhteistoimintaryhmissä (Taiku 1, 2, 3 ja 4), on ollut

yhteisymmärrystä taiteen ja kulttuurin tutkitusta vaikuttavuudesta hyvinvointiin. Siitä huolimatta ymmärryksen laajentuminen ja vaikuttavuuden tunnustaminen monella hyvinvoinnin edistämisen ja päätöksenteon tasolla indikaattoreiden kohdentamisen tärkeydestä ja keskinäisistä suhteista on jäänyt puuttumaan.

Kulttuurihyvinvointitoiminnan kannalta olisi tärkeää enenevässä määrin tunnistaa, että hyvinvoinnin edistäminen ja mittaaminen perustuu selkeään ja tutkituun näkemykseen siitä, mitä hyvinvointi on ja mistä osatekijöistä se koostuu.

Kulttuurihyvinvoinnin näkökulmasta pelkkää elintasoja, esimerkiksi bruttokansantuotetta, katsova lähtökohta ei ole riittävä. Ihmisen kannalta elintason lisäksi on huomioitava elämisen laadulliset näkökulmat, elämänlaatu. Allardt-tutkimuksen, professori Juha Saaren tutkimusryhmän (TAU) mukaan aineellisen hyvinvoinnin lisääntyminen ei ole automaattisesti parantanut sosiaalista hyvinvointia (Uusitalo ym., 2022). Toisaalta tutkimuksesta ei ilmennyt, mitä aineellisen hyvinvoinnin nousu on koetulle hyvinvoinnille tehnyt. Muutokset eivät ole yksiselitteisiä. Lisääntynyt tavarakeskeisyys on saattanut myös vähentää koettua hyvinvointia. Toisaalta on havaittu, että lisääntyneeseen aineelliseen hyvinvointiin totutaan eikä se välttämättä lisää koettua hyvinvointia pitkään, kun elintason noususta tulee arkista.

Hyvinvoinnin tutkimus kohtaa vaikeasti ratkaistavia ongelmia (Uusitalo & Simpura, 2020), jolloin pohdimme, onko hyvinvointi ollenkaan objektiivisesti arvioitavissa. ”Voidaanko hyvää elämää tutkia riippumatta ihmisen omista arvioista?” (emt.). Allardt tarttui pitkällä urallaan ja tutkimuksillaan hyvinvointitutkimuksen moninaiisiin ja vaikeasti ratkaistaviin ongelmiin. Ne ovat yhä ajankohtaisia. Vastauksia etsitään ja löydetään enenevässä määrin koetun hyvinvoinnin näkökulmasta ja korostetaan hyvinvoinnin monipuolista tarkastelua (ks. esim. ArtWell).

Olemisen mielekkyys ja toimijuus vapautena

Palataan lopuksi vielä olemiseen, tai kuten Allardt kuvasi, hyvinvoinnin *Being*-ulottuvuuden äärelle. Allardt pitää tätä ulottuvuutta tärkeänä juuri itsen toteutumisen kannalta, jonka kääntöpuolena on vieraantuminen (ks. Uusitalo & Simpura, 2020). Tästä avautuu väyliä pohdinnoille. Esimerkiksi Hannah Arendtin (1958/2017) mukaan vapaus on toimijuutta, oman äänen kuulluksi saamista toimimalla. Tuula Helne ja Tuuli Hirvilammi (Hirvilammi & Helne 2014; Helne & Hirvilammi 2021) taas näkevät välttämättömäksi erottaa *being*- ja *doing*-ulottuvuudet toisistaan (ks. myös Martela, 2022).

Ihmisenä olemisen (*being*) tässä edellä erotellussa muodossa on yleisimmillä tasoilla olemista, jota voidaan pohtia eksistentiaalisena tai fenomenologisena ilmiönä (vrt. Heidegger, 2000), jolloin suomalaista elämismailmaa voidaan tarkastella muun muassa Lauri Rauhalan (2014) ja Juha Varton (2008) ajattelun valossa. *Doing*-ulottuvuus näkee ihmisen aktiivisena toimijana, jolloin kulttuurihyvinvoinnin näkökulmasta pohdimme esimerkiksi lasten ja nuorten kehkeytyvää

On selvittävä objektiivisten mittareiden ohella, mikä ihmiselämässä on arvokasta ja itseisarvoista.

toimijuutta yhteiskunnan näkyvänä osana tai joidenkin ihmisryhmien oikeutta elämänarvoiseen ja merkitykselliseen toimintaan. Näiden jatkumona nähdään tuo edellä mainittu vapauden näkökulma, autonomia sekä toisaalta kykenevyys toimia itse tai ohjattuna.

Hyvinvoinnin tunnistaminen on viheliäinen tehtävä. On selvittävä objektiivisten mittareiden ohella, mikä ihmiselämässä on arvokasta ja itseisarvoista. Martelan (2022) mukaan yhteiskunnallisesti seurattavana asiana lopulta edes *having–loving–doing–being* ei riitä, koska se on hyvinvointiteoriana yksilökeskeinen ja nykyhetkeä korostava. Meillä on nähtävillä sosiaalisen kestävyuden osalta velkaantumista (ks. Kestävyyspaneeli, 2024), ja toimenpiteitä varten tarvitsemme tietoa tapahtuvista, yhä nopeutuvista muutoksista, jotka ovat keskinäisriippuvaisia. Kysymykseen tulee yhteiskuntajärjestelmän mukautumisen, kuten talousmuutosten toimivuuden ja päätöksenteon vaikuttavuuden, seuranta. Lopuksi ei tule unohtaa myöskään luonnonympäristön tilan kehitystä, josta osaltaan myös Allardt (1993) oli huolissaan.

5.3 Tarpeista ilmiöihin – kulttuurihyvinvointi ja ihmislähtöinen kehittäminen

Heli Kauhanen ja Susanna Leimio

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä, liiketoimintaa ja palvelumuotoilua yhdistää niiden tarve ymmärtää ihmistä, asukasta, asiakasta, käyttäjää ja kohderyhmiä. Tässä työssä onnistuminen edellyttää tarkkaa ja syvällistä asiakasymmärrystä, jossa sukellaan syvemmälle yksilöllisiin tarpeisiimme ja todellisuuteen, jossa elämme. Kun siirrymme yksittäisistä asiakkaista, palveluista ja ratkaisuista laajempien kokonaisuuksien tarkasteluun, lähestymme ilmiölähtöistä ajattelua. Ilmiölähtöinen ajattelu tarjoaa uusia tapoja nähdä ja auttaa ratkaisemaan yhteiskunnallisia haasteita. Ymmärtämällä ilmiöitä ja niiden taustalla vaikuttavia juurisyytä sekä niiden välisiä yhteyksiä, kuten turvallisuustilanteen muutoksia, ilmastonmuutoksen vaikutuksia tai yhteiskunnallista polarisaatiota, voimme suunnitella vaikuttavampia ja kestävämpiä toimintamalleja.

Hyvinvointi on yhteydessä ympäristöön

Suhteemme elin- ja toimintaympäristöön on aktiivinen, ja asetamme toiminnallemme tavoitteita ja päämääriä omista lähtökohdistamme käsin (Deci & Ryan, 2000). Tarvitsemme toisia ihmisiä, vuorovaikutusta ja kuulumista yhteisöön. Lisäksi meillä on fyysisiä perustarpeita. (Allardt, 1976.) Fyysisten ja sosiaalisten perustarpeiden tyydyttyminen on yhteydessä siihen, miten hyvin toimimme elämässä, ja toisaalta yleisemmin siihen, miten myönteiseksi koemme elämäme (Martela, 2024).

Kytkeydymme ympäristöihimme monin eri tavoin. Fyysisten, sosiaalisten ja toiminnallisten perustarpeiden täyttymistä tukevat oman toimintamme lisäksi perhe ja muut läheiset, työpaikka, naapurusto sekä yhteiskunta ja sen toimijat palveluineen. Elin- ja toimintaympäristöllä on toisin sanoen keskeinen rooli koetun hyvinvoinnin mahdollistamisessa, siinä, miten merkityksellistä elämäme on, millaisia positiivisia ja negatiivisia tunteita se herättää ja miten tyytyväisiä olemme siihen kokonaisuutena. (Martela, 2024.)

Isossa-Britanniassa tehty laaja tutkimus osoittaa merkitykselliseksi koetun elämän liittymisen sosiaaliseen osallistumiseen, kuten vapaaehtoistoimintaan, kulttuuritoimintaan ja yhteisön toimintaan. Tutkimustulos viittaa siihen, että elämän merkityksellisyyden kokemus edistää hyvinvointia ja ihmisen kukoistusta vanhemmalla iällä. (Steptoe & Fancourt, 2019.)

Hyvinvointivaltion rakentamisen jälkeisessä ajassa taiteen, taidekasvatuksen ja kulttuurin merkitys on monitasoinen. Ne eivät enää näydytään ainoastaan sivistysta edistävinä tekijöinä, vaan niillä on yhä vahvempi rooli hyvinvoinnin ja yhteiskunnallisen osallisuuden tukemisessa. Tällaiset investoinnit toimivat myös osana ennaltaehkäisevää sosiaali- ja terveystaloutta vahvistaen ihmisten mielenterveyttä, yhteisöllisyyttä ja elämänlaatua. (Koivisto ym., 2020.)

Kohde- ja tarvelähtöisen kulttuurihyvinvointitoiminnan kehittäminen

Tarvelähtöinen toiminnan suunnittelu ja toiminta tarkoittaa sitä, että lähtökohtana ovat kohderyhmän tai yksilöiden todelliset tarpeet, eivät toiminnan toteuttajan tai organisaation omat tavoitteet, oletukset tai valmiit ratkaisut. Tarvelähtöinen ja vaikuttava kulttuurihyvinvointitoiminta perustuu riittävään asiakasymmärrykseen ja vaatii kohderyhmän arvojen, motivaation ja esteiden ymmärrystä. (Aran-tola ym., 2009.)

Asiakasymmärrykseen kuuluu asiakkaan tarpeiden, toiveiden, unelmien, tavoitteiden, kokemusten ja elämäntilanteen huomioiminen. Palvelut ja viestintä räätälöidään näiden perusteella. Asiakasymmärrystä voidaan lisätä kyselyillä, haastatteluilla ja havainnoinnin avulla sekä palvelumuotoilun ja osallistavan arvioinnin keinoin. Asiakasymmärrys on myös kaupallisesti menestyvän liiketoiminnan ydinasioita.

Vaikuttava ja kohderyhmän tarpeisiin vastaava kehittämistoiminta kannattaa suunnata riittävän pienelle kohdejoukolle, sillä yleistäminen usein heikentää palvelun vaikuttavuutta (Löytänä & Korteso, 2011). Esimerkiksi nuorisopalvelun asiakkaat ovat heterogeeninen joukko erilaisia nuoria ihmisiä kokemuksineen, näkemyksineen ja tarpeineen, ja siksi yleensä nuorten kanssa tarvitaan monenlaisia toimia.

Suunnittelussa lähdetään liikkeelle tavoitteiden asettamisesta. Kohderyhmän tarpeet huomioivalle ja sen mukaan ottavalle toiminnalle asetettujen tavoitteiden tulee olla konkreettisia, jotta niiden saavuttamista pystytään arvioimaan. Selkeät tavoitteet kertovat, mitä toiminnalla tavoitellaan ja toisaalta mikä on muuttunut, kun toiminta päättyy. Kun tavoitteet on asetettu, pohditaan, millä tavalla ja min-kälaisin keinoin tavoitteet ovat saavutettavissa.

Empaattisessa suunnittelussa ei keskitytä vain palvelun toimivuuteen, vaan myös siihen, miltä palvelu tuntuu käyttäjästään ja millaisia tunteita ja merkityksiä se herättää. Onnistuneessa tilanteessa empatia toimii sillanrakentajana suunnittelijan ja käyttäjän välillä, mahdollistaen aidosti kohderyhmän elämäntilanteeseen sopivat ratkaisut. (Miettinen, 2011.)

Arvopohjaisen suunnittelun lähtökoh-tana on tuotteen asiakkaalle tuottama arvo eivätkä niinkään sen tuotantokus-tannukset tai muut perinteiset tehokkuuteen tai kaupallisuuteen perustuvat mittarit. Tavoitteena on ymmärtää, mitä asiakas kokee arvokkaaksi ja merkitykselliseksi, ja suunnitella ratkaisuja, jotka maksimoivat tämän arvon. Menetelmä korostaa asiakkaan kokemusta ja tilan-nesidonnaisuutta. Suunnittelua ohjaavat näin eettiset ja moraaliset lähtökohdat. (Friedman ym., 2006.)

Tarvelähtöisessä toiminnassa kulttuuri- sekä sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten yhteistyö mahdollistaa eri näkökulmien huomioimisen ja yhteisten tavoitteiden asettamisen. Taiteilija tuo suunnitteluprosessiin uudenlaisia tapoja lähestyä hoivaa, vuorovaikutusta ja osallisuutta. Sosiaali- ja terveysalan ammattilainen puolestaan tuntee kohderyhmän erityistarpeet ja toimintaympäristön. Parhaimmillaan yhteisymmärrys ihmisen kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista vahvistuu. Vuoropuhelu voi synnyttää uusia toimintamalleja, joissa taiteen vaikutukset saadaan osaksi arjen palveluita ja rakenteita.

Asiakaskokemuksen arviointi ja analysointi toiminnan päättymisen jälkeen ja mahdollisuuksien mukaan myös sen aikana on keskeinen osa kohderyhmälähtöistä kehittämistä. Toiminnassa mukana olleiden kokemuksia voidaan kerätä ja arvioida useilla eri laadullisilla ja määrällisillä menetelmillä. Toiminnasta saatua palautetta seurataan systemaattisesti, ja sen avulla arvioidaan, onko asetetut tavoitteet saavutettu. Arviointi tukee palvelujen jatkuvaa kehittämistä ja parantamista. (THL, 2024c.)

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen, liiketoiminnan sekä niitä yhdistävien palveluiden räätälöinti kohderyhmän mukaan vahvistaa asiakkaan toimijuutta ja kokemusta nähdäksi ja kuulluksi tulemisesta. Se myös edistää yhdenvertaista osallistumista sekä parantaa asiakastyytyvää osallisuutta.

Asiakasymmärrykseen kuuluu asiakkaan tarpeiden, toiveiden, unelmien, tavoitteiden, kokemusten ja elämäntilanteen huomioiminen.

Sosiokulttuurinen innostamisen kannustaa aktiiviseen toimijuuteen

Sosiokulttuurinen innostaminen on kasvatuksellista toimintaa, joka tukee osallistujien henkilökohtaisia kasvuprosesseja, itseilmaisua ja vuorovaikutusta. Se auttaa tunnistamaan hyvinvoinnin esteitä ja toimintaa rajoittavia tekijöitä. Sosiokulttuurinen innostaminen houkuttelee esiin ihmisissä piilevää luovuutta erilaisten kulttuuristen ja toiminnallisten menetelmien, kuten omaehtoisen luovan toiminnan, kulttuurista nauttimisen ja arjen ilmiöiden tutkimisen, avulla. (Kurki, 2000; Nivala & Rynänen, 2019, s. 205–208.)

Innostamisen ideologia korostaa ihmisen roolia oman elämänsä aktiivisena toimijana: subjektina, jolla on kykyjä, tahtoa ja mahdollisuuksia tehdä valintoja ja tekoja omassa elämässään (Nivala & Rynänen, 2024, s. 119–128). Sosiokulttuurinen innostaminen herättelee, herkistää ja motivoi toimimaan lisäämällä osallisuutta, dialogisuutta ja luovuutta sekä vahvistamalla sitoutumista toimintaan. Toimintana se on keino tai väline taistella taloudellista ja kulttuurista syrjäytymistä vastaan. (Kurki, 2000.)

Sosiokulttuurinen innostaminen voidaan jakaa toimintoihin, jotka tähtäävät sopeuttamiseen, ja toimintoihin, jotka tähtäävät muuttamiseen, eli niin sanotusti innostamisen kylmään ja kuumaan maailmaan (Gillet, 1995; Kurki, 2000). ”Kuumen maailman” toiminta pyrkii ihmisen elämänlaadun parantumiseen ja muutoksiin yksilön sosiaalisessa todellisuudessa. ”Kylmän maailman” tekeminen jää yleensä puuhastelun ja aktiviteettien tasolle sekä tekniikoiden oppimiseen ja omaksumiseen. (Nivala & Rynänen, 2023, 205–208.) ”Kuumassa maailmassa” osallistujat ovat subjekteja, toiminta syntyy vuorovaikutuksessa ja toiminta tähtää muutokseen. ”Kylmässä maailmassa” osallistujat ovat työn kohteita, toiminta on säädeltyä ja ennalta sovittua ja toiminta tavoittelee sopeutumista vallitseviin olosuhteisiin. (Gillet, 1995; Kurki, 2000.)

Sosiaalisen, kasvatuksellisen ja kulttuurisen toiminnan yhdistäminen tarjoaa mahdollisuuden viihdettä syvällisempään vuorovaikutukseen ja aktiivisuuteen paremman tulevaisuuden tavoittamiseksi. Innostaminen auttaa tunnistamaan muutoksen tarpeita ja epäkohtia sekä löytämään tarvelähtöisiä toiminnan tapoja. Lisäksi se mahdollistaa voimaantumisen ja vastuunottamisen omasta elämästä ja sen kehittämisestä.

Esimerkiksi sosiaalinen teatteri- ja tanssitaide voi vahvistaa nuorten mielenterveystaitoja (Hallas, 2023). Osallistava teatteri puolestaan tarjoaa esimerkin siitä, miten dialogisuus ja taide voivat tukea maahanmuuttoon ja kulttuurien kohtaamiseen liittyvien kokemusten ja tunteiden käsittelyssä sekä demokratian vahvistamisessa (Nortio ym., 2023).

Ilmiöt ja niiden juurisyyt pintaa syvemältä

Ilmiöt ovat havaittavia tapahtumia, asioita tai kokonaisuuksia, joita voidaan tarkastella eri näkökulmista. Ilmiöt eivät yleensä viittaa pelkkiin yksittäisiin asioihin, ja niiden todellinen merkitys avautuu vasta kun opimme tunnistamaan ne osana suurempia kokonaisuuksia yksittäisten osien sijaan. Esimerkki yhteiskunnallisesta ilmiöstä on nuorten mielenterveysongelmien lisääntyminen. Ilmiö heijastaa muutoksia muun muassa arjessa ja turvallisuudessa, digitaalisessa kuormituksessa ja sosiaalisissa suhteissa.

Kulttuuri- ja taidelähtöisillä menetelmillä voidaan vastata merkittäviin yhteiskunnallisiin haasteisiin ja ilmiöihin. Ilmiöiden syvällisempi ymmärtäminen vaatii paneutumista ja kykyä pureutua kokonaiskuvaan. Tätä tarkoitusta varten Sitra (Lähteenmäki ym., 2018) on kehittänyt ilmiölähtöisen suunnittelun työkalupakin, jossa ilmiöihin paneudutaan eri näkökulmista. Ilmiöt eivät aina hahmotu heti, vaan ymmärrys kehittyy työskentelyprosessin aikana. Ilmiöt voivat olla monimutkaisia, ja niiden jäsentäminen vaatii rakenteiden ja kokonaisuuksien ymmärtämistä sekä armollisuutta keskeneräisyyttä kohtaan. Uuden oppiminen ja nousevien ilmiöiden tunnistaminen edellyttää avoimuutta kysymyksille ja kykyä sietää epävarmuutta.

Päijät-Hämeen hyvinvointialue on edelläkävijä ilmiöiden tunnistamisessa ja niiden pohjalta esiin nousevien haasteiden hyödyntämisessä kehittämistyössä. Alueella on toteutettu menestyksekkäästi useita ”ilmiöpöytiä”, joissa ilmiöitä sanoitetaan, perustellaan ja hyödynnetään jatkotyöskentelyn lähtökohtana. Ilmiöpöytätyöskentelyn ytimessä on monitoimijainen vuoropuhelu ja jaettu asiantuntijuus. Tilaisuuksiin on osallistunut kuntien, hyvinvointialueiden ja järjestöjen edustajia. Lisäksi mukana on ollut kokemusasiantuntijoita ja kulttuuri- ja taidealan ammattilaisia. (Leimio ym., 2024.)

Taiteen Sulattamo: Vuorovaikutus toiminnan lähtökohtana

Taiteen Sulattamo ry on valtakunnallinen taide- ja mielenterveysjärjestö, joka edistää mielen hyvinvointia taidelähtöisin menetelmin. Heidän sloganinsa mukaan ”Taiteen Sulattamo opettaa taiteella, ei taidetta”. Taideprosessi on muotoiltu ja kehitetty moniammatillisen tiimin työskentelyyn. Prosessit ja ryhmätoiminnot edistävät yksilön ja yhteisön toipumista. Toiminnassa kohtaavat toipujat ja kokemusasiantuntijat, joille tarjotaan merkityksellistä tekemistä, vertaistukea ja mahdollisuus itseilmaisun turvallisuudessa ympäristössä. Vuorovaikutus lisää hyvinvointia ja vahvistaa toiminnan vaikuttavuutta.

Taiteen Sulattamo tekee yhteistyötä sosiaali- ja terveysalan toimijoiden kanssa tuodakseen taidetta osaksi mielenterveyskuntoutuksen polkua. He kouluttavat ja tekevät vaikuttamistyötä edistääkseen taiteen ja kulttuurin roolia mielenterveystyössä myös laajemmin. Toimintaa arvioidaan keräämällä tietoa ja kokemuksia osallistujilta ja yhteistyökumppaneilta.

Taiteen Sulattamo huomioi toiminnassaan seuraavia asioita:

Tutkimalla ilmiöiden alkuperäisiä tai perimmäisiä aiheuttajia eli juurisyitä löydämme vastauksia kysymykseen siitä, mihin lopulta pitäisi vaikuttaa muutoksen aikaansaamiseksi hyvinvoinnissa tai muissa tarpeissa. Juurisyiden tunnistaminen auttaa ymmärtämään syvällisesti ilmiöiden taustalla vaikuttavia tekijöitä, jolloin ongelmien sekä niiden haittavaikutusten ehkäiseminen ja torjuminen on tehokkaampaa. Yhdistämällä erilaisia käytänteitä ja ajattelumalleja eri aloilta voidaan lisätä kulttuurihyvinvointitoiminnan ja siihen liittyvän yhteistyön vaikuttavuutta.

Sosiokulttuurisen innostamisen ”kuuman maailman” eli muutokseen tähtäävän ajattelun, kohderyhmälähtöisyyden ja empaattisen suunnittelun yhdistäminen luo vahvan perustan vaikuttavalle ja onnistuneelle toiminnalle. Vaikka ”laastari ja lääkkeet” eli oireiden hoito on tärkeää, niin menetelmiä oireiden ennaltaehkäisemiseksi on syytä kehittää edelleen. Pitkäaikaisemmat vaikutukset syntyvät, kun pureudumme ongelmien perimmäisiin syihin. Kysymys kuuluu: kuinka taide ja kulttuuri voisivat entistä vahvemmin tukea tätä prosessia ja avata uusia näkökulmia ilmiöiden ymmärtämiseen ja ratkaisemiseen?

Taidelähtöisyys: Hyödynnetään taiteen monia ulottuvuuksia, kuten emotionaalista ilmaisua ja sosiaalista vuorovaikutusta.

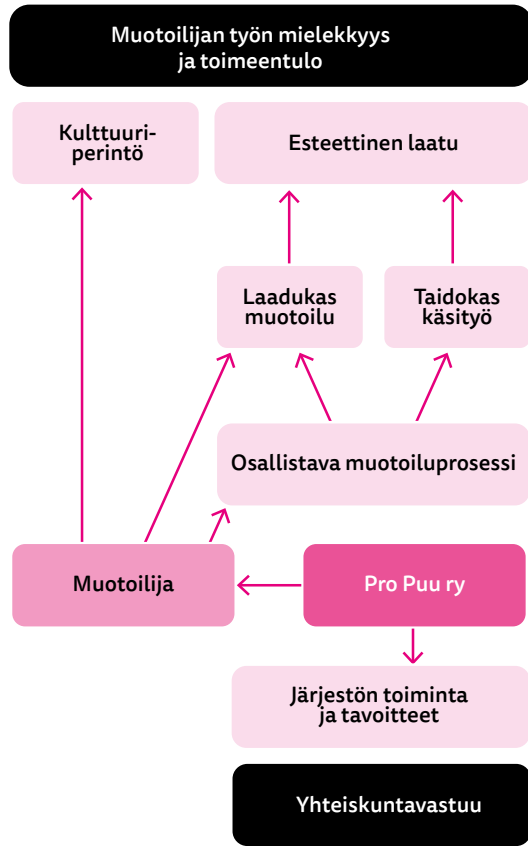
Kohderyhmä- ja tarvelähtöisyys: Toimintaa suunnitellaan mielenterveystoipujien tarpeisiin yhteiskehittämällä ja kohderyhmää kuunnellen. Tukena on kokemusasiantuntijoista (mielenterveystoipujista) koostuva kehittäjäryhmä.

Ilmiön tunnistaminen: Vastataan ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen ilmiöön ja siihen liittyviin sosiaalisiin haasteisiin.

Holistinen ja systeminen lähestymistapa: Ei keskitytä vain yksittäisiin oireisiin, vaan pyritään vahvistamaan kokonaisvaltaista hyvinvointia ja osallisuutta ja purkamaan yhteiskunnallista stigmaa.

Jatkuva kehitys: Toimintamalli on joustava ja kehittyy orgaanisesti huomioiden toimintaympäristön muutokset ja ilmiöt, pyrkiin vastaamaan suoraan toiminnan kohderyhmän tarpeisiin. Edetään juurisyiden ymmärtämisestä vaikuttaviin ratkaisuihin.

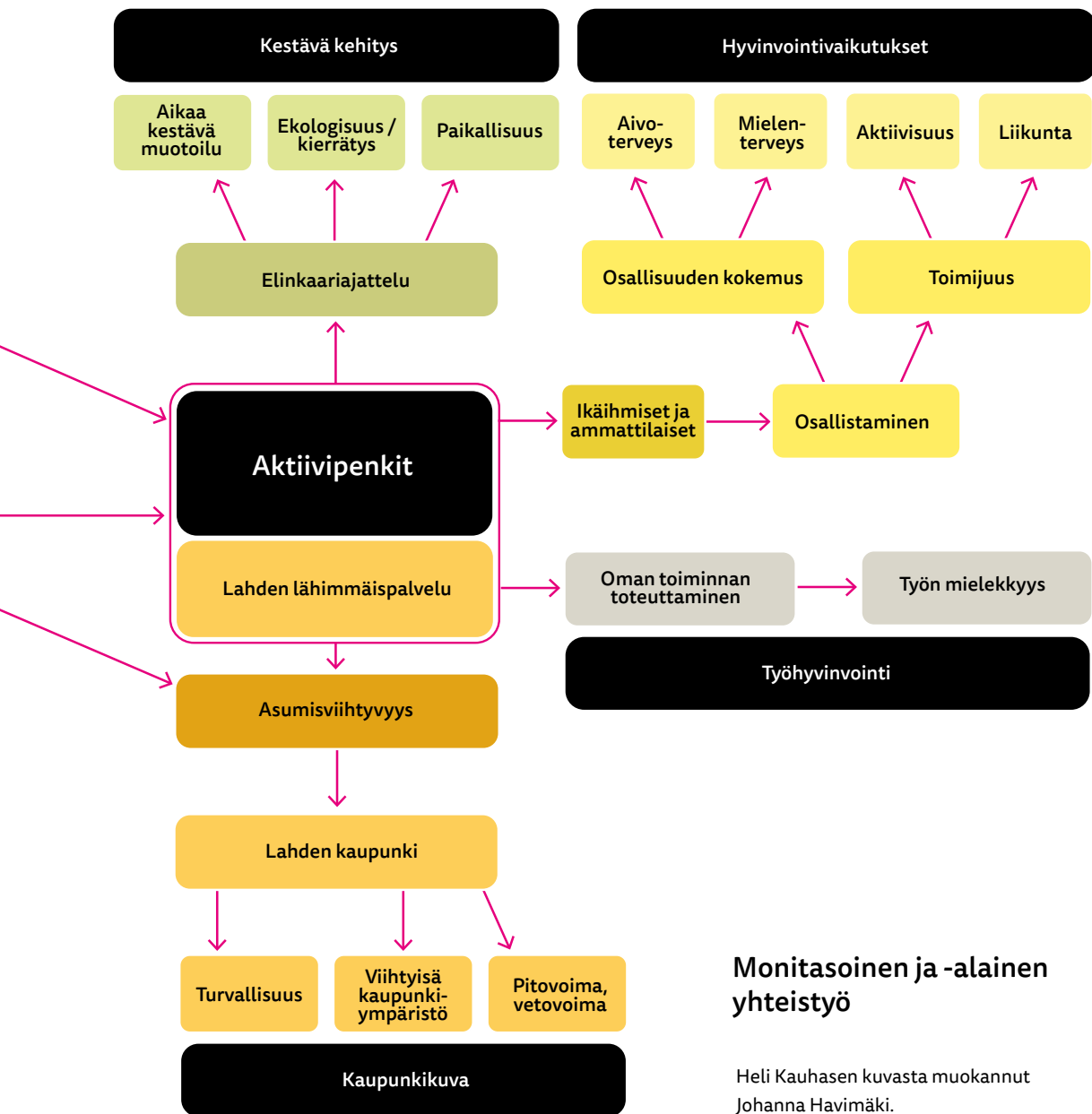
Aktiivipenkit-hankkeessa ikäihmisten kokemus ja puuseppien luova näkemys ja käsityötaito kohtasivat. Vaikutukset osallistujiin ja ympäristöön olivat monipuolisia.

Aktiivipenkit tuovat hyvinvointia ja yhteisöllisyyttä Lahteen

Aktiivipenkit-hankkeessa yhdistettiin ikäihmisten kokemusasantuntijuus ja muotoilijoiden ja puuseppien luova näkemys ja käsityötaito. Projekti osoitti, kuinka eri alojen järjestöt voivat yhdessä edistää sekä kaupunkikuvaa että asukkaiden hyvinvointia. Hankkeen toteutti Lahden Lähimmäispalvelu ry, joka tukee alueen ikäihmisten hyvinvointia ja osallisuutta. Toteuttajakumppanina toimi Pro Puu ry.

Kuvataiteilija Maarit Kauhalan vetämissä työpajoissa ikäihmiset saivat osallistua penkkien ideointiin ja suunnitteluun ja vaikuttaa niiden sijaintiin. Toiveiden perusteella muotoilijat Ville ja Markku Tonttila valmistivat neljä penkkiä: Rauhan penkki, Kolmen koplan penkki, Ystävyiden penkki ja Hetken henkäys. Penkit valmistettiin Lahden alueen puistoista kaadetuista puista, mikä tekee niistä ekologisia ja paikallisesti merkityksellisiä. Muotoilu ei vain ole esteettistä, vaan se voi myös tukea hyvinvointia ja lisätä kohtaamisia julkisissa tiloissa.

Monitasoinen ja -alainen yhteistyö

Heli Kauhasen kuvasta muokannut
Johanna Havimäki.

Yllä: Aktiivipenkit, suunnitelmat ja suunnittelijat Pro Puu-galleriassa 2024. Kuva: Jonna Piipponen-Karkulowski

Alla: Kolmen kopl. Kuva: Markku Tonttila

5.4 Kulttuurihyvinvointitoiminnan taloudellinen arviointi eli ArtWell-hanke

Isto Turpeinen

Terveyttä edistävän taide- ja kulttuuritoiminnan taloudellisten vaikutusten arviointi on Suomessa ollut vähäistä. Vuosina 2022–2023 Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan VN-Teas-hankerahoituksella toteutettiin tutkimushanke *Kulttuurihyvinvointitoiminnan taloudellinen arviointi – Arviointimenetelmien jatkokehitystarpeet Suomessa* (Kippo ym., 2023). Tutkimuksen toteuttivat Itä-Suomen yliopiston Vaikuttavuuden talo, Taideyliopiston CERADA-tutkimuskeskus sekä Kulttuurihyvinvointipooli.

Tutkimuksesta on saatavilla raportti ja selkeä politiikkasuositus (2023). Raportissa korostuu keskustelu kulttuurihyvinvoinnin merkityksestä ja vaikuttavuudesta väestön hyvinvointiin. Suositusten mukaan kulttuurihyvinvointitoiminta tarvitsee vaikuttavuusperusteista yhteiskehittämistä, jotta sen laaja-alaisuus ja moniulotteinen luonne voidaan ottaa kokonaisvaltaisesti huomioon päätöksenteossa. Artwell-hankkeen kuvauksen mukaan kulttuurihyvinvointitoiminnalla tarkoitetaan taide- ja kulttuuriperusteista toimintaa tai palvelua, jonka tavoitteena on edistää yksilön tai yhteisöjen hyvinvointia (vrt. kulttuurihyvinvoinnin merkitysulottuvuudet luvussa 1).

Tarpeita, joihin kulttuurihyvinvointitoiminnalla voidaan vastata:

- syrjäytymisen ja yksinäisyyden ehkäisy
- osallisuuden ja aktiivisen kansalaisuuden tukeminen
- yhteisöllisyyden ja turvallisuuden tunteen lisääminen.

(Kippo ym., 2023)

Hyte-toimintamallien arviointi tarjoaa tietoa päättäjien tarpeisiin

Katri Leppisaari

Hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta edistävä toimintamalli (hyte-toimintamalli) on kehitetty, jotta päättäjät saisivat vertaisarvioitua tietoa hyvinvointia edistävästä toimintamalleista. Toimintamallien arviointi perustuu avoimeen vertaisarviointiin, johon osallistuu THL:n ulkopuolisia ja arvioinnin kohteena olevasta toimintamallista riippumattomia asiantuntijoita. Toimintamallit pisteytetään asteikolla 1–5. Arvioinnissa huomioidaan vaikuttavuusketju, käytäntöön soveltuvuus ja näytö. (THL, 2024a.)

Ensimmäisenä kulttuurihyvinvoinnin toimintamallina arvioinnin kävi läpi Myrskyryhmän osallistava tanssielokuva (Mot). Myrskyryhmä on tanssi- ja elokuvataidetta yhdistävä ikääntyneille suunnattu hyvinvointipalvelu. (Vuolasto & Turpeinen, 2023.)

THL:n julkaisemista taidealan toimijoiden kehittämistä toimintamalleista Sairaalaklovnitoimintaa lapsipotilaille -toimintamalli sai täydet viisi pistettä. Arviointiraportissa todettiin, että klovnien osallistuminen sairaalaosastojen arkeen parantaa potilaskokemusta, lieventää jännitys- ja pelkotiloja, sujuvoittaa toimenpidetilanteita ja keventää osastojen tunnelmaa. Sairaalaklovnien läsnäolo vaikuttaa positiivisesti myös sairaalan henkilökunnan työhyvinvointiin. Klovnien pitkäjänteinen yhteistyö sairaalahenkilökunnan kanssa on tuottanut tulosta. Sairaalaklovnit ry on kehittänyt systemaattisesti palautteenkeruuta ja yhteistyötä yliopistosairaalan johdon ja hoitohenkilökunnan kanssa. (Leppisaari, 2023.)

Klovni Helli Hykkyrä ja pieni potilas leikkivät Sairaalahiiren kanssa. Kuva: Sairaalaklovnit ry

parantaa
potilaskokemusta

sujuvoittaa
toimenpidetilanteita

keventää tunnelmaa
osastoilla

lieventää jännitys-
ja pelkotiloja

henkilökunnan työhyvinvointi

yhteistyön kehitys

Sairaalaklovnit Kikka Kuusi ja Tolly von Tomera
liikuttamassa lapsipotilasta. Mikkelin kulttuurin
unelmavuosi 2022.

Kuva: Pihla Liukkonen / Kontrastia

5.5 Kulttuuri kuuluu kaikille – tieto rakentaa kulttuurihyvinvointia

Mira Koivusilta ja Marjaana Pennanen

Viimeisten kahden vuosikymmenen aikana taiteen ja kulttuurin vaikutuksista terveyteen ja hyvinvointiin tehdyn tutkimuksen määrä on kasvanut merkittävästi. WHO:n kokoaman yli 3 000 tutkimuksen tulokset osoittavat, että taiteella on merkittävä rooli sairauksien ennaltaehkäisyssä, terveyden edistämisessä sekä sairauksien hoidossa ja hallinnassa elämän eri vaiheissa (Fancourt & Finn, 2019).

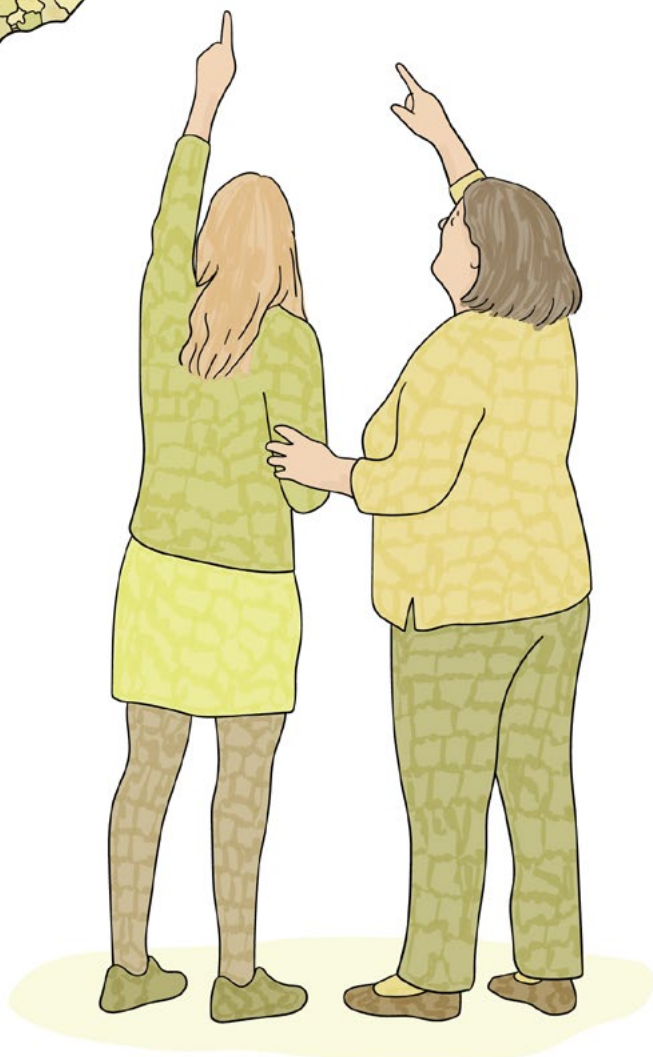
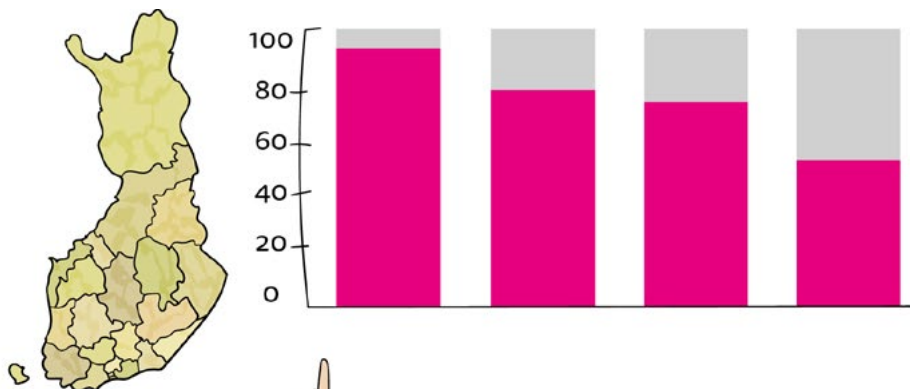
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) kerää kulttuurihyvinvointiin liittyvää tietoa useiden tiedonkeruiden avulla. Tämä työ tukee kuntien ja hyvinvointialueiden päätöksentekoa ja kehittämistoimia kulttuurin hyödyntämiseksi terveyden ja hyvinvoinnin edistämisessä. (ks. THL, 2025d.)

TEAvisarin avulla kartoitetaan kuntien toimintaa terveyden edistämisessä. Vuoden 2023 tiedonkeruun mukaan 80 prosenttia kunnista oli asettanut konkreettisia tavoitteita kulttuuritoiminnalleen hyvinvointikertomuksissaan ja -suunnitelmissaan. Lisäksi 94 prosenttia kunnista kertoi omaavansa pysyvän käytännön, jolla mahdollistetaan asukkaiden osallistuminen kulttuuritoimintaan. (THL, 14.11.2023.)

Vuodesta 2023 alkaen kulttuurihyvinvointi on huomioitu kuntien valtionosuuksien lisäosassa, HYTE-kertoimessa. Yksi prosessi-indikaattori mittaa, onko kunnalla pysyvä käytäntö, jolla se järjestää tai tukee taloudellisesti kulttuuriin osallistumisen kynnystä madaltavaa vertaistoimintaa, kuten kulttuuriluotsi- tai -kaveritoimintaa. (THL, 2023d.)

Terve Suomi -tutkimuksessa kerätään tietoa aikuisten kokemuksista kulttuuri- palvelujen saavutettavuudesta ja käytöstä. Se sisältää myös kulttuurihyvinvointiin liittyviä teemoja, kuten osallisuuteen ja hyvinvointiin liittyviä indikaattoreita (THL, 2025e). THL:n ylläpitämään tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanetiin on koottu eri tiedonkeruiden tilastotietoja vuodesta 1990 alkaen (Sotkanet, 2025b).

Pääministeri Orpon hallitusohjelmassa (Valtioneuvosto, 2023) lisätään terveyden edistämisen määrärahaa ja kohdennetaan sitä iäkkäiden henkilöiden toimintakyvyn, kotona pärjäämisen ja omaishoitajien tukemiseen. Tavoitteena on myös parantaa iäkkäiden henkilöiden elämänlaatua sekä osallisuuden kokemusta. Määrärahan avulla otetaan käyttöön vaikuttavia kulttuurisisältöjä, kuten kulttuurilähetetoiminnan ja etsivän kulttuurityön toimintamalleja. (THL, 2025f.) THL arvioi toimintamallien vaikutuksia esimerkiksi osallisuuteen, mielen hyvinvointiin ja elämänlaatuun.

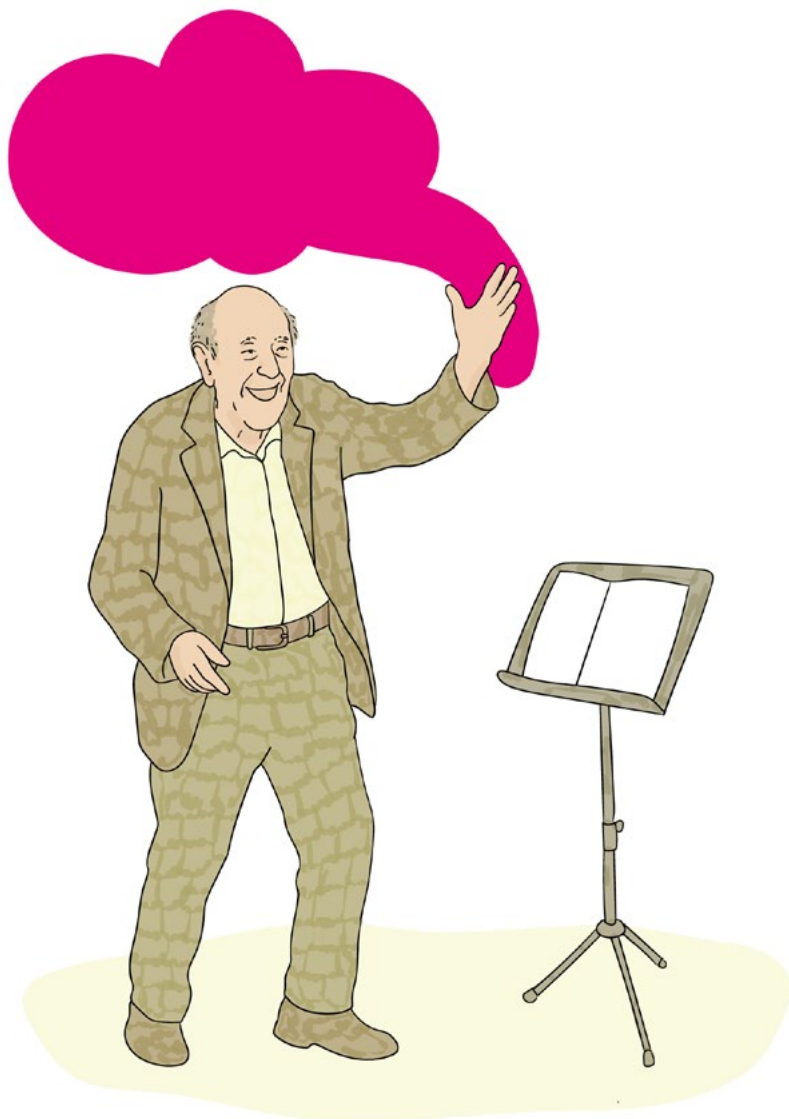

Kulttuurihyvinvointitoiminnan arviointi ja tiedonkeruu auttavat kehittämään toimintaa, osoittamaan sen vaikutuksia ja tukemaan perusteltua päätöksentekoa, kuten hyvinvointisuunnitelmien laatimista ja toteuttamista. Kulttuurihyvinvointi on tärkeä osa hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä, ja on tärkeää osoittaa sen pitkäaikaiset hyödyt yhteiskunnalle.

5.6 Ikääntyvien kulttuurihyvinvointitoimintaa arvioimassa

Satu Kokkonieniemi

Arviointi auttaa tarkentamaan suuntaviivoja: tehdäänkö oikeita asioita, ja tavoitetaanko palveluilla henkilöitä, joilla on niille suurin tarve? Arviointiin kannattaa panostaa kehittämissankkeissa, kuten on tehty sosiaali- ja terveysministeriön TE-määrärahalla rahoitetuissa hankkeissa. Taiken vuosina 2021–2023 koordinoimassa IKO – Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -hankekokonaisuudessa kerättiin laaja kulttuurihyvinvoinnin arviointiaineisto. Tämä artikkeli esittelee hankkeissa toteutetun arvioinnin prosessin ja tuo esille huomioita yhteenvedosta ja analyysistä kulttuurihyvinvoinnin arvioinnin kehittämiseksi tulevaisuudessa.

Moniammatillinen arviointiprosessi

IKO-hankkeissa toteutettiin ikääntyneille suunnattua, pääosin ryhmämuotoista taide- ja kulttuuritoimintaa draamasta kuvataiteeseen ja klovnitoiminnasta tanssiin. Hankkeiden toiminta levittäytyi yhteensä 15 hyvinvointialueelle, ja hankkeissa työskenteli arviolta 130 taiteen ammattilaista. Hankkeiden kyselyihin saatiin kerättyä yli tuhat vastausta ikääntyneiltä osallistujilta Espoosta aina pohjoiseen Lappiin asti.

Arvioinnissa keskityttiin hyvinvointivaikutuksiin, kohderyhmän tavoittamiseen ja asiakastyytyväisyyteen. Yhteenveto toteutettiin hankkeiden aikana Kukunori ry:n Pokka-alustalle kerätyn datan pohjalta. Data oli määrällistä ja laadullista. IKO-hankkeiden arviointiprosessi toteutettiin moniammatillisesti. Toiminnan hyvinvointivaikutuksia osallistujille arvioivat osallistujien itsensä lisäksi taiteilijat ja ikääntyvien kanssa työskentelevät henkilöt hyvinvointialueilla ja järjestöissä.

Erityisesti etsivän kulttuurisen vanhustyön arvioinnissa osallistujien kohtaaminen ja toiminnassa syntynyt luottamus olivat tärkeässä roolissa aineistoa kerätessä. Hankkeissa toimintaa toteuttaneet taiteilijat keräsivät osan arviointitiedosta jalkautumalla ikäihmisten koteihin, jolloin alku- ja loppukartoituslomakkeet voitiin täyttää rauhallisessa ja kiireettömässä ympäristössä.

Kyselyt ja mittarit

Arviointi toteutettiin hyvinvoinnin arvioinnin ja mittaamisen kehittämiseen järjestökentällä keskittyneen Kukunorin Pokka-arviointityökalulla. Kukunori toteutti lisäksi arviointiaineiston koonnin ja analyysin. Tieto kerättiin samalle alustalle yhteisillä kyselypohjilla. Kyselyissä hyödynnettiin Pokasta valmiiksi löytyviä hyvinvoinnin ja asiakastyytyväisyyden mittaamiseen yleisesti käytettäviä mittareita.

Arviointilomakkeita muokattiin hankkeiden taitekohdissa vastaamaan paremmin erityyppisiä toimintoja. Lomakkeiden avulla taidetoimijoiden oli mahdollista kerätä tietoa osallistujilta myös heidän toimintaansa räätälöidyillä lisäkysymyksillä.

Arvioinnissa kartoitettiin toimintaan osallistuneiden ikääntyneiden tyytyväisyyttä elämään, yksinäisyyden kokemusta, odotuksia toiminnalle sekä asiakaskokemusta. Ryhmätoiminnassa toteutettiin sekä alku- että loppukartoitus. Alkukartoituskyselyihin kertyi yhteensä 196 vastausta ja loppukartoituksiin 143 vastausta. Taustatietoina osallistujista kerättiin ikä, sukupuoli sekä paikkakunta. (Kukunori ry, 2023, 2024a.)

Alkukartoituskyselyssä käytettiin WHO:n SWB10-mittaria mukailevaa Pokasta valmiina löytyvää kysymystä, jossa vastaajia pyydettiin arvioimaan tyytyväisyyttä elämäänsä yleisellä tasolla. Lisäksi pyydettiin arvioimaan kokemusta yksinäisyydestä. Kysymyksen avulla haluttiin tutkia, vastasiko toiminta tavoitteita: onko toimintaan löydetty tavoiteltua kohderyhmää, ja voidaanko toiminnassa havaita

muutoksia yksinäisyyden kokemuksessa sekä koetussa hyvinvoinnissa? Lisäksi alkukartoituksessa tiedusteltiin odotuksia tulevalle toiminnalle. (Kukunori ry, 2023, 2024a.) SWB10-mittarin käyttöä kulttuurihyvinvoinnin arvioinnissa on tutkinut Artwell-hanke, ja tulosten mukaan mittarista voisi olla hyötyä taloudellisen arvioinnin tukena (Kippo ym., 2023).

Loppukartoituksessa toistettiin samat kysymykset kuin alkukartoituksessa. Lisäksi kartoitettiin asiakastyytyväisyyttä kolmesta näkökulmasta: tyytyväisyyttä toimintaan, odotusten täyttymistä ja halukkuutta suositella toimintaa muille. IKO 3 -hankkeiden kyselyissä osallistujia pyydettiin myös arvioimaan toimintaan osallistumisen vaikutusta omaan hyvinvointiin kysymyksellä ”Onko osallistuminen tähän kulttuuri- ja taidetoimintaan lisännyt hyvinvointiasi?”. Osallistujien oli mahdollista kuvata kokemuksiaan myös sanallisesti. (Kukunori ry, 2024a.) Kysymyksenasettelussa hyödynnettiin THL:n kulttuurihyvinvoinnin mittaamista ja arviointia koskevaa työpaperia (Timonen ym., 2022).

Hankkeiden tapahtumatoiminnassa toteutettiin kysely, jossa käytettiin samoja mittareita kuin ryhmätöön arvioinnissa. IKO 3 -kokonaisuudessa pyydettiin lisäksi arvioimaan toiminnan vaikutusta omaan hyvinvointiin. Tapahtumatoiminnan loppukartoitukseen vastasi 652 osallistujaa. (Kukunori ry, 2023, 2024a.)

Arvioinnissa tarkasteltiin lisäksi taiteilijoiden tai taidealan ammattilaisten ja sidosryhmien näkemyksiä kohderyhmän tavoittamisesta ja toiminnan vaikutuksista osallistujien hyvinvointiin. Taiteilijoille ja sidosryhmille suunnatuissa kyselyissä käytettiin samoja kysymyksenasetteluja kuin osallistujien kyselyissä, mutta eri näkökulmasta. (Kukunori ry, 2023, 2024a.)

Arvioinnin tuloksia

Arvioinnin tavoitteena oli tuottaa tietoa ikääntyvien kulttuurihyvinvoinnista täydentämään olemassa olevaa tutkimus- ja kokemustietoa. Samalla haluttiin kehittää kulttuurihyvinvoinnin arviointia ja prosesseja. Arvioinnin avulla saatiin myös tärkeää tietoa hankkeissa kehitettyjen toimintamallien vaikutuksista.

Hankkeissa onnistuttiin tavoittamaan oikeaa kohderyhmää sekä iän että toimintakyvyn ja elämäntilanteiden osalta. Erityisesti tämä näkyi etsivän kulttuurisen vanhustyön arvioinnin tuloksissa. Arviointikyselyyn vastanneista osallistujista miltei 60 prosenttia kertoi kärsivänsä yksinäisyydestä, ja kyselyiden avoimissa vastauksissa tunnistettiin hyvinvointiin mahdollisesti vaikuttavia elämän taitekohtia (esim. puolison kuolema). Myös valtaosa (93 %) yhteistyökumppaneista koki, että toiminta tavoitti valitun kohderyhmän.

Toiminnalla oli vaikutuksia osallistujien hyvinvointiin: yksinäisyyden kokemus väheni, osallisuus lisääntyi, mieliala koheni ja toimintakyky vahvistui. IKO 3 -kokonaisuuden kyselyihin vastanneista 91 prosenttia koki osallistumisen lisänneen hyvinvointia vähintään jonkin verran. Erityisesti IKO 3 -kokonaisuuden

aineistossa yksinäisyyden kokemuksessa näkyi numeraalista vähenemistä, jota laadullinen data vahvisti. (Kukunori ry, 2023, 2024a.) Sekä osallistujat että yhteistyökumppanit toivat esille vastauksissaan, että sosiaalinen aktiivisuus ja sosiaaliset kontaktit olivat lisääntyneet sekä ryhmä- että tapahtumatoiminnassa.

Arviointitiedon valossa voidaan sanoa, että hankkeessa kehitetyt toimintamallit ovat toimivia ikääntyneiden osallisuuden ja hyvinvoinnin lisäämiseen. Muita aineistosta havaittuja hyvinvointivaikutuksia olivat osallisuuden lisääntyminen, kuten kuulluksi ja nähdyksi tuleminen sekä kuulumisen tunne. Toimintakyvyn vahvistumisen ja mielen hyvinvoinnin osalta aineistosta tulivat esille erityisesti toiminnan tuoma virkistyminen, tunteiden kokeminen sekä uudet ajatukset. (Kukunori ry, 2023, 2024a.)

Vaikka arvioinnissa keskityttiin ensisijaisesti hankkeiden kokonaisuuteen, erityisesti etsivän kulttuurisen vanhustyön aineistoa käsiteltäessä nousivat esille toiminnan merkittävät vaikutukset yksittäisten ihmisten hyvinvointiin. Aineiston perusteella voidaan tehdä varovaisia päätelmiä siitä, että toiminnalla on ollut suurimmat vaikutukset niihin henkilöihin, joilla on sekä jonkinasteista toimintakyvyn alenemista että vähemmän sosiaalisia kontakteja. (Kukunori ry, 2023.)

Kulttuurihyvinvoinnin ammattilaisen näkökulmasta ilahduttavaa on, että osallistujat tunnistivat jo toiminnan alkukartoituksessa kulttuuritoiminnalle ominaisia mahdollisuuksia edistää hyvinvointia. Avoimista vastauksista erottui neljä teemaa: sosiaalisuus, virkistyminen, hyvinvointi ja uudet taidot. (Kukunori ry, 2023, 2024a.) Tämä korostaa ikääntyvien osallistujien omia voimavaroja, motivaatiota ja tulevan odotusta. Voimavarakeskeisyys ei usein haasteisiin keskittyvissä ikääntyvien palvelurakenteissa ole itsestäänselvyys, joten on merkittävää, että osallistujat nostivat uudet taidot ja kokemukset esille.

Yksinäisyyden kokemus väheni, osallisuus lisääntyi, mieliala koheni ja toimintakyky vahvistui. 91 prosenttia koki osallistumisen lisänneen hyvinvointia vähintään jonkin verran.

Havainnot prosessista

Toiminnan alussa toteutettu alkukartoitus herätti kahtalaisia ajatuksia aineiston kerääjissä: toisaalta lomake ja sen kysymykset toimivat keskustelunavauksena ja osallistujien elämäntilanteen kartoittajina, toisaalta koettiin, että kysymykset esimerkiksi yksinäisyyden kokemuksista esitettiin osallistujille liian varhaisessa vaiheessa. Tutustumiselle olisi suonut olevan enemmän aikaa ennen kuin käydään joillekuille ehkä kipeiden aiheiden pariin.

CSAT-mittarilla mitataan yleisesti asiakastyytyväisyyttä palveluissa. Terveysthuollon CSAT-mittarin kansainvälinen keskiarvo on noin 80 %. Kun IKO-toiminnan vastaukset muunnettiin CSAT-tulokseksi, oli se keskimäärin 95 %.

NPS-lukua käytetään mittaamaan halukkuutta suositella palvelua. Terveysthuollossa NPS-luku on 65, ja se on yleisesti ottaen parempi kuin muissa palveluissa. IKO-toiminnan tulos oli NPS-luvuksi muunnettuna keskimäärin 67.

(Kukunori ry, 2023, 2024a)

Yksinäisyyden kokemuksen kartoittamisesta saatiin arvokas havainto etsivästä työstä: toiminnan edessä ja luottamuksen rakentua saattoi paljastua suurempaa yksinäisyyden kokemusta ja tyytymättömyyttä elämään kuin alkukartoitukset antoivat ymmärtää.

Ammattilaisen rooli arvioinnissa

Läpi arviointiprosessin käytiin keskustelua taiteen ammattilaisen roolista arvioinnissa: Kuinka luontevasti arviointitiedon kerääminen ja istuttaminen osaksi taiteellista toimintaa tapahtuu? Kuka olisi sekä prosessin että tiedon laadun kannalta paras taho keräämään tietoa? Mikä haastaa ja toisaalta mikä mahdollistaa taiteilijan monet roolit toiminnassa?

Arviointiprosessin päätteeksi Kukunori ry antoi kehitysehdotuksia arvioinnin toteutuksesta. Datan laadussa oli jonkin verran

vaihtelua. Datan hyödyntämistä häiritsivät paikoin pienet otannat ja anonymiteetin vaarantuminen. Hankkeiden edessä onnistuttiin kuitenkin yhteiskehittämisen avulla parantamaan aineistonkeruuta ja aineiston laatua. Dataa olisi ollut mahdollista entisestään vahvistaa keräämällä samalle alustalle myös numeraalinen koonti toiminnasta, kuten osallistujamäärät ja järjestettyjen ryhmien ja tapahtumien määrät. Hankkeissa nämä tilastoitiin erikseen. (Kukunori ry, 2023, 2024a.)

Lisäksi pohdittavaksi jäi, halutaanko tulevaisuudessa saada yleiskuvaa ikäihmisten yksinäisyyden kokemuksesta vai kohdentaa mittaamista kulttuuritoiminnan yksinäisyyden osa-alueita vähentävään vaikutukseen. Tulevaisuudessa voisi olla kiinnostavaa selvittää osallistujien osallisuuden toteutumista, toiminnan vaikutusta toimintakykyyn sekä karttuneita tietoja, taitoja ja voimavaroja. (Kukunori ry, 2024a)

Mitä seuraavaksi?

Hankkeissa tehty arviointityö näyttää suuntaa kulttuurihyvinvoinnin mittaamiselle. Arvioinnin kehittämisessä on siirrytty kohti systemaattista vaikutuksien arviointia, ja sen avulla rakennetaan yhteistä ymmärrystä kulttuurin hyvinvointivaikutuksista. Tulevaisuudessa tarvitaan sekä määrällistä että laadullista dataa, jotka täydentävät toisiaan: laadullisen datan avulla löydetään tarkemmin ne osa-alueet, joista hyvinvointivaikutukset muodostuvat. Osallistujien vastauksien lisäksi sidosryhmien arviot toiminnan vaikutuksista ovat tärkeitä ja auttavat toiminnan ansiosta tapahtuvien muutoksien toteamista. (Kukunori ry, 2024a.)

Tarvitsemme jatkuvasti karttuvaa tietopohjaa. Tulevaisuudessa siitä voi muodostua indikaattoritietoa, jolla ikääntyvien kulttuuritoimintaa ja kulttuurihyvinvointia voidaan mitaroida luotettavasti ja helposti. Myös kulttuuripoliittisessa selonteossa mainitaan kulttuuritoiminnan seurannan ja mittaamisen osalta taiteen ja kulttuurin hyvinvointi- ja talousvaikutuksien tutkimus (Valtioneuvosto, 2024)

Toiminnanjohtaja ja tutkija Pilvi Kuitu on todennut esityksissään, että arvioinnin ja toiminnan tavoitteiden tulee jatkossa perustua entistä jämäkämmin kulttuurihyvinvoinnin tutkimukseen ja sen tuloksiin toiminnan vaikutuksista. Tutkimuksessa ja arvioinnissa voidaan käyttää samoja mittareita, jolloin ne kertovat arvioinnin kohteena olevan toiminnan tavoitteiden toteutumisesta sekä toimintaan osallistuneiden kokemuksista toiminnan vaikutuksista. (Kuitu, 2025.)

Arvioinnin ja tutkimuksen ammattilaiset pohtivat jo seuraavia askeleita kulttuurihyvinvoinnin arvioinnin kehittämiseksi. Miltä kuulostaisi, jos ikääntyvien kulttuurihyvinvoinnista tuotetun tiedon avulla voisimme rakentaa uskottavia vaikuttavuusketjuja ja perustella toiminnan tarpeellisuutta ja resursseja palveluista vastaavien kuntien ja hyvinvointialueiden lisäksi esimerkiksi sosiaalista sijoittamista tekeville rahoittajille? Laadukasta uutta tietoa tuottamalla ja olemassa olevaa tietoa eri lähteistä yhdistelemällä kulttuurihyvinvoinnin osalta on mahdollista päästä vaikutusten arvioinnista uskottavaan vaikuttavuuden todentamiseen.

6

Arjen ymmärtäminen ja estetiikka

Kirjoittajien puheenvuoroja

6.1 Olemisesta ja ihmiskäsityksestä

Isto Turpeinen

Elämä vaatii toimijuutta, läsnäoloa ja toisen kohtaamista. Yhteisessä ja muuttuvassa maailmassa kohtaamme merkitykset, jotka ovat meille tärkeitä. Meillä kaikilla on olemisemme perustana mielekkyys ja merkityksellinen elämä. (Turpeinen, 2015, 2025.) Näistä nousee tarve ymmärtää. Miten näemme kohtaamamme ihmisen? Mikä on käsityksemme ihmisenä olemisesta? Vastauksia voidaan lähteä hakemaan monista lähtökohdista, tässä muutama olemisen kautta ajatellen.

Ideaalissa tilanteessa kohtaamani Toinen, ihminen, on Martin Buberin (1995) mukaan *Sinä*, joka on maailmassa kehollisena ja ainutlaatuisena yksittäisenä (Rauhala, 2014). Hän on osa meidän ihmisten moninaisuutta. Buberin dialogi-filosofiassa kohtaamiset tai tarkemmin oleminen jakaantuu suhteisiin perussana-pareina *Minä – Sinä* ja *Minä – Se*.

Kohtaamisen kannalta näissä pareissa on selvä ero. *Sinä* kohdattuna on edellä mainitun mukaan ainutlaatuinen ja osa moninaisuutta, kohdattuna *Sinä* on subjekti. Kahden subjektin, *Minä – Sinä*, kohtaamisessa on välitila, jossa ideaalitalanteessa ei ole ehtoja, subjektilla ei ole mitään objektina.

Sanapari *Minä – Se* kertoo objektiin suuntautunutta suhdetta. *Minä* tavallaan esi-neellistää kohteen, ihmisen muotoon *Se*. *Minä*-subjekti kategorisoi, luokittelee ja analysoi. Tätä voinee tulkita elettyinä tilanteena niin, että *Se* nähdään valmiiksi jonakin, jolle tehdään jotakin ja joka ei äärimmäisessä tilanteessa muutu joksikin muuksi.

Buber (1995) toteaa, että kun *Minä* sanoo *Sinä*, niin vaikka sanojalla ei silloin olekaan objektia, on hän kuitenkin yhteydessä. Tällainen kohtaaminen on molemminpuolisuutta, molempien osapuolten *Sinä*-sanomista.

Moninaisuuden kohtaaminen

Kohtaamisten laatuun liittyvä ihmisten moninaisuus on olemisemme ja toiminnan ehto. Hannah Arendtin (2017) mukaan kukaan ei ole koskaan samanlainen kuin joku toinen. Toista samanlaista yksittäistä ei ole, ei ole ollut, eikä tule olemaan. Samalla toisen ihmisen, erityisesti lapsen ja nuoren tai ikäihmisen, ymmärtäminen on haaste. Toinen on enemmän tai vähemmän mysteeri (Buber, 1995). Tämä sinänsä positiivinen asia kiteyttää tarpeemme ymmärtää ihmisen moninaisuutta jatkuvasti, arjessa ja toistuvasti kohdatessamme toisiamme.

Kohtaamisen hetkellä meissä molemmissa, ihmisessä ja ihmisellä, on nähtävillä syntyneisyyden kautta eroja ja yhtäläisyyksiä. Näitä ovat muun muassa oletettu

sukupuoli ja sukupuolen määrittämän kasvamisen erilaiset kehittymisen rytmit ja vaiheet. Oleminen on suhteissa olosuhteidemme todellisuuteen. Ihmisen ulkoinen olemus viittaa johonkin ikään, kulttuuriin tai koettuun elämään. Hän on tullut tähän jostakin, ollakseen jossakin. Meillä on yksilöllinen ja pysyvä *temperamenttimme* (Keltikangas-Järvinen, 2006), rodulliset piirteemme sekä ilmaisujen ja olemisen kautta muodostunut taustaoletus.

Lauri Rauhalan (2014) mukaan voimme ajatella olemisemme perustuvan kolminaisuudelle, joka on *kehollisuus, situationaalisuus ja tajunnallisuus*. *Kehollisuuden* mukaan olemme kehoina maailmassa, ja tämä oleminen on ennen kuin kokeminen ja toiminta alkaa. Näin ollen ihmistä ei voi käsittää ilman maailmaa, eli elämme jossakin, missä meillä on elämäntilanteemme, *situationaalisuus*. Tilanteemme on ainutkertainen, vaikka olemme osa yhteisiä tekijöitä, yhteiskuntaa tai kulttuuria. Näiden kahden Rauhalan kuvaaman olemisen muodon lisäksi on mielellisyyden perusta, joka eroaa edellisistä. *Tajunnallisuus* on inhimillisen kokemisemme kokonaisuus, psyykkis-henkinen olemassaolomme. Sen avulla me ymmärrämme, tiedämme ja esimerkiksi uskomme asiat ja ilmiöt joksikin. Asiat saavat merkityksen.

Rauhalan (2014) mukaan näiden kolmen perusmuodon kautta olento reaalistuu ihmiseksi. Näistä lähtien voimme esimerkiksi pohtia, voiko olla ihminen, joka ei ole kokenut, toivonut tai uskonut. Olisiko mahdollista olla aineeton ihminen, jolla ei olisi orgaanisia prosesseja? Tai ihminen ilman suhteita mihinkään, keneenkään? Arkisemmin voi kysyä, löytyykö ihmistä, joka ei ole kenenkään lapsi, ei ole ollut missään paikassa eikä tunne ketään, ja lopulta ei syö eikä juo.

Palaan tämän osan loppuksi itse otsikkoon olemisestä ja ihmiskäsityksestä. On selvää, että esitetyt olemassaolon, sen muotojen tai kohtaamisen tapojen jaotellut vaativat kysymysten pohdintaa. Olennaista esitetyssä on ymmärrys ihmisen ajattelemisen ongelmasta. Rauhalan sanoin *problematiikkatyyppejen peruslaatuisen erilaisuuden* paljastuminen (2014, s. 47) vaatii sekä ajattelua että kehkeytyvää ymmärrystä siitä, mitä ja millaista ihmisenä oleminen on.

Isto Turpeinen on työskennellyt esihenkilönä ja kulttuurihyvinvoinnin erityisasiantuntijana Taiteen edistämiskeskuksessa. Hän on toiminut Taideyliopiston Teatterikorkeakoulussa yliopistonlehtorina ja vierailevana tutkijana Esittävien taiteiden tutkimuskeskuksessa (TUTKE). Hän luennoi opettajantyöstä, kohtaamisen tiloista ja dialogisuudesta. Erityisenä kiinnostuksen kohteena ovat maailmassa oleminen, kulttuuriharrastamisen muodot sekä niissä poikien ja miesten osallisuus.

6.2 Taide avaa uusia näkökulmia itseen ja ympäröivään

Katri Leppisaari

Taidekokemuksilla ja luovalla toiminnalla on vaikutusta siihen, miten ymmärrämme ja käsittelemme ympäröivää arkea ja maailman tapahtumia. Kun kohtaamme asioita, jotka aiheuttavat ahdistusta tai ovat meille vielä tuntemattomia, kokonaisuudessaan liian suuria käsitettäväksi, taiteesta voi olla apua. Taiteen avulla voimme kehittää kuvittelukykyämme ja hahmottaa vaihtoehtoisia tulevaisuusnäkyymiä. Taiteen ja kulttuurin potentiaalin käyttöönotto vaatii kuitenkin paikoitellen omituisilta vaikuttavien työkalujen kokeilua – ja sen ymmärtämistä, että taide ei sovellu pelkäksi työkaluksi.

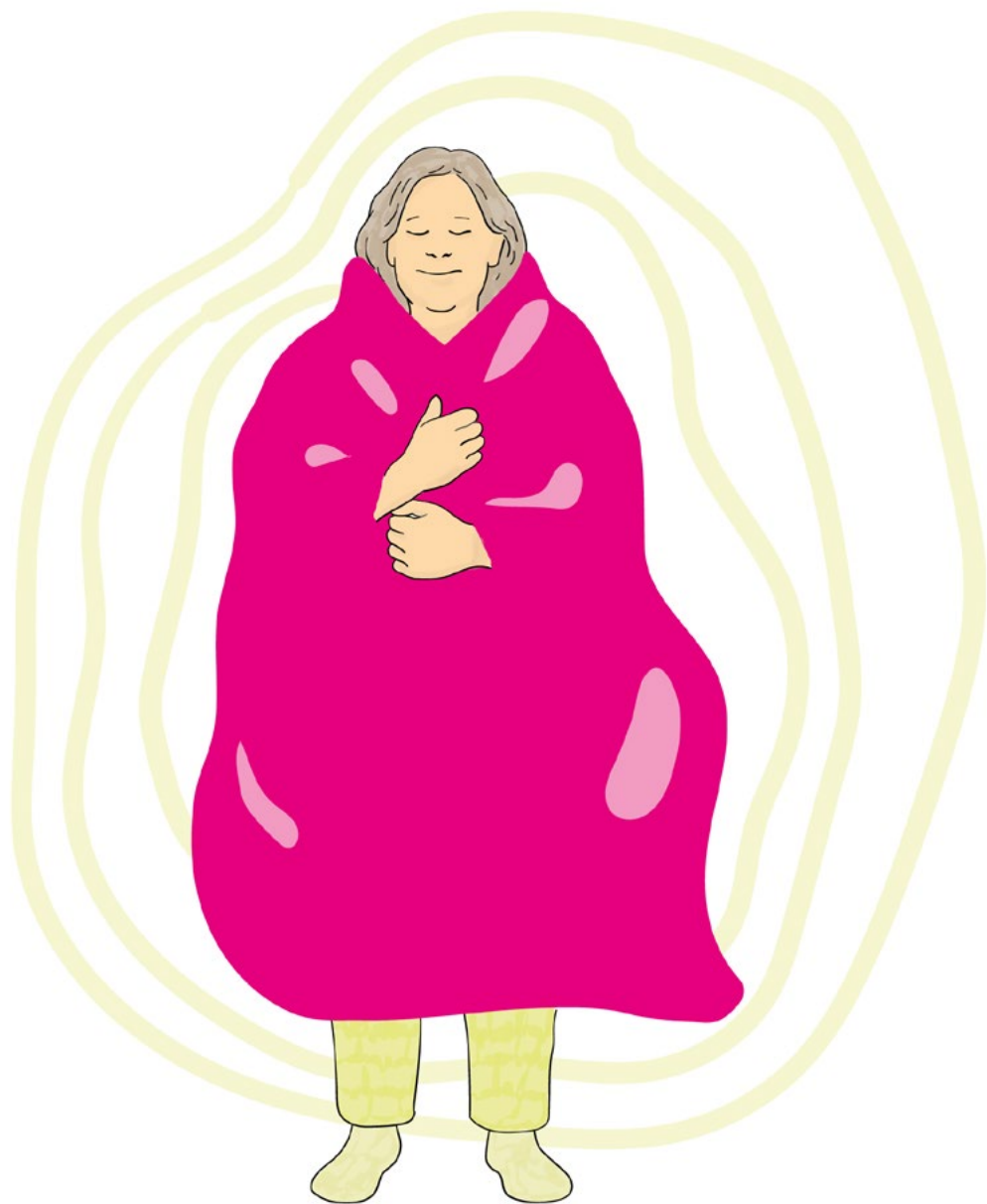
Pohdimme tässä teoksessa kulttuurihyvinvointia käsitteenä ja kirjamme katsoo aihetta paljolti taiteen näkökulmasta – samalla tunnistaen kulttuurihyvinvoinnin laajemman merkityssisällön, joka kurkottaa luovuuteen ja luovaan ajatteluun sekä arkipäivän estetiikkaan, joka lisää elämänlaatuamme tehden siitä merkityksellistä ja mielekästä. Taiteen kokeminen ja sen mahdollistama pohtiminen on yksi osa tätä merkityksen muodostamisen kokonaisuutta. Tällöin taide ei aina ole väli-neellisessä roolissa, kuten tavoitteellisessa kulttuurihyvinvointitoiminnassa.

Kulttuurihyvinvoinnin käsite otettiin käyttöön 2010-luvulla, mutta itse asia ei ole uusi. Marjatta Bardy kirjoittaa teoksessaan *Taide tiedon lähteenä* (1998), että vuoden 1997 Terve SOS -tapahtuman teemana oli ”Hyvinvointia kulttuurista”. Bardy kuvailee, että aiheen nostaminen tilaisuuden kantavaksi teemaksi oli ensimmäinen kerta, kun sosiaalipolitiikka kurotti kohti kulttuuripolitiikkaa. ”*Taide on tie itseen ja yhteisöön*”, kiteyttää Bardy. (Bardy, 1998, s. 3.) THL järjestää TerveSos-tapahtumaa edelleen vuosittain.

Viimeisellä vuosikymmenellä kulttuurihyvinvoinnin monialaisessa yhteistyössä on keskitytty, aiheellisesti, kulttuurihyvinvointitoiminnan laatuun, seurantaan ja toimintamallien kehittämiseen. Siksi taiteen potentiaali uudelleen jäsentäjänä ja koetun käsitteellistäjänä on ehkä jäänyt vähemmälle huomiolle.

Uusia kokemuksia ja kieliä

Bardyn toimittamassa teoksessa Katarina Eskola kirjoitti taiteen roolista elämän merkityksellisyyden muodostumisessa. 700 eri-ikäistä suomalaista lähetti vuonna 1995 toteutettuun kirjoituskilpailuun omaelämäkerrallisia tekstejä taiteen ja kirjallisuuden koetuista vaikutuksista. Eskolan mukaan teksteistä tuli ilmi taiteen ja luovien harrastusten rooli elämän voimavarana. Taide oli saanut innostumaan ja liikkeelle ja auttanut osallistujia irtautumaan rutiineista. Taide oli auttanut ”pitämään koossa”, tuonut merkityksellisyyden tunteita ja tuonut turvaa sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa. (Eskola, 1998, 39–40.)

Eskolan huomiot kuulostavat edelleen päteviltä. Laura Huhtinen-Hildén toi esille luvussa 4, että luova toiminta voi auttaa meitä ”sanoittamaan elämäntarinaamme” (ks. artikkeli 4.6). ”*Vanha oma elämä muuttuu kirjoittamalla toiseksi. Usein siedettävämmäksi*”, kirjoitti puolestaan Eskola, joka tarkasteli taidesuhteesta omaelämäkerrallisesti kirjoittaneiden tekstejä. Hän kirjoitti taiteesta ”toisena”, johon kirjoittajat peilasivat elämäänsä. Tuo toinen mahdollisti hänen mukaansa oman elämän jäsentämisen, ja kirjoituskilpailun teksteissä taide näyttäytyi ”itsensä toteuttamisen alueena ja areenana” sekä elämään merkitystä tuovana asiana. (Eskola, 1998, s. 46.)

Eskola (1998, s. 47) viittasi filosofi Richard Rortyn ajatukseen esteettisestä elämästä hyvänä elämänä. Esteettistä elämää motivoi uusien mahdollisuuksien omaksuminen perittyjen ja totuttujen tapojen toistamisen sijaan. Esteettinen elämä etsii uusia kokemuksia ja kieliä. Kun elämme epävarmojen aikojen keskellä, tarvitsemme uusia tapoja käsitellä, havainnollistaa ja ymmärtää ympärillämme tapahtuvaa. Tarvitsemme tapoja ilmaista, millaisia tunteita meissä herää. Taidekokemukset ja luova toiminta voivat tarjota tällaisia tapoja.

Omituisia työkaluja ja uusia näkökulmia

Taiteen vaikutukset eivät tyhjene välineellisiin vaikutuksiin, joihin usein kulttuurihyvinvointipuheessa viitataan. Taiteen rooli voi olla myös uudelleen asemoida ja järjestellä havaintojamme ja kokemuksiamme arjesta ja ympäröivästä.

Filosofi Alva Noë kutsuu taideteoksia omituisiksi työkaluiksi. Hän esittää, että taiteella on toimintaamme ”uudelleen organisoiva” vaikutus. Luova toiminta, kuten tanssiminen tai kirjoittaminen, on Noën mukaan meille luonnollista, joskin osittain kulttuurisesti opittua toimintaa. Taiteen avulla voimme löytää tähän toimintaan uudenlaisen näkökulman. (Noë, 2019, s. 46–47.) Pragmatistifilosofi John Deweyn ajatteluun viitaten Noë esittää, että taiteen arvo ei ole vain siinä, että se on näytillä museossa, vaan taiteilijat tuottavat mahdollisuuksia ja näin yleisö ja tekijät pääsevät vuorovaikutukseen (mts. 169).

Tässä kirjassa on todettu useampaan otteeseen, että taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten toteutuminen edellyttää mahdollisuutta luoda henkilökohtainen suhde taiteeseen ja kulttuuriin. Alva Noë vertaa taideteoksen ymmärtämisen logiikkaa, hieman yllättäen, vitsin ymmärtämisen logiikkaan. Tietyn vitsin ymmärtääkseen tulee ymmärtää jotakin myös sen kulttuurisesta kontekstista. Kokemus saavutetaan muiden kanssa, ja siihen liittyy dialogia. (Noë, 2019, s. 123.)

Kulttuurihyvinvointitoiminnan tuominen osaksi hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen keinovalikoimaa yhdessä liikunnan ja ravitsemuksen kanssa voi tosiaankin ajoittain tuntua omituisten työkalujen sovittelulta osallisuuden, hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työkalupakkiin. Kuten Piste Kollektiivin Anne Niskanen ja Hanna-Leena Metsävainio kirjan aloitusluvussa toivat esille, taiteen kieli voi kuitenkin tavoittaa toisella tavalla kuin arkinen kieli. Se voi avata uudenlaisia näkökulmia itseen, yhteisöön ja ympäröivään.

Katri Leppisaari toimii erityisasiantuntijana Taiteen edistämiskeskuksessa. Hän on työskennellyt kulttuurihyvinvoinnin ja osallisuuden parissa yli vuosikymmenen ajan kunnissa, järjestöissä ja kehittämishankkeissa. Leppisaari suorittaa tohtoriopintoja Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella. Hän kiinnostunut kulttuurihyvinvoinnin merkitysulottuvuuksista, joita hän tarkastelee kulttuuripolitiikan ja taidefilosofian näkökulmasta.

6.3 Aistien hyvinvointi – miksi muotoilulla ja estetiikalla on väliä

Heli Kauhanen

Estetiikka arjessamme, olipa kyse tilasta, esineestä tai taideteoksesta, vaikuttaa syvästi siihen, miten voimme ja miten tunnemme itsemme. Tutkimukset osoittavat, että kauniiksi koetut ympäristöt ja hyvin muotoillut esineet voivat vähentää stressiä, lisätä keskittymiskykyä ja vahvistaa arjen merkityksellisyyttä (Marin, 2015). Kun taiteen läsnäolo, esteettinen suunnittelu ja käyttäjälähtöinen muotoilu huomioivat ihmisten moninaiset tarpeet ja elinympäristöt, ne eivät ole vain visuaalisia valintoja, vaan ne voivat merkittävästi lisätä elämänlaatua, nautintoa ja hyvinvointia.

Muotoilun ja arkkitehtuurin parantava voima

Paimion parantola on erinomainen esimerkki siitä, kuinka arkkitehtuuri ja muotoilu voivat edistää ihmisten hyvinvointia. Alvar Aallon 1930-luvulla suunnittelema tuberkuloosiparantola on kansainvälisesti tunnettu rakennus, joka edusti edistyksellistä lähestymistapaa sairaalarakentamiseen. Se huomioi potilaiden fyysisen ja henkisen hyvinvoinnin monin eri tavoin. Aalto suunnitteli Paimion sairaalan kohderyhmälähtöisesti siten, että potilaiden hyvinvointi oli etusijalla. Rakennuksen pohjaratkaisut ja sisätilojen yksityiskohdat tukivat potilaiden toipumista. Esimerkiksi huoneiden sijoittelu optimoi luonnonvalon saannin, ja ikkunoiden suunta oli mietitty siten, että potilaat saivat mahdollisimman paljon raikasta ilmaa ja valoa. (Deriu, 2007.)

Sairaalan sisätilojen värimaailma oli suunniteltu rauhoittamaan potilaita. Aalto käytti lempeitä ja luonnollisia värejä, kuten vaaleanvihreää ja sinistä, jotka koetaan rauhoittaviksi. Hän ei työryhmineen suunnitellut pelkästään rakennusta, vaan myös paljon sen sisustukseen ja toimintoihin liittyvää kalustoa. Paimion sairaala on edelleen lähes sadan vuoden jälkeenkin erinomainen esimerkki kokonaisvaltaisesta suunnittelusta, jossa arkkitehtuuri, muotoilu ja ympäristö yhdistyivät edistämään potilaiden fyysistä ja henkistä hyvinvointia. Aallon suunnittelutyössä keskeistä oli kaikkien aistien huomioiminen, sillä hän uskoi kokonaisvaltaisen aistikokemuksen luovan harmoniaa ja edistävän ihmisen hyvinvointia. (Ray, 2005.)

Arkkitehtuurin ja suunnittelun keinoin voidaan luoda tiloja, jotka tukevat kokonaisvaltaista hyvinvointia. Esteettisen ympäristön vaikutuksesta hyvinvointiin on paljon tutkimusnäyttöä. Esimerkiksi sairaala-arkkitehtuurissa esteettisesti miellyttävillä ja luonnonvaloa hyödyntävillä tiloilla on todettu olevan positiivinen vaikutus potilaiden toipumiseen. Jo vuonna 1984 tehty tutkimus *View Through a Window May Influence Recovery from Surgery* (Ulrich, 1984) todensi, että potilaat, jotka saivat katsella luonnonmaisemia ikkunastaan, toipuivat nopeammin ja tarvitsivat vähemmän lääkitystä kuin ne, joiden näkymänä oli rakennettu ympäristö.

Tämän taisi Aalto sisäisenä, hiljaisena tietona tietääkin, ennen kuin asiaa edes tutkimalla todennettiin.

Toisaalta Berlynen tutkimus *Novelty, Complexity, And Hedonic Value* (Berlyne, 1970) tutki, kuinka ihmiset reagoivat visuaaliseen monimutkaisuuteen ja miten se vaikuttaa heidän mieltymyksiinsä ja kiinnostukseensa. Hän esitti, että ihmisillä on luontainen taipumus hakeutua optimaalisen stimulaation äärelle. Liian vähäinen tai liian suuri stimulaatio voi olla epämiellyttävää, kun taas sopiva määrä monimutkaisuutta voi herättää kiinnostusta. Sopiva visuaalinen stimulaatio voi edistää viihtyisyyttä, kognitiivista toimintaa ja positiivisia tunteita. Berlynen tutkimukset osoittivat, että ihmiset eivät välttämättä pidä eniten yksinkertaisimmista tai monimutkaisimmista ärsykkeistä, vaan heillä on taipumus suosia sellaisia ärsykejä, jotka tarjoavat sopivan tasapainon uutuutta ja tuttuutta, järjestystä ja satunnaisuutta.

Tutkimukset, kuten aiemmin mainittu Berlynen klassikkotyö ja sitä seuranneet lukuisat tutkimukset, auttavat meitä ymmärtämään näitä monimutkaisia suhteita paremmin ja toisaalta hyödyntämään tätä tietoa suunnittelun tukena.

Korut kuulumisen, ilmaisemisen ja muistamisen kantajina

Korut ovat osa inhimillistä kulttuuria, ja koristautuminen on meihin syvälle juurtunut tarve. Koruja on käytetty satoja tuhansia vuosia. Alkujaan niitä käytettiin symbolisesti ja yhteisöön kuulumiseen merkiksi, ja vielä tänä päivänäkin korut ilmaisevat tarvetta kuulua, ilmaista ja muistaa. Ne ovat monesti kantajalleen merkityksellisiä esineitä, ja ne voivat edistää hyvinvointia sekä emotionaalisella, sosiaalisella että esteettisellä tasolla.

Koruja kannetaan lähes poikkeuksetta lähellä kehoa, ja niihin muodostuu monesti vahva tunneside. Ne voivat kantaa muistoja ja tarinoita, jotka tukevat psyykkistä hyvinvointia, esimerkiksi lohduttamalla, muistuttamalla elämänvaiheista tai läheisistä ihmisistä. Kyse on niin sanotusta materiaalisesta muistista ja ”esineiden affektiivisuudesta”. Esineiden affektiivista luonnetta tutkitaan eri tieteenaloilla, esimerkiksi sosiologiassa, kulttuurin tutkimuksessa sekä estetiikan ja etnologian aloilla. (Kinnunen, 2017).

Lahjaksi saatu tai yhteisöllisesti merkityksellinen koru voi vahvistaa sosiaalisia suhteita ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Korut voivat myös kantaa henkilökohtaista tai kulttuurista merkitystä: ne voivat symboloida rakkautta, surua, saavutuksia, suojelua tai uskontoa. (Ahde-Deal, 2013). Esimerkiksi vihkisormus, rippiristi tai perintökoru ovat enemmän kuin koristeita, sillä ne kantavat tarinaa ja tunnetta ja mahdollisesti ilmentävät statusta.

Historiallisesti koruja on käytettykin statuksen symboleina osoittamaan varallisuutta, valtaa tai asemaa. Paavin sormus, viralliselta nimeltään *Fisherman's Ring*, on yksi paaviuden merkittävimmistä symboleista, ja se on hyvä esimerkki korun

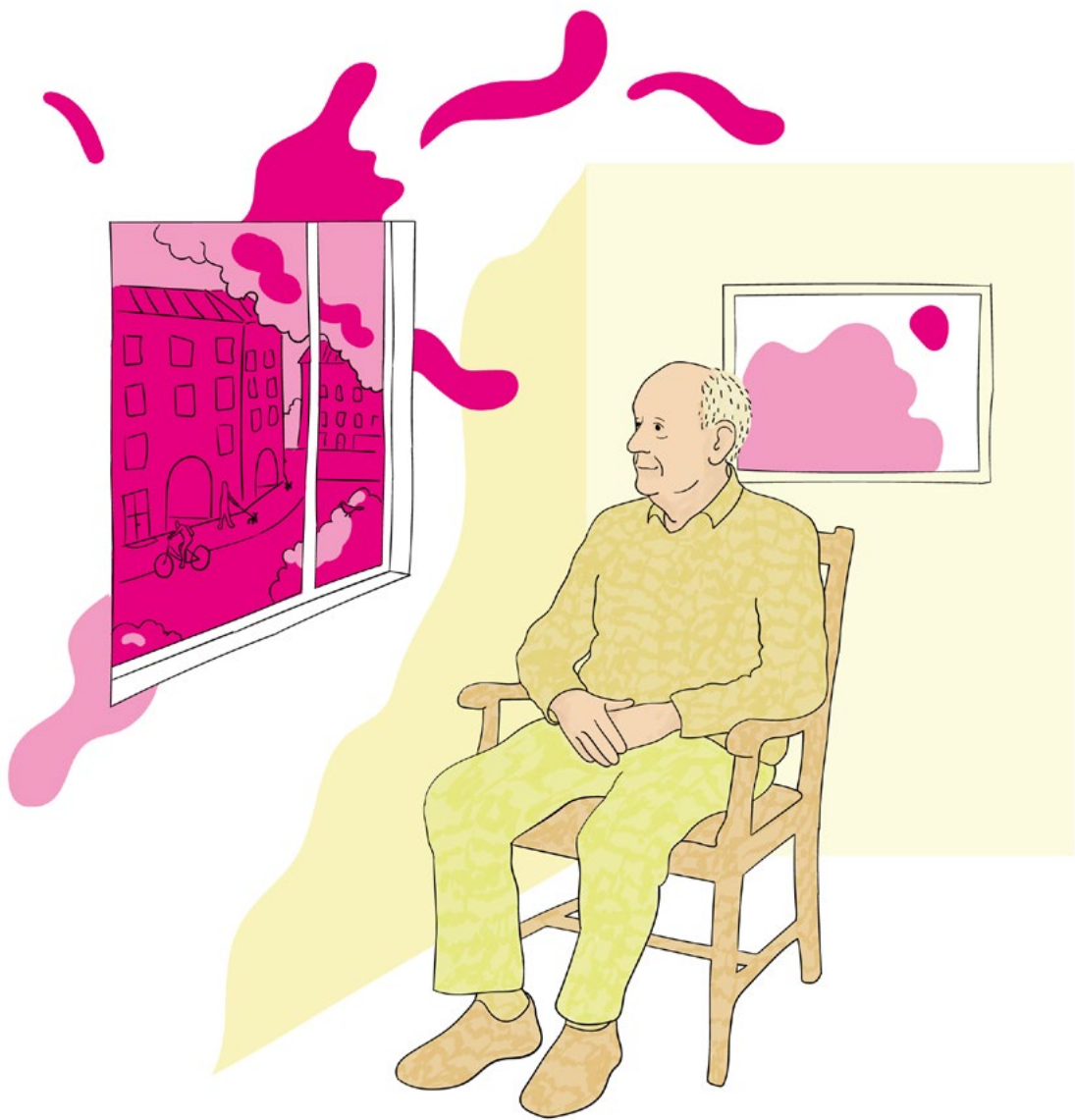

käytöstä vallan symbolina. Se symboloi paavin hengellistä valtaa ja hänen tehtävänsä Pietarin seuraajana. Jokaisella paavilla on oma yksilöllinen sormuksensa, ja hänen kuoltuaan sormus rikotaan seremoniaalisesti vasaralla, mikä symboloi paavin viran päättymistä. (Ostberg, ei pvm.). Kuten paavinkin sormus, tietyissä tilanteissa koru voi toimia voimaesineenä tai osana arjen rituaaleja, esimerkiksi tuomassa onnea tärkeään tilaisuuteen tai esiintymiseen, jolloin sillä on vahvistava ja rauhoittava vaikutus.

Korut tarjoavat keinon ilmaista omaa persoonaa, arvoja ja kulttuuritaustaa, mikä voi vahvistaa identiteettiä ja itsetuntemusta – keskeisiä hyvinvoinnin rakennuspalikoita. Esteettisyys ja koristautuminen ovat edelleen keskeisiä syitä korujen käyttöön: materiaalit, muodot ja visuaalisuus tuottavat aistinautintoa, lisäävät läsnäolon tunnetta ja voivat kauneudellaan ja yksityiskohdillaan kohottaa mielialaa.

Muotoilun ja teknologian yhdistyminen on laajentanut korujen mahdollisuuksia toimia myös käytännöllisinä ja toiminnallisina välineinä. Esimerkiksi älysormukset voivat seurata terveydentilaa, tunteita tai liikettä – yhdistäen kehotietoisuuden ja teknologisen muotoilun. Tunnetuin esimerkki tästä on suomalainen Oura-sormus, joka mittaa muun muassa sykettä ja unta ja antaa palautetta hyvinvoinnista.

Koru on myös ilmaisun ja viestinnän väline, hiljainen mutta voimakas. Se voi kertoa kantajastaan enemmän kuin sanat ja samalla rakentaa yhteyksiä tai herättää keskustelua. Tunnetuin koruilla sanomaansa edistänyt poliitikko on Yhdysvaltain entinen ulkoministeri Madeleine Albright. Hän itse toteaa korujensa olevan osa hänen diplomatiansa keinoja. Tunnetuin tarina Albrightin tavasta käyttää koruja viestin välittäjänä liittyy siihen, kun Saddam Husseinin hallinto oli kutsunut Albrightia käärmeeksi. Matkustaessaan seuraavan kerran Irakiin Albright pani rintaansa kultaisen käärmeen. (National Museum of American Diplomacy, 2025.)

Korujen viestit voivat olla tietoisia tai tiedostamattomia, mutta ne ovat aina osa laajempaa kulttuurista vuoropuhelua. Jos sanat tai uskallus eivät riitä, voisiko koru kertoa sen puolestasi?

Aivot, aistit ja esteettinen kokemus

Neuroestetiikka tutkii, miten aivot reagoivat taiteeseen ja esteettisiin kokemuksiin. Useat tutkimukset osoittavat, että kauniiden ja harmonisten esineiden ja ympäristöjen katselu voi aktivoida aivojen palkitsemisjärjestelmiä ja lisätä mielihyvän tuntemuksia. Tämä voi johtaa stressin vähentymiseen ja parantaa henkistä hyvinvointia. Semir Zeki on tunnetuimpia esteettisten kokemusten tutkijoita. Hänen tutkimuksensa ovat keskittyneet siihen, miten kauniit ympäristöt vaikuttavat mielialaan ja kognitiivisiin prosesseihin. Hän on urauurtavalla työllään osoittanut, että aivoissa on erityisiä alueita, jotka aktivoituvat kauneuden havaitsemisesta, ja että kauneus ei ole vain subjektiivinen kokemus, vaan sillä on neurologinen perusta. (Baluku, 2024.)

Uusimpien löydösten mukaan, kuten Magsamenin ja Rossin (2023) teoksessa *Your Brain on Art: How the Arts Transform Us* esitetään, taiteeseen osallistuminen aktivoi aivojen mielihyvakeskuksia, alentaa stressihormoni kortisolin tasoa ja siirtää meidät parasymptaattiseen ”lepotilaan”. Tutkimus osoittaa, että esteettiset kokemukset voivat tuoda samankaltaisia hyötyjä kuin mindfulness.

Aistikokemukset eivät ole vain hetkellisiä havaintoja, vaan ne kietoutuvat tunteisiin ja muistoihin. Tuoksu, valo tai materiaalin tuntu voi herättää mielikuvia, jotka vievät meidät ajassa taaksepäin. Esineet ja tilat voivat näin toimia affektiivisina välittäjinä: ne puhuttelevat meitä tavoilla, joita emme aina tiedosta järjellä. Tämän vuoksi muotoilulla on poikkeuksellinen mahdollisuus vaikuttaa ihmisen kokemukseen – se voi rakentaa yhteyttä niin ympäristöön kuin myös omaan kehoon ja mieleen. Hyvin suunniteltu esine voi tuntua tutulta, inspiroivalta tai hoitavalta, ja siten se voi lisätä hyvinvointia tavalla, jota ei voi pelkällä toiminnallisuudella selittää.

Aivomme ja aistimme ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa ja luovat perustan sille, miten koemme ja ymmärrämme ympäröivän maailman. Ilman aistejamme aivot jäisivät vaille tietoa ulkoisesta todellisuudesta. Aivot eivät kuitenkaan pelkästään vastaanota aistitietoa, vaan ne myös suodattavat, vahvistavat ja yhdistävät aistimuksia kokonaisvaltaisiksi kokemuksiksi. Aistit ovat siis keskeinen osa ihmisen maailmasuhdetta. Kun muotoilu lähtee liikkeelle kehoa ja aisteja puhuttelevista ja hyväilevistä päämääristä, emme voi mennä pieleen?

Heli Kauhanen on työskennellyt Taiteen edistämiskeskuksessa sekä läänintaiteilijana että kulttuurihyvinvoinnin taideasiantuntijana. Hän on taustaltaan muotoilija, luovan alan yrittäjä ja ammatillinen opettaja. Erityinen kiinnostuksen kohde on aivoterveys: taiteen vaikutukset aivoterveysteen sekä taiteilijoiden aivoterveys.

6.4 Rakastettava idiootti – klovnin lahja maailmalle

Venla Korja

Ihminen on kaunis ja hyvä. Ihminen on myös idiootti. Keskeistä elämässä on oppia rakastamaan tätä inhimillistä hölmöä itsessään. Klovneria syntyy, kun ihminen haluaa ja osaa asettaa oman idioottinsa vuorovaikutukseen toisten ihmisten ja maailman kanssa. Voisiko klovni – tuo rakastettava idiootti, parantumaton optimisti ja ikuinen ihmettelijä – olla näinä moninaisten kriisien aikoina lempeä hyvinvoinnin ja selviytymisen työkalu niin yksilöille kuin yhteisöillekin?

Rakastettavan idiootin synty

Moni tunnistaa klovnin sirkuksesta tai punaisesta nenästä, mutta klovneria on paljon muutakin. Se on useita erilaisia tyylejä ja suuntauksia sekä klassisia hahmoja sisältävä taiteenlaji (Korhonen, 2013, s. 90).

Klovnerian juuret juontavat italialaiseen, 1500–1700-luvuilla kukoistaneeseen fyysiseen katuteatterimuotoon, Commedia dell’arten. Tyyliuunnan hahmoista jalostui esimerkiksi Pierrot-klovni, johon muun muassa Charlie Chaplinin legendaarinen kulkurihahmo perustuu. Kulkurin lisäksi länsimaisen klovnerian keskeisiä hahmoja ovat olleet sirkuksesta tutut löysäpukuinen ja isokenkäinen Auguste-klovni sekä häntä komentava, auktoriteettia edustava valkoinen klovni. (Korhonen, 2013, s. 90; Paavolainen & von Boehm, 2016; Siljamäki, 2010, s. 20–22.)

Sirkusperinteestä irtaantuneen teatteriklovnerian syntyyn ovat vaikuttanut erityisesti ranskalainen teatteripedagogi Jacques Lecoq ja hänen oppilaansa. 1950-luvulla perustamassaan koulussa nimeltä *École internationale de théâtre* Lecoq alkoi tutkia esiintyjän omaa, henkilökohtaista klovnia. Omien haavoittuvuuksien ja naurettavuuksien havaitseminen ja niiden hyväksyminen antoi pohjan oman klovnin syntymiselle. (Lecoq, 2002; Mäki-Iso, 2019, s. 22; Korhonen, 2013, s. 90–91.)

Vaikka länsimaisen nykyklovnerian historia on melko lyhyt ja kovin eurooppalainen, on klovni hahmona luultavasti lähes yhtä vanha kuin alkunauru itse, kuten Outi Kautonen (2015) kirjoittaa klovneriaa käsittelevässä opinnäytetyössään. Klovnin kaltaisia kahjoja, narreja ja pyhiä hulluja on löytynyt kautta historian ja kulttuurien. Keskiajan hoveissa narrit irvailivat ja viihdyttivät valtaapitäviä, monissa alkuperäiskansojen rituaaleissa komiikan avulla karkotettiin pahoja henkiä, ja pyhät hullut eri uskonnoissa ovat kyseenalaistaneet totuttuja normeja. Yhteistä näille hahmoille on ollut epäkohtien paljastaminen, normien haastaminen ja maailman katsominen toisin silmin. (Kautonen, 2015, s. 7–10.)

Leikki, moka ja läsnäolo

Klovni on itseään ja maailmaa havainnoiva hölmö, joka jakaa ihmettelynsä toisten kanssa. Kohdatessaan maailman ihmetellen ja avoimesti, kuin ensimmäistä kertaa, klovni avaa itselleen ja yleisölleen toisin katsomisen mahdollisuuden. Jacques Lecoq'n pedagogiikkaan pohjaten klovni ei ole rooli, vaan kyseessä on *klovnin tila*, esiintyjän psykofyysinen tila, johon liittyy tietoinen läsnäolo ja valmius leikkiin (ranskaksi *le jeu*, englanniksi *play* tai *game*). Klovneria, kuten taide ylipäättään, palauttaa aikuiselle mahdollisuuden leikkiä. Leikki tekee ihmisestä ihmisen ja on keskeinen osa kulttuurien syntyä, kuten saksalainen historioitsija ja kulttuuriteoreetikko Johan Huizinga totesi jo vuonna 1938 kirjassaan *Homo Ludens*.

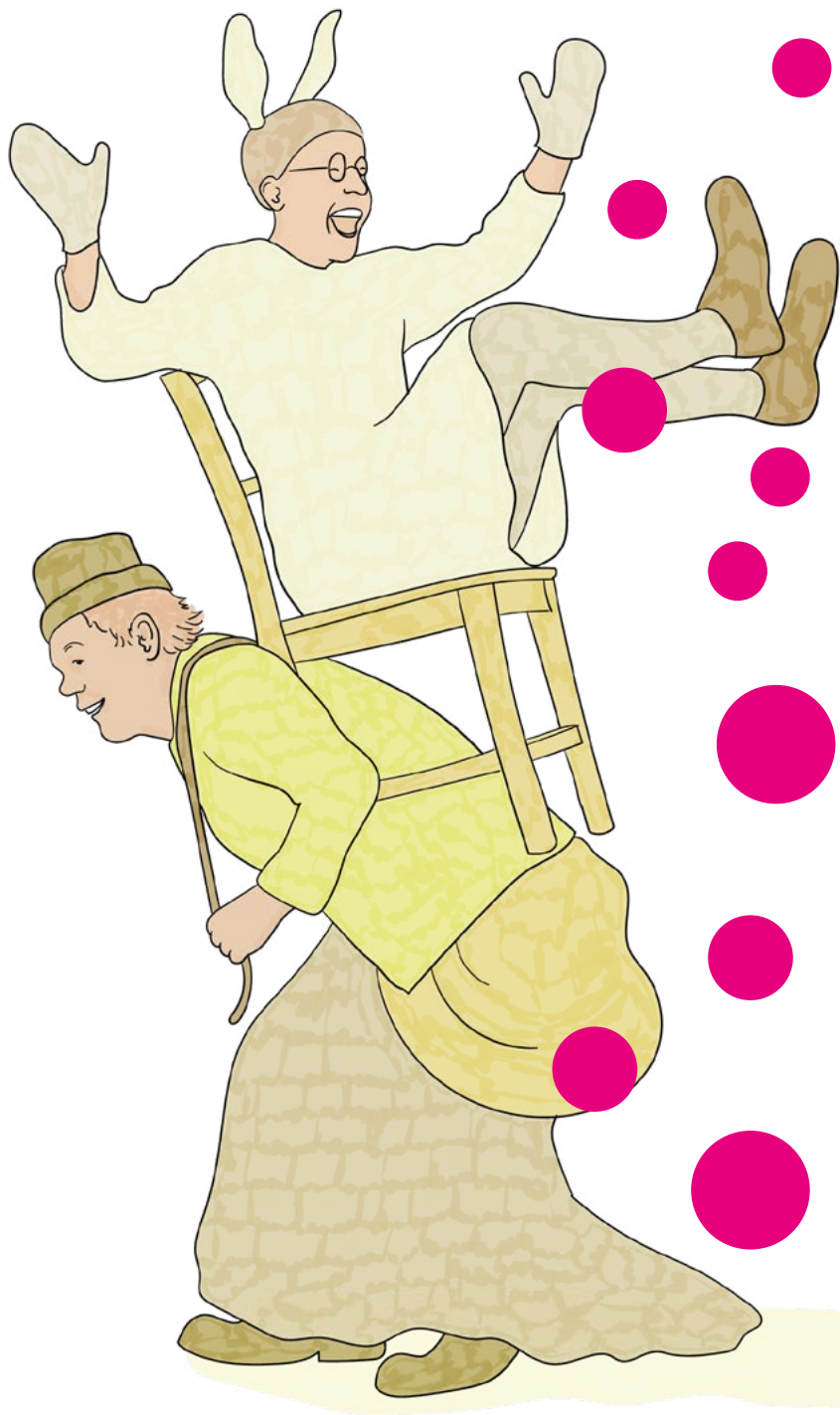
Leikillisyyteen ja heittäytymiseen sisältyy aina riskinottoa, ja sen myötä kasvaa myös moka mahdollisuus. Moka tai floppi toimii tärkeänä työkaluna klovnille. Jakaessaan moka yleisönsä kanssa klovni tulee näkyväksi ainutlaatuisena, yhtä aikaa naurettavana ja koskettavana (Mäki-Iso, 2019, s. 22). Klovnerian lahja on mokasta nauttiminen. Suorituskeskeisessä maailmassamme klovnit tarjoavat meille mahdollisuuden irrottautua suorittamisen paineesta: klovneria sallii moka keskellä iloittamisen, leikin ja läsnäolon – *be bad and happy*, kuten merkittävä klovnerian opettaja Philippe Gaulier muistuttaa (mts. 24).

Klovneria syntyy esiintyjän valmiudesta hypätä leikkiin, jakaa mokansa ja nauttia yhteydestä yleisön sekä toisten klovnien kanssa. Erityinen kumppanuus (ranskaksi *complicité*) tai jopa ”rikostoveruus” sekä nautinto (*plaisir*) ovatkin leikin lisäksi klovnerian ydintä (Mäki-Iso, 2019, s. 22). Tänä ruutujen ja elektronisesti välitettyjen viestien aikana yleisön ja klovnin välinen suora vuorovaikutus on ainutlaatuisuudessaan merkityksellistä.

Kehollisuus ja empatia

Klovni toimii psykofyysisenä kokonaisuutena. Klovni havainnoi aktiivisesti ympäristöään ja omia impulssejaan, on läsnä, havaitsee, hyväksyy ja hengittää. Voisiko klovnien aistisuus, kehollisuus ja ihmettelevä asenne toimia välineenä myös vaikeiden asioiden kohtaamiseen? Voisiko herkkä, haavoittuva ja samalla rehellisen iloinen asenne auttaa kohtaamaan isoja, vaikeasti ratkaistavia haasteita, kuten planetaarista kriisiä? Klovnit suhtautuvat usein elämään optimistisesti ja uteliaasti, ja klovneria voi siksi olla erinomainen väline uudella tavalla olemiseen tässä maailmassa – ihmisten ja muiden lajien kanssa.

Klovnin tila voi vahvistaa empatiataitoja, ja ihmettelevä hölmö voi olla juuri oikea ratkaisu yhteyden rakentamiseen. Klovneria ei rajoitu harjoitus- ja esiintymistilanteisiin, vaan sitä tuodaan ihmisten arkeen ja yhteisöihin. Tunnetuimpia klovnerian sovellusmuotoja ovat sairaalaklovnitoiminta, joka mainitaan myös tässä kirjassa, sekä ikäihmisille suunnattu klovneria. Klovnit ilman rajoja -yhdistys puolestaan vie iloa muun muassa pakolaisleireillä oleville lapsille. Klovneria tarjoaa mahdollisuuden yhteiseen nauruun, joka tutkitusti laskee stressihormoneja (Kramer & Leitao, 2023) ja näin vahvistaa hyvinvointia.

Klovneria – omituinen väline itsetutkiskeluun ja yhteyteen

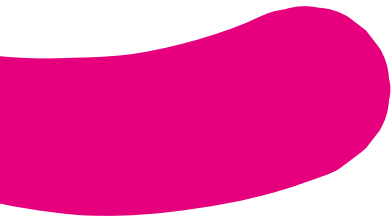
Kutsuessani tekstin alussa ihmistä idiootiksi en tietenkään käyttänyt sanaa haukkumasanana, vaan – klovniopettajani Taina Mäki-Ison hengessä – ilmaisuna, joka sisältää syvää lämpöä ja myötätuntoa ihmistä ja hänen keskeneräisyyttään kohtaan. Klovnin tila yhdistää viattomuuden, hyväksynnän, uteliaisuuden ja leikillisyyden. Se toimii paitsi taiteellisenä ilmaisumuotona, myös välineenä itsetutkiskeluun ja ympäristön hahmottamiseen.

Outi Kautosen (2015) sanoin klovneria kuitenkin kuuluu niihin elämän asioihin, jotka näkyvät teräväpiirteisinä näkökentän reunamilla, mutta valuvat sormien läpi, kun yritämme niihin tarttua. Klovneriaa ei voi ottaa käyttöön yksiselitteisesti. Kuten Katri Leppisaari tuo luvussa 6.2 esiin, filosofi ja kognitiotieteilijä Alva Noë toteaa, että taide on työkalu, jolla ihminen voi tutkia itseään – ja että tämän taide tekee silkalla omituisuudellaan. Taidetta ei voi ottaa käyttöön suoraviivaisesti; sen luonne pakottaa pohtimaan, mitä se on ja mitä se tekee vastaanottajalleen.

Klovneria on tekijälleen ja kokijalleen yksilöllinen kokemus. Samalla se antaa mahdollisuuden ymmärtää itseään, toisia ja ympäröivää maailmaa lempeästi mutta tarkasti, konkreettisesti ja kehollisesti.

Venla Korja toimii taiteilija-asiantuntijana Taiteen edistämiskeskuksessa. Hänellä on yli kymmenen vuoden kokemus kulttuurihyvinvoinnin ja osallisuuden edistämisestä asiantuntijana, taiteilijana ja pedagogina. Korja on kiinnostunut erityisesti osallistavista ja yhteisöllisistä prosesseista teatterin ja esittävän taiteen kentällä, ja hänen työtään ohjaavat dialogisuus ja yhdenvertaisuus.

Kirjallisuus ja lähteet

Kirjallisuus ja lähteet

- Aaltonen, M. (18.9.2024). Alexander Stubb linjasi Tampereella, miksi kulttuuri on tärkeää ja esitti toiveen suomalaisille. *Helsingin Sanomat*.
<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000010706584.html>
- Ahde-Deal, P. (2013). *Women and jewelry: a social approach to wearing and possessing jewelry* (Aalto University Doctoral Dissertations 1/2013) [väitöskirja, Aalto-yliopisto].
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-60-4709-6>
- Aholainen, M., Jäntti, S., Tammela, A. & Tanskanen, J. (2021). Miten taide vaikuttaa? Kulttuurisia näkökulmia hyvinvointiin ja terveyteen. *Lääkärilehti*, 76(9), 564–568. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-202103091902>
- ALLI-verkosto. (2023). *Ikääntyneiden kulttuuritoiminnan valtakunnallinen tietokartta. Kunnat ja hyvinvointialueet yhdessä ikääntyneiden kulttuurihyvinvointia edistämässä*.
<https://innokyla.fi/sites/default/files/2024-01/Aura-hankkeen%20tietokartta.pdf>
- Airaksinen, A., Hämäläinen, K., Korkatti, M. & Suvanto, S. (22.11.2023). ”Sitä tuntee olevansa olemassa” – ikämiehille hyvinvointia kulttuurista. *Taidetutka*.
<https://taidetutka.fi/2023/sita-tuntee-olevansa-olemassa-ikamiehille-hyvinvointia-kulttuurista/>
- Allardt, E. (1976a). Dimensions of welfare in a comparative Scandinavian study. *Acta Sociologica*, 19 (3), 227–240.
- Allardt, E. (1976b). *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. WSOY.
- Allardt, E. (1993). Having, Loving, Being: An alternative to Swedish Model of Welfare Research. Teoksessa M. Nussbaum & A. Sen, *The Quality of Life*. Clarendon Press.
- ANTI – Contemporary Art Festival. (ei pvm.). *Jaettu tulevaisuus*. Haettu 19.6.2025 osoitteesta <https://antifestival.com/jaettu-tulevaisuus/>
- Arantola, H., Santonen, K. & Simonen, K. (2009). *Palvelemisesta palveluliiketoimintaan: asiakasymmärrys palveluliiketoiminnan perustana*. Tekes.
https://www.businessfinland.fi/globalassets/julkaisut/palvelemisesta_palveluliiketoimintaan.pdf
- Arendt, H. (2017). *Vita activa. Ihmisenä olemisen ehdot* (4. painos) (suom. R. Oittinen). Vastapaino.
- Arolainen, T. (2024). *Kulttuurialan huoltovarmuus. Nykytila ja kehittäminen osana henkistä kriisinkestävyyyttä*. Huoltovarmuuskeskus.
<https://www.huoltovarmuuskeskus.fi/files/dbdada4d233ec4d50c5d12d651ea-9d6e87447470/hvk-kulttuurialan-huoltovarmuus-raportti-20241210.pdf>
- ArtsEqual. (2017). *Peruskoulu: Suomen suurin kulttuurikeskus*. Taideyliopisto.
<https://www.artsequal.fi/fi/toimenpidesuosituksset>
- ArtsEqual. (2019). *Etsivä kulttuurityö lisää lasten ja nuorten kulttuurista osallisuutta*. Taideyliopisto. <https://www.artsequal.fi/fi/toimenpidesuosituksset>
- Baluku, M. (2024). *Art and neuroaesthetics: Understanding the brain's response to art*. Kampala International University, Uganda. https://www.researchgate.net/publication/383083489_Art_and_Neuroaesthetics_Understanding_the_Brain's_Response_to_Art
- Bardy, M. (1998) *Taide tiedon lähteenä*. Atena.
- Bennet, O. (1999). Kulttuuripolitiikka, kulttuuripessimismi ja postmoderniteetti. Teoksessa A. Kangas & J. Virkki (toim.), *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet*. Jyväskylän yliopisto.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5887-9>

- Berlyne, D. E. (1970). *Novelty, complexity, and hedonic value*. University of Toronto. <https://link.springer.com/article/10.3758/bf03212593>
- BSR Cultural Pearls. (2024). *Culture for social resilience. The BSR Cultural Pearls Guidebook*. https://culturalpearls.eu/wp-content/uploads/2024/04/BSR-Cultural-Pearls_Guidebook_2024.pdf
- Buber, M. (1995/1923). *Minä ja Sinä* (suom. J. Pietilä). WSOY.
- Bungay, H., Jensen, A. & Holt, N. (2023). Critical perspectives on Arts on Prescription. *Perspectives in Public Health*, 144(6), 363–368. <https://doi.org/10.1177/17579139231170776>
- CuWeRE. (ei pvm.). *Kulttuurihyvinvoinnin tutkimuksen ja koulutuksen osaamiskeskittymä CuWeRE*. <https://cuwere.fi/>
- Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
- Deriu, D. (2007). Alvar Aalto through the eyes of Shigeru Ban. *METU Journal of the Faculty of Architecture*. https://www.academia.edu/4081847/Alvar_Aalto_through_the_Eyes_of_Shigeru_Ban
- DfA. (ei pvm.). *What is DfA?* Haettu 19.8.2025 osoitteesta <https://dfaeurope.eu/what-is-dfa/>
- DigiFinland. (ei pvm.). *Tarmoa – Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen (HYTE) palvelukonsepti*. Haettu 14.8.2025 osoitteesta <https://digifinland.fi/toimintamme/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-hyte-palvelukonsepti/>
- EIDD. (2004). *EIDD:n Tukholman julistus*©. <https://dfaeurope.eu/wordpress/wp-content/uploads/2024/03/Stockholm-Declaration-Finnish.pdf>
- Eskola, K. (1998). Taiteen merkityksellistämä elämä. Teoksessa M. Bardy (toim.), *Taide tiedon lähteenä*. Atena.
- Espoo. (ei pvm.). *Kulttuurikurkkaus*. Haettu 9.9. 2025 osoitteesta <https://www.espo.fi/fi/kulttuuri-ja-vapaa-aika/kulttuurikurkkaus>
- Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue. (ei pvm.). *Kokemusasantuntijatoiminta*. Haettu 31.5.2025 osoitteesta <https://www.hyvaep.fi/hyvinvointialue/osallistu-ja-kehita-kanssamme/kokemusasantuntija/>
- Fancourt, D. & Finn, S. (2019). *What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review*. World Health Organization. Regional Office for Europe. <https://iris.who.int/handle/10665/329834>
- Finto. (ei pvm.). *Kulttuurihyvinvointi*. Haettu 22.8.2025 osoitteesta <https://finto.fi/yso/fi/page/p39416>
- Friedman, B., Kahn, P. H. & Borning, A. (2006). *Value Sensitive Design and information systems*. M. E. Sharpe.
- Frontier Economics. (2024). *Culture and heritage capital: Monetising the impact of culture and heritage on health and wellbeing*. <https://www.frontier-economics.com/media/2lbntjz/monetising-the-impact-of-culture-and-heritage-on-health-and-wellbeing.pdf>
- Gillet, J.-C. (1995). *Animation et animateurs*. L'Harmattan.
- Hagnäs, T. (2023). *KuKu-toiminta kulttuurin ja sote-palveluiden yhdyspinnoilla* [esitysmateriaali tapahtumassa Kulttuurihyvinvointi osaksi arkea 22.3.2023, Kulttuurikorjaamo, Kokkola]. <https://innokyla.fi/sites/default/files/2023-03/Kulttuurikorjaamo%20KuKu-toiminnan%20esittely%20PP.pdf>
- Hallas, P. (2013). Puheenvuoro sosiaalisen taiteen kentältä. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja*, 2013(15), 94–97. <https://doi.org/10.30675/sa.122323>

- Hautamäki, T., Nylund, V. & Timberg, P. (2024). *Kulttuurikaveritoiminnan käsikirja*. Pohjanmaan liitto. <https://www.obotnia.fi/assets/Sidor/1/250/Kasikirja-saavutettava.pdf>
- Heikkilä, R. (2017). Suomalainen kulttuuriolosuhteiden ja eriarvoisuus: ei-osallistujien jäljillä. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja, 2016*, 6–19. <https://doi.org/10.17409/kpt.60095>
- Heikkilä, R. (2022). *Understanding cultural non-participation in an egalitarian context*. Palgrave Macmillan. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-18865-7>
- Helne, T. & Hirvilampi, T. (2021). *Puristuksissa? Nuoret ja kestävän hyvinvoinnin ehdot*. Kela. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021060132534>
- Helsingin Sanomat. (20.1.2025). *Trumpin hallinto lakkauttamassa kaikki liittovaltion DEI-ohjelmat, työntekijät pakkolomalle*. <https://www.hs.fi/maailma/art-2000010976221.html>
- Hirvilampi, T. & Helne, T. (2014). Changing paradigms: A sketch for sustainable wellbeing and ecosocial policy. *Sustainability*, 6(4), 2160–2175. <https://doi.org/10.3390/su6042160>
- Houni, P., Turpeinen, I. & Vuolasto, J. (2020). *Taidetta! Kulttuurihyvinvoinnin käsikirja*. Taiteen edistämiskeskus. <https://www.taike.fi/fi/julkaisut/taidetta-kulttuurihyvinvoinnin-kasikirja>
- Hovi, A.-M., Hätönen, H., Katainen, J., Lohtander, M., Lundkvist, T. & Siira, T. (2021). *Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kokonaisarkkitehtuuri* (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 11/2021). Sosiaali- ja terveysministeriö. stm.fi/documents/1271139/48496181/Hyvinvoinnin+ja+terveyden+edistamisen+kokonaisarkkitehtuuri_2021_11.pdf
- Huhtinen-Hildén, L. (2014). Perspectives on professional use of arts and arts-based methods in elderly care. *Arts & Health*, 6(3), 223–234. <https://doi.org/10.1080/17533015.2014.880726>
- Huhtinen-Hildén, L. (2020). Luova mieli matkaseurana. Luovuudesta hyvinvointia muutoksissa. Teoksessa M. Elomaa-Krapu, A. Vuorijärvi & R. Wallin (toim.), *Hyvinvointi ja terveys poikkeusoloissa*. Metropolia-ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-328-263-6>
- Huhtinen-Hildén, L. (2021). Kulttuurihyvinvointialan yhteistä ymmärrystä rakentamassa. *Tikissä-blogi*. Metropolia Ammattikorkeakoulu. <https://blogit.metropolia.fi/tikissa/2021/02/02/kulttuurihyvinvointialan-yhteista-ymmarrysta-rakentamassa/>
- Huhtinen-Hildén, L. (2023). Musiikkikasvatus osallisuuden, merkitysten ja mahdollisuuksien maisemassa. Teoksessa M.-L. Juntunen & H. Partti (toim.), *Musiikkikasvatus muutoksessa* (s. 289–311). Taideyliopisto.
- Huhtinen-Hildén, L. (2024). Pedagoginen yleistyö mahdollisuuksien ja merkitysten avaajana. Teoksessa S. Kivijärvi (toim.), *Kohtaamisia musiikin maailmassa – Pedagogiset ja vuorovaikutukselliset valmiudet yleistyössä* (s. 12–17). Metropolia.
- Huhtinen-Hildén, L. (14.1.2025). Luovuus ja osallisuus yhteiskunnallisina muutosvoimina. *Metrospektiivi Pro*. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:muas-issn-2984-4134-36>
- Huhtinen-Hildén, L. & Isola, A.-M. (2019). Reconstructing life narratives through creativity in social work. *Cogent Social Sciences*, 5(1). <https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1606974>
- Huhtinen-Hildén, L. & Isola, A. (21.10.2020). Luovuus on voimavara, josta on arjessa monenlaista hyötyä. *THL:n blogi*. <https://blogi.thl.fi/luovuus-on-voimavara-josta-on-arjessa-monenlaista-hyotya/>
- Huhtinen-Hildén, L., Isola, A.-M., Berden, I., Hiltunen, M. & Salonen, A. (1.12.2020). Mitä on kulttuurihyvinvointi? *Yhteiskuntapolitiikka-lehden blogi*. <https://yplehti.fi/blogiarkisto/mita-on-kulttuurihyvinvointi/>
- Huhtinen-Hildén, L., Kivijärvi, S., Elomaa-Krapu, M. & Isola, A.-M. (2024). Creating affordances for families with young children: Experiences of music education in social work. *International Journal of Music Education*, 43(1), 6–21. <https://doi.org/10.1177/02557614241307240>

- Huhtinen-Hildén, L. & Pitt, J. (2018). *Taking a learner-centred approach to music education. Pedagogical pathways*. Routledge.
- Huhtinen-Hildén, L., Puustelli-Pitkänen, A., Strandman, P. & Ala-Nikkola, E. (2017). *Kohti luovaa arkea – kulttuurinen vanhustyö asiakaslähtöisyyden edistäjänä. Tutkimusraportti*. Metropolia Ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-328-012-0>
- Hurme, L. (toim.) 2017. Kansalaisopisto kunnan voimavarana. Vantaa: Kansalaisopistojen liitto KoL. Viitattu 13.3.2024. http://kansalaisopistojenliitto.fi/wpcontent/uploads/2017/11/Kansalaisopisto_kunnan_voimavarana_2017.pdf
- Hyvönen, A.-E., Juntunen, T., Mikkola, H., Käpylä, J., Gustafsberg, H., Nyman, M., Rättilä, T., Virta, S. & Liljeroos, J. (2019). *Kokonaisresilienssi ja turvallisuus: tasot, prosessit ja arvioinnit* (Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 17/2019). Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-647-8>
- Hyyppä, M. (2023). Kulttuuri ja terveys. *Duodecim*. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01283#s1>
- Innokylä. (ei pv.m.). *Ikäohjelma – Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille. Liitetyt toimintamallit*. Haettu 14.3.2025 osoitteesta <https://innokyla.fi/fi/kokonaisuus/ikaohjelma-hyvinvointia-kulttuurista-ikaihmisille>
- Innokylä. (2024). *Kulttuuriluotsitoiminta – vapaaehtoinen tukena kulttuuriolosuhteissa*. Haettu 13.5.2025 osoitteesta <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/kulttuuriluotsitoiminta-vapaaehtoinen-tukena-kulttuuriolosuhteissa>
- Isola, A. (21.11.2022). Osallisuuden kokemukset kulttuurihyvinvointityön tavoitteena. *Taidetutka*. <https://taidetutka.fi/2022/osallisuuden-kokemukset-kulttuurihyvinvointityon-tavoitteena/>
- Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa* (Työpäpaperi 33/2017). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>
- Jaaksi, A., Joutsenvirta, M. & Salonen, A. (2020). *Sivistys vaurautena – Radikaalisti, mutta lempeästi kohti kestävää yhteiskuntaa*. Basam Books.
- Jakonen, O. (2022). *Kulttuuripolitiikkaa strategisessa valtiossa: taiteen ja kulttuurin ohjaus ja rahoitus hallinnollisena politiikkana* [väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9211-8>
- Laitinen, L., Jakonen, O., Lahtinen, E. & Lilja-Viherlampi, L.-M. (2020). From grass-roots activities to national policies – the state of arts and health in Finland. *Arts & Health*, 14(1), 14–31. <https://doi.org/10.1080/17533015.2020.1827275>
- Jensen, A. (2020). *Opas kulttuurihyvinvointitoiminnan arviointiin*. Taikusydän. https://taikusydan.turkuamk.fi/uploads/2020/09/100485fb-opas_-kulttuurihyvinvointitoiminnan_arviointiin_taikusydan_saavutettava.pdf
- Joensuun teatteri. (29.8.2024). *Ensi-ilta: Meille käy hyvin – esitys paremmasta tulevaisuudesta*. <https://www.joensuunteatteri.fi/ajankohtaista/ensi-ilta-meille-kay-hyvin-esitys-paremmasta-tulevaisuudesta/>
- Juntunen, M.-L. & Kivijärvi, S. (2019). Opetuksen saavutettavuuden lisääminen taiteen perusopetusta antavissa oppilaitoksissa. *Finnish Journal of Music Education*, 22(1–2), 70–87. https://www.musicedu.fi/wp-content/uploads/2020/04/04_Juntunen_Kivija%CC%88rvi_FINAL.pdf
- Järvensivu, T. (2019). *Verkostojen johtaminen. Opi ja etene yhdessä*. BoD.
- Kainulainen, P. (2021). *Taiteilija lastensuojelutyössä*. Taiteen edistämiskeskus. <https://www.taike.fi/fi/julkaisut/taiteilija-lastensuojelutyossa>
- Kaitajärvi, K. & Ruusuvoori, A. (2025). *Kaikukortin ja kulttuuriluotsitoiminnan kumppanuusmalli sekä Kaikukortti-raati* [julkaisematon käsikirjoitus].
- Kangas, A. & Virkki, J. (1999). *Kulttuuripolitiikan uudet vaatteet*. Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5887-9>

- Kangas, L. (14.6.2024). Tätä tarkoittaa Stubbin ”arvopohjainen realismi”. YLE.
<https://yle.fi/a/74-20093832/64-3-235009>
- Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. (2023). *Mielekästä vapaa-aikaa, kavereita ja koordinaatiota. Harrastamisen Suomen mallin arviointi* (KARVIN julkaisut 12:2023).
<https://www.karvi.fi/fi/julkaisut/mielekasta-vapaa-aikaa-kavereita-ja-koordinaatiota-harrastamisen-suomen-mallin-arviointi>
- Kantonen, L. & Karttunen, S. (2021). *Yhteisötaiteen etiikka: tilaa toiselle, arvoa arvaamattomalle*. Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu. <https://taju.uniarts.fi/items/0713448c-074f-40df-98d7-2eb7f4f0c901>
- Karppinen, K. (17.3.2023). ”Oletko sä se taiteilija?” eli kuvataiteilija edistämässä taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta psykiatrisella kuntoutusosastolla. *Taikusydän-blogi*.
<https://taikusydan.turkuamk.fi/blogi/oletko-sa-se-taiteilija-eli-kuvataiteilija-edistamassa-taiteen-ja-kulttuurin-saavutettavuutta-psykiatrisella-kuntoutusosastolla/>
- Kartano, K. (2023). *Rohkeus kohdata: Taiteilija vanhustyössä*. Taiteen edistämiskeskus.
<https://www.taike.fi/fi/file-download/download/public/1826>
- Kaufman, J. C. & Beghetto, R. A. (2009). Beyond big and little: The Four C Model of Creativity. *Review of General Psychology*, 13(1), 1–12. <https://doi.org/10.1037/a0013688>
- Kauhanen, H. (2025). *Kulttuurihyvinvoinnin toimintamalleja hyvinvointialueilla ja yhdyspinnoilla*. Taiteen edistämiskeskus. <https://www.taike.fi/fi/julkaisut/kulttuurihyvinvoinnin-toimintamalleja-hyvinvointialueilla-ja-yhdyspinnoilla>
- Kautonen, O. (2015). *Epätäydellinen idiootti parantajana ja totuuden puhujana: Tulkintoja klovnin paikasta maailmassa* [opinnäytetyö, Metropolia-ammattikorkeakoulu].
<https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2015101415417>
- Keltikangas-Järvinen, L. (2006). *Temperamentti ja koulumenetys*. WSOY.
- Kestävyyspaneeeli. (2024). *Suomesta kestävyysmurroksen onnistuja: Rajana luonto, voimana ihmiset* (Kestävyyspaneeelin politiikkasuositus 1/2024). https://www.kestavyyspaneeeli.fi/wp-content/uploads/sites/41/2024/05/kestavyyspaneeli_politiikkasuositus-1-2024.pdf
- Kestävä kehitys. (ei pvm). *Sosiaalinen kestävä kehitys*. Haettu 6.5.2025 osoitteesta
<https://keke.bc.fi/Kestava-kehitys/suomi/sosiaalinen/>
- Kinnunen, V. (2017). Esineet, tunteet ja tunnelmat: affektiteorian mahdollisuuksia materiaalisen kulttuurin tutkimukselle. *Sosiologia*, 54(2), 202–204.
<https://journal.fi/sosiologia/article/view/124285>
- Kippo, S., Koivisto, T.-A., Mäki-Opas, T., Lehikoinen, K., Lehtimäki, A.-V., Lavikainen, P., Turtiainen, M. & Martikainen, J. (2023). *Kulttuurihyvinvointitoiminnan taloudellinen arviointi: Arviointimenetelmien jatkokehitystarpeet Suomessa* (Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:26).
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-361-6>
- Kivijärvi, S. (2021). *Towards equity in music education through reviewing policy and teacher autonomy* (Studia Musica 88) [väitöskirja, Taideyliopiston Sibelius-akatemia].
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-329-248-2>
- Kivijärvi, S. & Rautiainen, P. (2020). Contesting music education policies through the concept of reasonable accommodation: Teacher autonomy and equity enactment in Finnish music education. *Research Studies in Music Education*, 43(2), 91–109.
<https://doi.org/10.1177/1321103X20924142>
- Koivisto, T. (2022a). ArtWell: Sosiaalinen hyvinvointi kulttuurihyvinvointitoiminnan arvioinnin keskiöön. *Puheenvuoroja*. University of Eastern Finland.
<https://blogs.uef.fi/puheenvuoroja/2022/09/19/artwell-sosiaalinen-hyvinvointi-kulttuurihyvinvointitoiminnan-taloudellisen-arvioinnin-keskioon/>
- Koivisto, T.-A. (2022b). *The (un)settled space of healthcare musicians: hybrid music professionalism in the Finnish healthcare system* [väitöskirja, Taideyliopiston Sibelius-akatemia].
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-329-264-2>

- Koivisto, T.-A., Lehtikainen, K., Lilja-Viherlampi, L.-M., Lapio, P. & Salanterä, S. (2020). *Taide ja kulttuuri sairaalassa ja terveyspalveluissa. ArtsEqual Policy Brief 1/2020*. Taideyliopisto. https://sites.uniarts.fi/documents/14230/0/artsequal+-+toimenpidesuositus+-+2020+-+nro+1+%E2%80%93+2020+08+14_NETTI.pdf/e9eb7dd8-d0e7-2879-2816-b7cf56c9980f?t=1599650585009
- Koivisto, T. & Tähti, T. (20.11.2024). Taide ja kulttuuri edistävät terveyttä ja hyvinvointia. *Lääkäri-lehti*, 79(47–48), e42185. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2024112596517>
- Koivula-Talkkari, M. (2023). *Kokemuksia, elämyksiä ja ideoita: kulttuurihyvinvointia kuntouttavaan työtoimintaan kansalaisopistosta* [opinnäytetyö, Turun ammattikorkeakoulu]. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2023051912177>
- Kokkonen, S. (2023). *Laadukkaat ikääntyneiden palvelut sisältävät taidetta ja kulttuuria – Suositus ikääntyneiden kulttuuripalveluiden Suomen malliksi*. Taiteen edistämiskeskus. <https://www.taie.fi/fi/julkaisut/laadukkaat-ikaantyneiden-palvelut-sisaltavat-aidetta-ja-kulttuuria-suositus>
- Korhonen, R. (2013). *Fokus: Näyttelijöiden kokemuksia keskittymisestä, sen kadottamisesta ja löytämisestä* [lisensointityö, Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu]. <http://www.urn.fi/URN:ISBN:978-952-6670-10-2>
- Korja, V. (2024a). *Kansalaisopisto kulttuurihyvinvoinnin välittäjänä* [opinnäytetyö, Turun ammattikorkeakoulu]. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2024060722189>
- Korja, V. (2024b). *Kulttuuri hyvinvointialueilla: Kulttuuriin liittyvät toimenpidekirjaukset hyvinvointisuunnitelmissa*. Taiteen edistämiskeskus. <https://innokyla.fi/sites/default/files/2024-09/Kulttuurikirjaukset-hyvinvointisuunnitelmissa-2024-Taie.pdf>
- Korkatti, M. (2024). *Perceptions of North Karelian older men about culture and the barriers to cultural participation* [opinnäytetyö, Metropolia-ammattikorkeakoulu]. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2024121435812>
- Kramer, C. K. & Leitao, C. B. (2023). Laughter as medicine: A systematic review and meta-analysis of interventional studies evaluating the impact of spontaneous laughter on cortisol levels. *PLOS ONE*, 18(5), Article e0286260. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0286260>
- Kuitu, P. (7.11.2024). Puheenvuoro Yhteistyötä yhdyspinnalla -paneelikeskustelussa, osana Taide vaikuttaa – Kulttuurihyvinvoinnin yhdyspinnat ja yhteistyö -seminaaria [Youtube-video]. <https://youtu.be/4tgs6a27bk>
- Kuitu, P. (18.2.2025). *Kulttuurihyvinvointipalveluiden arviointi ja mittaaminen* [Power Point -esitys]. Puheenvuoro Tuottaja kulttuurihyvinvointialalla -koulutuksessa. Menikö maaliin? Näkökulmia ja työkaluja kulttuurihyvinvointipalveluiden arviointiin ja mittaamiseen. SEAMK.
- Kuitu, P. & Korhonen H. (2025). *Kulttuurihyvinvointipalveluiden laatukriteeristö. Luonnon. Pirkanmaan hyvinvointialue 2025*. https://innokyla.fi/sites/default/files/2025-02/LUONNOS%202025%2C%20Kulttuurihyvinvointipalveluiden%20laatukriteerist%C3%B6_Kuitu%20ja%20Korhonen_2025.pdf
- Kuitu, P., Linnansaari, A., Kesanto-Jokipolvi, H., Roponen, J., Koivumäki, T., Rantala, E., Laitinen, L., Rosenlöf, A.-M. & Absetz, P. (2024). Terveys ja hyvinvointi. Teoksessa *Käyttätymistieteellinen tutkimuskatsaus 3/2024* (s. 15–24). <https://valtioneuvosto.fi/kayttaymistieteellinen-toiminta/kayttaymistieteellinen-tutkimuskatsaus>
- Kukunori ry. (2023). *Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille IKO 2: arvioinnin loppuraportti*.
- Kukunori ry. (2024a). *Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille IKO 3: arvioinnin loppuraportti*.
- Kukunori ry. (2024b). *Kansalaisopistokysely 2024. Kulttuurihyvinvointitoiminta kansalaisopistossa. Kysely. Taiteen edistämiskeskus 2024*.
- Kulta ry. (24.4.2020). *5 tapaa, joilla taide ja kulttuuri vahvistaa resilienssiä*. <https://kulttuurijataide.fi/5-tapaa-joilla-taide-ja-kulttuuri-vahvistaa-resilienssia/>

- Kulta ry. (2024). *Kulttuuri on kunnalle ratkaisu*. <https://kulttuurijataide.fi/wp/wp-content/uploads/2024/12/KULTA-ry-kunta-ja-aluevaaliohjelma-2025.pdf>
- Kumpulainen, K., Luonila, M. & Kattilakoski, M. (2024). *Kulttuuri yhteisöresilienssin ja kestävän kansalaisyhteiskunnan rakentajana*. Maa- ja metsätalousministeriö. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202501161294>
- Kuntaliitto. (2024). *Sosiaalinen kestävyys*. Haettu 13.5.2025 osoitteesta <https://www.kuntaliitto.fi/hyvinvointi-ja-sivistys/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistaminen/sosiaalinen-kestavyys>
- Kuntaliitto & Hyvil. (2025). *Kuntien ja hyvinvointialueiden yhteistyö ja yhdyspinnat* <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2025/2313-kuntien-ja-hyvinvointialueiden-yhteistyö-ja-yhdyspinnat>
- Kurki, L. (2000a). *Sosiokulttuurinen innostaminen: muutoksen pedagogiikka*. Vastapaino.
- Kurki, L. (2000b). Sosiokulttuurinen innostaminen 2000-luvun Suomessa. *Sosiaalipedagogiikka*, 1(1), 46–61. <https://doi.org/10.30675/sa.113793>
- Kuuva, S. (2024). Hoitavat kuvat – kuinka taide vaikuttaa hoivaympäristöissä. *Suomalainen Lääkärilehti*, 79, e41225. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202412027544>
- Känkänen, P., Pääjoki, T. & Manninen, M. (2022). Promoting capabilities with a drama workshop among foster care adolescents. *Child & Youth Services*, 43(3), 290–308. <https://doi.org/10.1080/0145935x.2021.1979957>
- Laitinen, L. (2021). *Vaiuttavaa? Taiteen hyvinvointivaikutusten tarkastelua*. Turun ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021042718648>
- Lapio, P. (2019). *Yhteisölähtöinen taiteilijaresidenssi sosiaali- ja terveysalalla – menetelmäopas*. Taiteen edistämiskeskus. <https://www.taike.fi/fi/julkaisut/yhteisölähtöinen-taiteilijaresidenssi-sosiaali-ja-terveysalalla-menetelmäopas>
- Lecoq, J., Carasso, J.-G., & Lallias, J.-C. (2002). *The moving body: Teaching creative theatre* (D. Bradby, Trans.). London: Methuen.
- Leimio, S. (toim.), Haavisto, A.-M., Veistilä, M., Majala, V., Kuronen, R., Valve, R., Fjällström, E., Carroll, T., Pokkinen, J. & Juntunen, S. (2024). *Ilmiöpöytä – kohti yhteistä ymmärrystä ja toimintaa. Raportti ilmiöpöydän toteutuksesta vuonna 2023*. https://pajatha.fi/wp-content/uploads/2024/12/ilmiopoyta-kohti-yhteista-ymmarrysta-ja-toimintaa-2023_final.pdf
- Leppisaari, K. (4.4.2023) *Viiden tähden malli – sairaalaklovnin kohtaaminen parantaa lapsen potilaskokemusta*. <https://www.taike.fi/fi/blogit/viiden-tahden-malli-sairaalaklovnin-kohtaaminen-parantaa-lapsen-potilaskokemusta>
- Liikanen, H.-L. (2010). *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014* (Opetusministeriön julkaisuja 2010:1). Opetus- ja kulttuuriministeriö. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-826-7>
- Lilja-Viherlampi, L.-M. (2021). Mitä on kulttuurihyvinvointi? *Musiikki*, 4, 74–89. <https://musiikki.journal.fi/article/view/113252>
- Lilja-Viherlampi, L.-M. & Rosenlöf, A. M. (2019). *Moninäkökulmainen kulttuurihyvinvointi*. Turun ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019082124994>
- Lindholm, J. & Tenkula, T. (2025). *Hyvinvointialueen tehtävät hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä*. Hyvil. https://www.hyvil.fi/wp-content/uploads/2025/01/HYTE-maarittely_final_1.0.pdf
- Luonila, M., Ruokolainen, O. & Leppänen, A. (2022). *Lähiöiden kulttuuripolitiikka. Tapauskohteenä kaksi lähiötä Jyväskylässä*. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/tietokortit/cupore_lahioprojekti_tietokortti1.pdf
- Lähteenmäki-Smith, K., Tattersall, P., Aranko, A., Kanerva, M. & Poukka, R. (2018). *Ilmiölähtöisen suunnittelun työkalupakki*. Sitra. <https://www.sitra.fi/julkaisut/ilmiolahtoisensuunnittelun-tyokalupakki/>

- Löytänä, J. & Korteso, K. (2011). *Asiakaskokemus: palvelubisneksestä kokemusbisnekseen*. Talentum.
- Magsamen, S. & Ross, I. (2023). *Your brain on art. How the arts transform us*. Canongate.
- Manninen, J. (2015). *Suomi nousuun sivistystyöllä? Kansalaisopisto-opiskelun tuottamien hyötyjen taloudellinen merkitys*. Kansalaisopistojen liitto KoL. https://kansalaisopistojenliitto.fi/wpcontent/uploads/2016/02/2015_kansalaisopisto-opiskelun_hyodyt.pdf
- Manninen, J. (2018). *Kansalaisopiston aikuisopiskelijat luokkakuvassa: kansalaisopiston merkitys kuntalaisille ja kunnalle*. Kansalaisopistojen liitto KoL. https://kansalaisopistojenliitto.fi/wpcontent/uploads/2018/09/Kansalaisopiston_aikuisopiskelijat_luokkakuvassa_2018.pdf
- Manninen, J., Karttunen, A., Meriläinen, M., Jetsu, A. & Vartiainen, A.-K. (2019). *Hyvinvointia ja sosiaalista pääomaa – kansalaisopiston hyödyt osallistujille, kaupungille ja alueelle*. Kunnallissalan kehittämissäätiö KAKS. https://kaks.fi/wp-content/uploads/2019/05/julkaisu_hyvinvointia-ja-sosiaalistasapaomaa-kansalaisopiston-hyodyt-osallistujille-kaupungille-ja-alueelle-2.pdf
- Marin, M. (2015). Crossing boundaries: toward a general model of neuroaesthetics. *Frontiers in Human Neuroscience*, 9, 443. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2015.00443>
- Martela, F. (2022). Hyvinvoinnin mittausta edellyttää hyvinvoinnin teoriaa: Erik Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuudet päivitettyinä nykyaikaan. *Yhteiskuntapolitiikka*, 87, 5–6. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022112366604>
- Martela, F. (2024). Being as Having, Loving, and Doing: A theory of human well-being. *Personality and Social Psychology Review*, 28, 372–397. <https://doi.org/10.1177/10888683241263634>
- Me-säätiö & OKM. (10.12.2024). *Harrastamisen Suomen malli lisää koululaisten harrastamista ja tavoittaa heikommassa asemassa olevia*. <https://okm.fi/-/harrastamisen-suomen-malli-lisaa-koululaisten-harrastamista-ja-tavoittaa-heikommassa-asemassa-olevia>
- Mieli. (2024). *Resilienssi auttaa selviytymään*. Haettu 13.5.2025 osoitteesta <https://mieli.fi/vahvista-mielenterveytasi/mita-mielenterveys-on/resilienssi-auttaa-selviytymaan/>
- Miettinen, S. (2011). Palvelumuotoilu – yhteissuunnittelua, empatiaa ja osallistamista. Teoksessa S. Miettinen (toim.), *Palvelumuotoilu – uusia menetelmiä käyttäjätiedon hankintaan ja hyödyntämiseen* (2. painos), 21–41. Tammerprint Oy.
- Mondiacult. (2022). *UNESCO World Conference on Cultural Policies and Sustainable Development – MONDIACULT 2022*. https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2022/09/6.MONDIACULT_EN_DRAFT%20FINAL%20DECLARATION_FINAL_1.pdf
- Mäki-Iso, T. (2019). Yhteisen leikin nautinto – klovnerian lähtökohtia. Teoksessa H. Suutela (toim.), *Sairaalaklovnit Suomessa*. Tampereen yliopisto.
- National Museum of American Diplomacy. (ei pvm). *Read my Pins, The Madeleine Albright Collection*. Haettu 19.8.2025 osoitteesta <https://readmypins.state.gov/>
- Niland, A., Huhtinen-Hildén, L. & Cologon, K. (toim.) (2024). *Inclusive education through the creative arts in the early years*. SAGE.
- Nivala, E. & Ryyänen, S. (2019). *Sosiaalipedagogiikka: kohti inhimillisempää yhteiskuntaa*. Gaudeamus.
- Nivala, E. & Ryyänen, S. (2024). *Sosiaalipedagogiikka: kohti inhimillistä yhteiskuntaa ja kestävä elämää* (2., uudistettu laitos). Gaudeamus.
- Noë, A. (2019). *Omituisia työkaluja. Taide ja ihmisluento* (suom. T. Kilpeläinen). Niin & Näin.
- Nortio, E., Ryyänen, S., Varjonen, S., Hahtola, P. & Urpilainen, J. (2023). Osallistava teatteri maahanmuuttodialogin välineenä: kokemuksia tutkijoiden ja taiteentekijöiden yhteisestä projektista. *Sosiaalipedagogiikka*, 24, 125–138. <https://doi.org/10.30675/sp.128752>

- Nuutinen, T. (2024). *Taiteilijoiden ammatillinen toimijuus ja työote ikääntyneiden hoivatyössä* [väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto]. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-5126-7>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (ei pvm.-a). *Kulttuuripoliittinen selonteko*. Haettu 27.6.2025 osoitteesta <https://okm.fi/kulttuuriselonteko>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (ei pvm.-b). *Toimenpideohjelma moninaisuuden edistämiseksi taiteen ja kulttuurin alalla*. Haettu 19.8.2025 osoitteesta <https://okm.fi/-/saavutettavuus>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (ei pvm.-c). *Kulttuurin saavutettavuus ja moninaisuus*. Kulttuurin saavutettavuuden ja monikulttuurisuuden edistäminen - OKM - Opetus- ja kulttuuriministeriö
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2011). *Valtioneuvoston selonteko kulttuurin tulevaisuudesta* (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:8). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-004-9>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2024). *Kulttuuripoliittinen selonteko* (Valtioneuvoston julkaisuja 2024:55). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-569-6>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö & Sosiaali- ja terveysministeriö. (2023). *STM-OKM Taiku 4 -yh-teistyöryhmä. Toimielin*. <https://okm.fi/hanke?tunnus=OKM065:00/2023>
- Opetushallitus. (2024a). *Vapaan sivistystyön laatu- ja kehittämisyhteistyöt*. Haettu 13.6.2025 osoitteesta <https://www.opi.fi/fi/funding/hankeavustus-vapaansivistystyon-laatu-ja-kehittamisavustukset-2024-kansalaisopistoille>
- Opetushallitus. (2024b). *Vapaan sivistystyön opintotietojärjestelmät*. Haettu 13.6.2025 osoitteesta <https://www.opi.fi/fi/funding/vapaan-sivistystyon-opintotietojarjestelmat>
- Opetusministeriö. (1977–1982). *Uba:312 Jaakko Nummisen asiakirjat, Kulttuuripoliittinen selonteko (1977–1982)* (s.187, 225, 1241). Opetusministeriön III arkisto.
- Opetusministeriö (1982–1983). *Uba: 313 Jaakko Nummisen asiakirjat, Kulttuuripoliittinen selonteko (1982–1983)* (s.117, 131, 163). Opetusministeriön III arkisto.
- Opetusministeriö. (2002). *Taide on mahdollisuuksia. Ehdotus valtion taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi*. <http://urn.fi/URN:ISBN:952-442-960-8>
- Ostberg, R. (ei pvm). Fisherman's Ring. *Britannica*. Haettu 19.8.2025 osoitteesta <https://www.britannica.com/topic/Fishermans-Ring>
- Paaskoski, L. & Karhunkorva, R. (2025). Museo kulttuurisen kestävyysmurroksen vaikuttajana. *Suomen Museo – Finskt Museum*, 131, 96–114. <https://journal.fi/suomenmuseo/article/view/147194>
- Paavolainen, P. & von Boehm, J. (2016). *Eurooppalaisen teatterin historiaa. 4.3 Mitä kaduilla tapahtui?* (Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 55). Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu, Yhteisen opetuksen keskus. <https://disco.teak.fi/euteatteri/4-3-mita-kaduilla-tapahtui/>
- Pirha. (2025). *Mitä on kulttuurihyvinvointi?* Haettu 18.6.2025 osoitteesta <https://www.pirha.fi/web/hyvinvointielintavoilla/kulttuurihyvinvointi-tietoa-kulttuurihyvinvoinnista/mita-on-kulttuurihyvinvointi->
- Pitkänen, L., Torkki, P., Martikainen, J., Nuutinen, M., Kauppi, K., Lavikainen, P. & Mäki-Opas, T. (2024). Väestön koettu hyvinvointi hyvinvointialueilla – mistä se muodostuu? *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti*, 61(1). <https://doi.org/10.23990/sa.122584>
- Pullinen, E. (2025). Kohtaamisia korujen äärellä. *Suomen museo – Finskt museum* 131, 185–191. <https://journal.fi/suomenmuseo/article/view/147107/104781>
- Rankanen, M. (2012). Jaettuina maisemia – taideterapian tiedon- ja taidonala jäsentämässä. *Research in Arts and Education*, 2012(1), 17–40. <https://doi.org/10.54916/rae.118767>

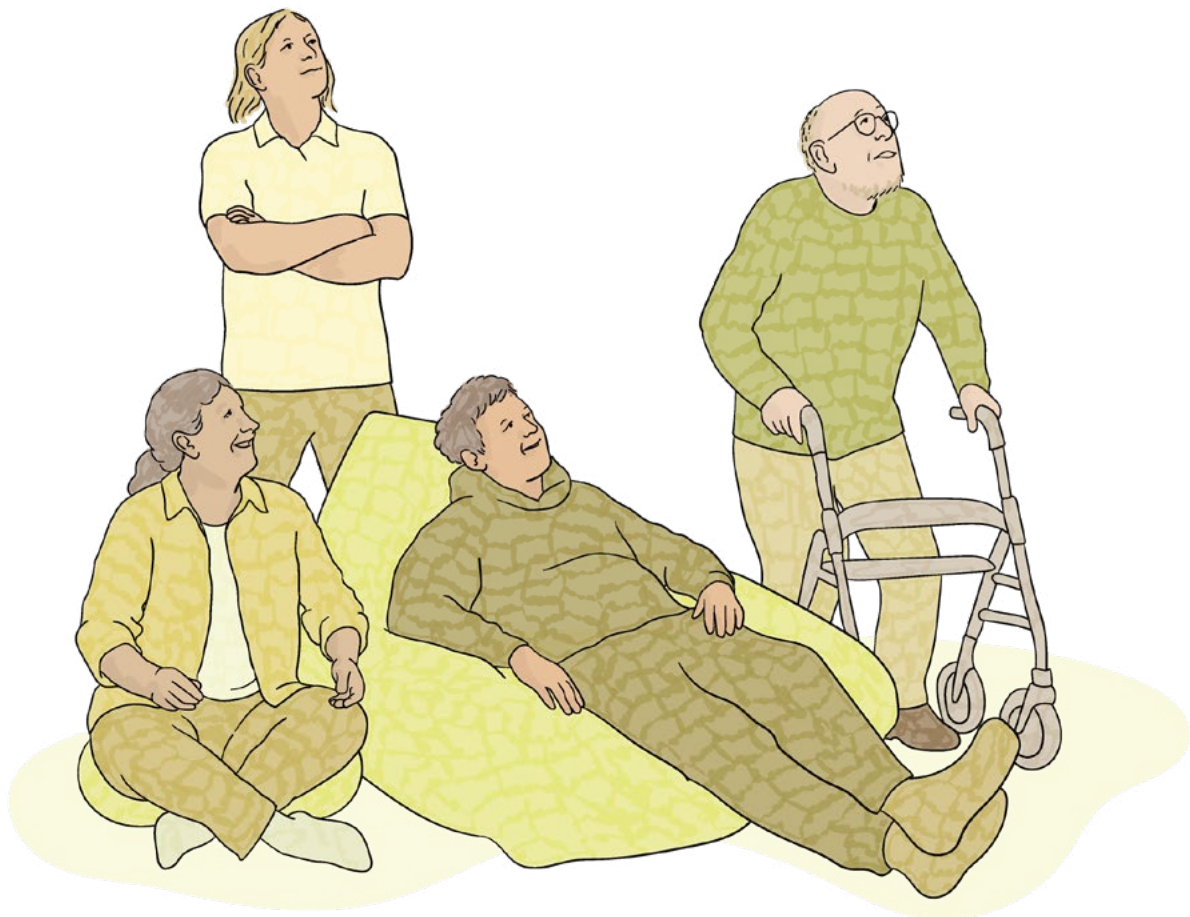
- Rauhala, L. (2014). *Ihmiskäsitys ihmistyössä*. Gaudeamus.
- Ray, N. (2005). *Alvar Aalto: Architect*. Yale University Press.
- Richards, R. (2010). Everyday creativity: Process and way of life – Four key issues. Teoksessa J. C. Kaufman & R. J. Sternberg (toim.), *The Cambridge handbook of creativity* (s. 185–215). Cambridge University Press.
- Rissanen, P. (pj.), Aaltonen, J., Aholainen, M., Korpivaara, P., Laitinen, H., Nissilä, P. & Turpeinen, P. (2016). *Kulttuuri kantaa – 10 vuotta kulttuuriluotsitoimintaa*. Jyväskylän kaupunki / kulttuuriluotsit.
- Rosenlöf, A.-M. & Tähti, T. (toim.) (2025), *Kulttuurihyvinvoinnin ABC – Ableismista yleisötyöhön* [julkaistaan 2025]. Taikusydän, Turun ammattikorkeakoulu.
- Ruokolainen, O. & Kautio, T. (2025). *Kulttuurihyvinvointialueet? Kulttuurihyvinvointitoiminnan tavoitteet, organisointi ja rahoitus hyvinvointialueilla*. (Cuporen verkkojulkaisu ja 84). Kulttuuripoliitiikan tutkimuskeskus Cupore. <https://www.cupore.fi/julkaisut/kulttuurihyvinvointialueet/>
- Ruusuvirta, M., Kanerva, A., Rensujeff, K. & Leppänen, A. (2024). *Taiteen ja kulttuurin barometri 2023: Taiteilijan työn monet muodot* (Cuporen verkkojulkaisu ja 78). Kulttuuripoliitiikan tutkimuskeskus Cupore. <https://www.cupore.fi/julkaisut/taiteilijan-tyon-monet-muodot/>
- Sahrio, A., Siukola, R., Vihtari, J. & Soronen, S. (2024). *Yhdenvertaisuuden edistäjän opas*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-339-3>
- Sairaalaklovnit. (2023). *HYTE-toimintamalli – Sairaalaklovnitoimintaa lapsipoltille* (1/2023). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023022728801>
- Sandström, B.-A. (2023). *Lasten ja nuorten ääni esiin*. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2025021712574>
- Satakunnan hyvinvointialue. (ei pvm.). *Kulttuuriresepti ja kulttuurikaveri*. Haettu 13.5.2025 osoitteesta <https://satakunnanhyvinvointialue.fi/tietoa-meista/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistaminen/tukea-hyvinvointiin-ja-terveyteen/kulttuuriresepti-ja-kulttuurikaveri/>
- Selin, M. & Siponkoski, S. (2023). *Etsivä kulttuurinen vanhustyö. Toimintamallin kuvaus ja vinkkejä soveltamiseen*. Rovaniemen kaupunki. https://www.taike.fi/sites/default/files/2023-12/Rovaniemi_Etsiva-kulttuurinen-vanhustyö_A4_sivut_08122023-2%20%281%29.pdf
- Selkee, J. (7.3.2023). Taiteen perusopetus kaipaa remonttia. *Kuntaliiton blogi*. <https://www.kuntaliitto.fi/blogi/2023/taiteen-perusopetus-kaipaa-remonttia>
- Siljamäki, J. (2010). *Klovnierian käsikirja*. Atena.
- Siltainsuu, H. & Keskinen K. (11.10.2024). *Kulttuurihyvinvoinnin monet ulottuvuudet*. Jyväskylän yliopisto. <https://www.jyu.fi/fi/uutinen/kulttuurihyvinvoinnin-monet-ulottuvuudet>
- Siponkoski, S. (2025). *Kulttuurihyvinvoinnin puheeksioton malli*. Haettu 26.6.2025 osoitteesta <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/kulttuurihyvinvoinnin-puheeksioton-malli>
- Siun sote. (2025). *Järjestöjen toiminta-avustukset vuodelle 2025*. https://www.siunsote.fi/wp-content/uploads/2025/04/Siunsote_toiminta_avustukset_2025.pdf
- Sivistysvaliokunta. (2025). *SiVM 5/2025 vp - VNS 8/2024 vp Sivistysvaliokunta Kulttuuripoliittinen selonteko*. <https://www.edilex.fi/mt/sivm20250005>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2020). *Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030: Tavoitteena ikäyväys Suomi* (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu ja 2020:31). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-6865-3>

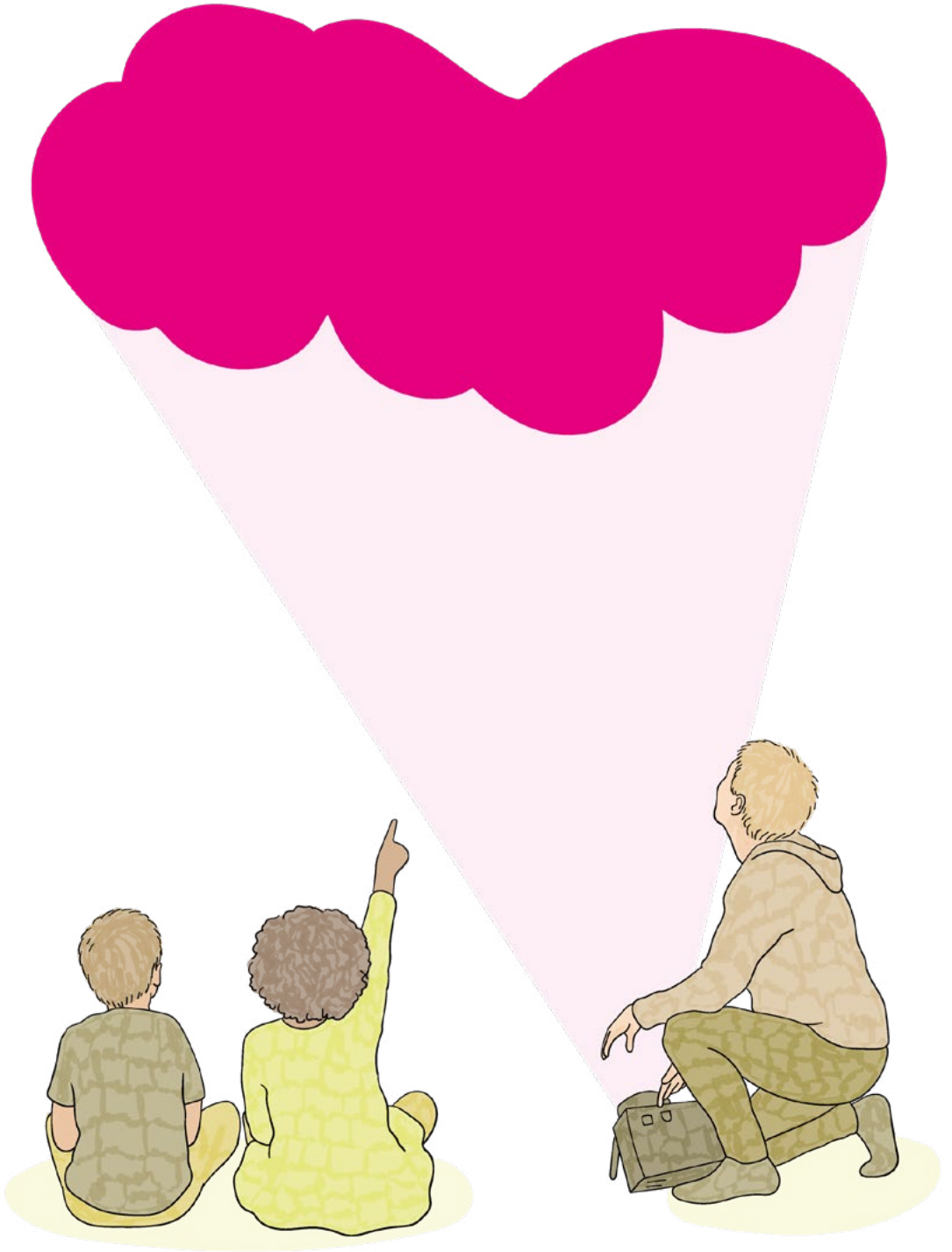
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2022a). *Elintapaohjauksen tarkistuslista julkaistu*. <https://stm.fi/-/elintapaohjauksen-tarkistuslista-julkaistu>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2022b). *Elintapaohjauksen tarkistuslista*. <https://stm.fi/documents/1271139/132877911/ElintapaohjauksenTarkistuslista.pdf/4e07bded-6dd0-61e4-f742-59d03252e998/ElintapaohjauksenTarkistuslista.pdf>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2024a). *Laatusuositus aktiivisen ja toimintakykyisen ikääntymisen ja kestävien palvelujen turvaamiseksi 2024–2027*
- (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2024:4). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5436-6>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2024b). *Terveyden edistäminen kunnissa ja hyvinvointialueilla*. Haettu 8.8.2025 osoitteesta <https://stm.fi/terveyden-edistaminen/kunnat>
- Sotkanet. (2025a). Elämänlaatussa (EuroHIS-8) hyväksi tuntevien osuus (%) (ind. 4270) [tilasto]. Haettu 15.8.2025 osoitteesta <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/metadata/indicators/4270>
- Sotkanet. (2025b). *Sotkanetin tilastotiedot*. Haettu 13.5.2025 osoitteesta <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/index>
- Stephoe, A. & Fancourt, D. (2019). Leading a meaningful life at older ages and its relationship with social engagement, prosperity, health, biology, and time use. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 116(4), 1207–1212. <https://doi.org/10.1073/pnas.181472311>
- Taidetestaajat. (ei pvm.). *Tätä on Taidetestaajat?* Haettu 12.8.2025 osoitteesta <https://taidetestaajat.fi/>
- Taikusydän. (17.12.2019). *Maaailman terveysjärjestö WHO:n raportti taiteen ja kulttuurin terveysvaikutuksista*. Haettu 9.9.2025 osoitteesta <https://taikusydan.turkuamk.fi/yleinen/maailman-terveysjarjesto-whon-raportti-taiteen-ja-kulttuurin-terveysvaikutuksista/>
- Taikusydän. (2022.) *Taikusydän-alueverkostojen työkirja, päivitetty 2022* [julkaisematon].
- Taikusydän. (2023). *Eettisiä näkökulmia taiteilijan työhön uusissa toimintaympäristöissä*. Haettu 25.6.2025 osoitteesta <https://taikusydan.turkuamk.fi/yleinen/eettisia-nakokulmia-taiteilijan-tyohon-uusissa-toimintaymparistoissa/>
- Taikusydän. (20.11.2024). *Kulttuurihyvinvointia edistetään yhdyspintatyönä*. Haettu 15.6.2025 osoitteesta <https://taikusydan.turkuamk.fi/yleinen/kulttuurihyvinvointia-edistetaan-yhdyspintatyona/>
- Taikusydän. (2025). *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia*. Haettu 12.6.2025 osoitteesta <https://taikusydan.turkuamk.fi/info/taiteesta-hyvinvointia/>
- Taiteen edistämiskeskus. (14.2.2025). *Julkisen taiteen kannatus Suomessa on kasvanut*. <https://www.taike.fi/fi/lehdistotiedotteet/julkisen-taiteen-kannatus-suomessa-kasvanut>
- Tammela, A. (2023). Taide, kulttuuri ja hyvinvointi: Kuka maksaa viulut? Teoksessa A. Tammela, P. Hämeenaho, J. Eronen & J. Eilola (toim.), *Hyvinvointi koettuna, kuvattuna ja tulkituttuna* (JYU Studies, 3) (s. 82–98). Jyväskylän yliopisto. https://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-202306143790https://jyx.jyu.fi/jyx/Record/jyx_123456789_87722
- The 92nd Street Y, New York. (2011). *From the Poetry Center Archive: Leonard Cohen in 1966* (video). <https://www.youtube.com/watch?v=0agiGPezqBU> kohdasta 0:25s
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2023c). *Alueellinen hyvinvointikertomus*. <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/hyvinvointijohtaminen/alueellisen-hyvinvointijohtaminen/alueellinen-hyvinvointikertomus>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2023b). *Elintapaohjaus on kunnan ja hyvinvointialueen yhteinen tehtävä*. Haettu 13.6.2025 osoitteesta <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/hyvinvointijohtaminen/yhdyspinnat-hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisessa/elintapaohjaus-on-kunnan-ja-hyvinvointialueen-yhteinen-tehtava>

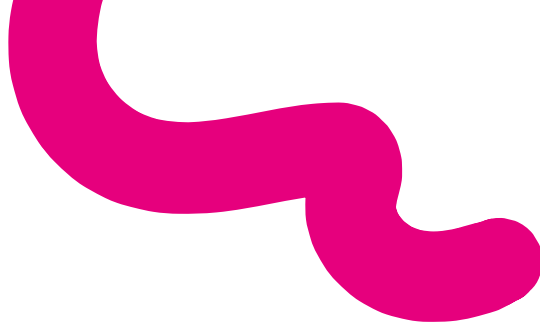
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2023a). *Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen*. Haettu 13.6. osoitteesta <https://thl.fi/aiheet/sote-palvelujen-johdaminen/kehittyva-palvelujarjestelma/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistaminen>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (14.11.2023). *Hyvinvointia ja terveyttä edistävä kulttuuritoiminta on yhä merkittävämmässä roolissa kunnissa, kertoo TEAviisarin tiedonkeruu 2023*. <https://thl.fi/-/hyvinvointia-ja-terveytta-edistava-kulttuuritoiminta-on-yha-merkittavamassa-roolissa-kunnissa-kertoo-teaviisarin-tiedonkeruu-2023>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2023d). *Kulttuuri*. Haettu 13.5.2025 osoitteesta <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johdaminen/hyvinvointijohtaminen/hyvinvointijohtaminen-kunnassa/hyte-kerroin-kannustinkunnille/prosessi-indikaattorit/kulttuuri>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2024a). *Arviointiprosessi ja arviointikriteerit*. Haettu 6.5.2025 osoitteesta <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johdaminen/tieto-ja-toimintamallit/hyte-toimintamallien-arviointi/arviointiprosessi>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2024c). *Asiakaskokemus*. Haettu 11.8.2025 osoitteesta <https://thl.fi/aiheet/sote-palvelujen-johdaminen/asiakas-palveluissa/asiakaskokemus>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2024b). *Osallisuusindikaattori mittaa osallisuuden kokemusta*. Haettu 18.8.2025 osoitteesta <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johdaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuusindikaattori-mittaa-osallisuuden-kokemusta>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2025f). *Haun sisällöt*. Haettu 13.5.2025 osoitteesta <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johdaminen/kansallinen-tuki-ja-verkostot/terveyden-edistamisen-maararaha/sisallon-suunnittelu>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2025a). *HYTE-toimintamallien arviointi*. Haettu 19.8.2025 osoitteesta <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johdaminen/tieto-ja-toimintamallit/hyte-toimintamallien-arviointi>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2025d). *TEAViisari*. Haettu 13.5.2025 osoitteesta <https://teaviisari.fi/teaviisari/fi/index>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2025e). *Terve Suomi -tutkimus*. Haettu 13.5.2025 osoitteesta <https://thl.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/terve-suomi-tutkimus>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2025b). *THL, STM ja hyvinvointialueet yhteistyössä mahdollistavat ennaltaehkäisevän työn näkyväksi tekemisen*. <https://thl.fi/-/thl-stm-ja-hyvinvointialueet-yhteistyossa-mahdollistavat-ennaltaehkaisevan-tyon-nakyvaksi-tekemisen>.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2025c). *Toimenpideluokituksen päivitys: Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen koodiehdotus*. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/151241/5.%20Hyte-koodien%20esittely.pdf>
- Timonen, V.-P., Rotko, T. & Kauppinen, T. (2022). *Kulttuurihyvinvointi – vaikutusten mittaaminen hyvinvoinnin osoittajana*. THL. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-839-2>
- Turkki, N. (2022). Ilmaan kietoutuneet: Ryhmälähtöinen tanssiteos avaamassa ymmärrystä yksilön yhteydestä ilmastoon. *Sosiaalipedagogiikka*, 23(1), 85–96. <https://doi.org/10.30675/sa.109417>
- Turpeinen, I. (2015). *Raakalautaa ja rakkautta. Kolme sommitelmaa oman elämän tanssista* (Acta Scenica 41) [väitöstutkimus, Teatterikorkeakoulu]. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-6670-48-5>
- Turpeinen, I. (2023). *Kansallisen ikäohjelman (2021–2023) Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille, IKO-hankkeiden loppuraportointi*. Taiteen edistämiskeskus. <https://www.taike.fi/fi/julkaisut/kansallisen-ikaohjelman-2021-2023-hyvinvointia-kulttuurista-ikaihmisille-iko-hankkeiden>

- Turpeinen, I. (2025). ”Opettajana eläminen ja pojat.” Teoksessa Kanerva, Anna. Joustava harrastus, jutteleva ohjaaja ja muita tutkijoiden suosituksia lasten ja nuorten harrastustoiminnan ohjaajille. Taideyliopisto. <https://taju.uniarts.fi/server/api/core/bitstreams/10923e0d-adab-4361-b13d-77bf9d958006/content>
- Turun kaupunki. (ei pvm). *Turun kulttuurin kutsuvieras*. <https://www.turku.fi/uudistuva-kulttuurikaupunki/turun-kulttuurin-kutsuvieras>
- Turvallisuuskomitea. (ei pvm). *Yhteiskunnan elintärkeät toiminnot*. <https://turvallisuuskomitea.fi/yhteiskunnan-turvallisuusstrategia/elintarkeat-toiminnot/>
- Työterveyslaitos. (ei pvm.). *Vahvistus-vertaisryhmämalli*. Haettu 27.6.2025 osoitteesta <https://www.ttl.fi/teemat/tyoterveys/yritykset-ja-itsensatyollistajat/vahvistus-vertaisryhmamalli>
- Tähti, T. (2022). *Pienet teot, suuri hurma: toimijuus kulttuurisessa vanhustyössä* [väitöskirja, Taideyliopiston Sibelius-Akatemia]. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-329-271-0>
- Ulrich, R. (1984). View through a window may influence recovery from surgery. *Science*, 224(4647), 420–421. <https://doi.org/10.1126/science.6143402>
- UNESCO. (2001a). *Unescon kulttuurista moninaisuutta koskeva yleismaailmallinen julistus* (allekirjoitettu 2.11.2001). <https://minedu.fi/documents/1410845/3898342/Unescon+kulttuurista+moninaisuutta+koskeva+yleismaailmallinen+julistus.pdf>
- UNESCO. (2001b). *Universal Declaration on Cultural Diversity*. Haettu 5.6.2025 osoitteesta <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity>
- Uusikylä, P. (2024). *Museoilla on vaikutusta* (Policy Brief 1/2024). Museoliitto. https://museoliitto.fi/wp-content/uploads/2024/11/PB_Museot_FINAL.pdf
- Uusitalo, H. & Simpura, J. (2020): Erik Allardt hyvinvoinnin tutkijana. *YHTEISKUNTAPOLITIIKKA* 85 (2020):5–6
- Uusitalo, H., Simpura, J., Saari, J. & Laihiala, T. (toim.) (2022). *Hyvinvoinnin muutos ja pysyvyys. Allardt-hyvinvointi Suomessa 1972 ja 2017*. Into Kustannus.
- Valtioneuvosto. (1993). *Valtioneuvoston kulttuuripoliittinen selonteko Eduskunnalle*.
- Valtioneuvosto. (2022). *Kestävän kehityksen toimikunnan strategia 2022–2030: Luonnon kantokyvyn turvaava, hyvinvoiva ja globaalisti vastuullinen Suomi* (Valtioneuvoston kansian julkaisuja 2022:6). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-496-5>
- Valtioneuvosto. (2023). *Vahva ja välittävä Suomi. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023* (Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>
- Valtioneuvosto. (2024a). *Kulttuuripoliittinen selonteko* (Valtioneuvoston julkaisuja 2024:55). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-569-6>
- Valtioneuvosto. (2024b). *Valtioneuvoston selonteko YK:n kestävän kehityksen toimintaohjelman Agenda2030:n toimeenpanosta* (Valtioneuvoston julkaisuja 2024:49). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-506-1>
- Varsinais-Suomen hyvinvointialue. (ei pvm.). *Kulttuurihyvinvointi osana asiakkaan palveluketjua*. <https://www.varha.fi/fi/tietoa-meista/kehittaminen/tulevaisuuden-sosiaali-ja-terveyskeskus-hanke/kulttuurihyvinvointi-osana-asiakkaan-palveluketjua>
- Varto, J. (2008) *Tanssi maailman kanssa*. Tampere: Niin&Näin.
- Vuolasto, J., Turpeinen, I., Hätönen, H., Norppa, L. & Seemer, S. (2025). *Kulttuurihyvinvointitoiminnan kehittyminen ja ohjaus* (Opetus- ja kulttuuriministeriön politiikka-analyysjä 2025:2). <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-415-397-3>

- Välinoro, A. (16.9.2024). ”Nuorille on palautettava toivo takaisin”, sanoo Joensuun kaupunginteatterin palkkaama yhteisötaitelija Merja Pennanen. Kulttuuritoimitus.
<https://kulttuuritoimitus.fi/artikkelit/artikkelit-teatteri/nuorille-on-palautettava-toivo-takaisin-sanoo-joensuun-kaupunginteatterin-palkkaama-yhteisotaiteilija-merja-pennanen/>
- Warran, K., Burton, A. & Fancourt, D. (2022). *What are the active ingredients of ‘arts in health’ activities? Development of the INgredients iN ArTs in hEalth (INNATE) Framework.*
<https://wellcomeopenresearch.org/articles/7-10/v2>
- WHO. (2023). *WHO expert meeting on prevention and control of noncommunicable diseases: learning from the arts. Opera House Budapest, Hungary, 15-16 December 2022: meeting report.* Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2023. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

Elämä vaatii **TAIDETTA!**

Kirja kulttuurihyvinvoinnista

© Taiteen edistämiskeskus, kirjoittajat ja Johanna Havimäki

Kustantaja Taiteen edistämiskeskus (Taike), Helsinki 2025

Toimitus Katri Leppisaari

**Ulkoasu ja
kuvitus** Johanna Havimäki

Painopaikka Eräsalon kirjapaino, Tampere 2025

ISBN 978-952-88-1918-9 (painettu)

ISBN 978-952-5253-64-1 (pdf)

Taiteen edistämiskeskus
Centret för konstfrämjande
Arts Promotion Centre Finland

Elämä vaatii taidetta!

Kirja kulttuurihyvinvoinnista

Elämme muutosten ja mullistusten keskellä yhteiskunnassa, jossa resilienssi on koetuksella. Miksi juuri nyt elämämme vaatii taidetta enemmän kuin koskaan? Miten taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutukset näkyvät arjessamme? Miten kulttuurihyvinvointitoiminta tavoittaa heidät, jotka sitä eniten tarvitsevat? Miten vuonna 2023 toimintansa aloittaneet hyvinvointialueet muuttivat kulttuurihyvinvoinnin yhteistyökenttää ja -tapoja?

Tietokirjassa tutustutaan kulttuurihyvinvoinnin ilmiöihin, toimintamalleihin ja yhteistyön tapoihin Suomessa 2020-luvulla taiteeseen painottuen. Se huomioi tuoreen tutkimustiedon sekä viimeisen viiden vuoden aikana toteutettuja kulttuurihyvinvointiprojekteja ja -toimintamalleja eri taiteenaloilta. Kirjan on kirjoittanut Taiteen edistämiskeskuksen kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijapalveluiden tiimi yhdessä vierailevien kirjoittajien kanssa.

